

διαδρομές στην
επώνυμη αρχιτεκτονική της Κύπρου
& ζητήματα εντοπιότητας

[...Τότες ήρθε ο καλόγερος· σκουφί, κοντόρασο, πέτσινη ζώνη,
κι έπιασε να πλουμίξει την κολόκα.
Άρχισε απ' το λαιμό: φοινικιές, λέπια, και δαχτυλίδια.
Έπειτα, κρατώντας στην πλατιά παλάμη τη στρογγυλή κοιλιά,
έβαλε τον παραυλακιστή, τον παραζυγιαστή, τον παραμυλωνά, και τον
κατάλαλο·
έβαλε την αποστρέφουσα τα νήπια και την αποκαλόγρια·
και στην άκρη, σχεδόν απόκρυφο, τ' ακοίμητο σκουλήκι...]

Απόσπασμα από το ποίημα “Λεπτομέρειες στην Κύπρο” του Γιώργου Σεφέρη, από την ποιητική του συλλογή “Ημερολόγιο Καταστρώματος, Γ”.

Κολόκες ή κολότζια ονομάζονται στην Κύπρο οι αποξηραμένες κολοκύθες που σε διάφορα σχήματα και μεγέθη διακοσμούνται με διάφορα χαρακτά σχέδια και μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως δοχεία είτε για αποθήκευση και μεταφορά νερού, ποτού, ελιών, πυρίτη από τους κυνηγούς, είτε απλώς για να στολίσουν το σπίτι.

“Κάθε αληθινό αρχιτεκτόνημα είναι ένα δοχείο ζωής”, Άρης Κωνσταντινίδης

Τόσο το δοχείο όσο και το αρχιτεκτονικό κατασκεύασμα αποτελούν το περίβλημα του “ωφέλιμου” κενού που δέχεται μέσα του τη ζωή. Παράλληλα όμως το αρχιτεκτόνημα, όπως και η κυπριακή κολόκα που επιμελείται στα πλαίσια μιας τοπικής έκφρασης, υιοθετούν τοπικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τη μορφή τους και συγχρόνως τα ίδια συνεισφέρουν στο χαρακτήρα του τόπου.

διαδρομές στην
επώνυμη αρχιτεκτονική της Κύπρου
& ζητήματα εντοπιότητας

ΕΜΠ

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

τομέας Ι

Αθήνα | οκτώβριος 2015

σπουδαστές

Εφραίμ Χαρούλα

04110605

Παπασάββας Σάββας

04107603

επιβλέπουσα καθηγήτρια

Κωνσταντινίδου Έλενα

περιεχόμενα

σελίδα	2	Εισαγωγή
	6	Η έννοια του “τόπου”
	18	Αρχιτεκτονική και εντοπιότητα
	30	Κύπρος. Η αρχιτεκτονική κατά την αποικιοκρατία 1878 - 1960
	70	Η μοντέρνα αρχιτεκτονική 1960 - 1974
	98	Η αρχιτεκτονική του “σήμερα”
	126	Συμπεράσματα
	142	Πηγές

Εισαγωγή

Σήμερα παρατηρείται μια τάση διεθνοποίησης¹ των πάντων, συμπεριλαμβανομένης και της αρχιτεκτονικής, που τείνει ως ένα βαθμό να ομογενοποιηθεί και να περιθωριοποιήσει τον “τόπο”, γεγονός που αποτέλεσε την **αφορμή** για την παρούσα έρευνα. Με μια πρώτη, “δαισθητική” παρατήρηση διαπιστώνεται ότι η σημερινή αρχιτεκτονική στις πόλεις της Κύπρου έχει σε σημαντικό βαθμό την τάση να μιμείται τα ξενόφερτα αρχιτεκτονικά πρότυπα, παραγκωνίζοντας σε μεγάλο βαθμό τα τοπικά ιδιώματα. Παράλληλα, είναι γεγονός ότι στο σύγχρονο κυπριακό αστικό τοπίο, αρκετά έργα μεγάλης και δημόσιας κλίμακας ανατίθενται προς υλοποίηση σε ξένα αρχιτεκτονικά γραφεία, των οποίων οι προτάσεις είναι αρκετά συχνά, προτάσεις ενός διεθνοποιημένου, επιτηδευμένου φορμαλισμού, που αδιαφορεί για τον τόπο και τις πραγματικές του ανάγκες. Αυτές οι παρατηρήσεις έρχονται σε αντιδιαστολή με την παρατήρηση ότι κτίρια του παρελθόντος, ακόμα και κτήρια των δεκαετιών του ’50-’70, τα οποία «υπηρετούσαν» σε αρκετά μεγάλο βαθμό τις αρχές του μοντέρνου, διεθνούς στυλ, είχαν εμφανή την κυπριακή «πινελιά», που είχε να κάνει με τα τοπικά χαρακτηριστικά και τον τοπικό τρόπο ζωής.

1. Διεθνοποίηση: η μετατροπή του κόσμου σε ενιαία οικονομική, πολιτική και πολιτιστική επικράτεια, συνώνυμο: παγκοσμιοποίηση, Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό για το σχολείο & το γραφείο*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2004, σελ. 744

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας αποτελεί η μελέτη της επώνυμης αρχιτεκτονικής της Κύπρου, με αφετηρία την Αγγλική Αποικιοκρατία έως σήμερα, και **στόχο** τη διερεύνηση των ζητημάτων εντοπιότητας που πιθανόν τίθενται.

Επιτυγχάνονται και σε ποιο βαθμό συνθήκες “εντοπιότητας” στην επώνυμη αρχιτεκτονική δημιουργία της Κύπρου; Σε ποιο βαθμό η αρχιτεκτονική αυτή αναφέρεται στις εκάστοτε ανάγκες των ανθρώπων, πόσο σέβεται και εκφράζει “το πνεύμα του τόπου”, με ό,τι αυτό περιλαμβάνει; Αλλά και γενικότερα, έξω από τα γεωγραφικά όρια της Κύπρου, με ποιο τρόπο η αρχιτεκτονική μπορεί να παίξει ρόλο στον επαναπροσδιορισμό του, ενδεχομένως, απολεσθέντα χαρακτήρα του τόπου και πώς τα ζητήματα εντοπιότητας συμβάλλουν στην κατεύθυνση αυτή; Αυτά είναι κάποια από τα ερωτήματα που θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε στη συνέχεια, μέσα από την παρούσα μελέτη.

Μεθοδολογικά, για την προσέγγιση του στόχου, γίνεται αρχικά μια προσπάθεια ορισμού βασικών εννοιών όπως “τόπος”, “εντοπιότητα” και των χαρακτηριστικών τους, καθώς και ο προσδιορισμός της διαχρονικής σημασίας αυτών των εννοιών στην αρχιτεκτονική σκέψη. Στη συνέχεια, γίνεται μια διαδρομή στην κυπριακή αρχιτεκτονική, που ξεκινά από την περίοδο της αγγλικής αποικιοκρατίας, περνά από τον μοντερνισμό και φτάνει έως και το σήμερα. Η αγγλική αποικιοκρατία αποτελεί αφετηρία, ακριβώς επειδή κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, κάνει την εμφάνισή της η επώνυμη αρχιτεκτονική, της οποίας ο τρόπος παραγωγής πλησιάζει τον σημερινό. Επιλέγονται χαρα-

κτηριστικά παραδείγματα της αρχιτεκτονικής παραγωγής της εκάστοτε περιόδου, τα οποία εξετάζονται με βάση τα χαρακτηριστικά, που προσδιορίζουν τον βαθμό εντοπιότητας της και πάντοτε λαμβάνοντας υπόψη το εκάστοτε κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι του τόπου. Δεν πραγματοποιείται μια διεξοδική αρχιτεκτονική μελέτη των παραδειγμάτων αυτών, αλλά μια πιο γενικευμένη ανάλυσή τους. Έτσι, επιχειρείται η διατύπωση συμπερασμάτων που αφορούν πιθανά ζητήματα εντοπιότητας στην επώνυμη αρχιτεκτονική της Κύπρου, αλλά και γενικότερων που αφορούν τον διαχρονικό ρόλο της εντοπιότητας στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.

η έννοια του “τόπου”

σελίδα	8	Κατοικώντας στον τόπο
	11	Χαρακτηριστικά του τόπου
	14	Τόπος και αρχιτεκτονική

Κατοικώντας στον τόπο

«Δείνον τε και χαλεπόν λήφθηναι ο τόπος»

Είναι δύσκολο και σχεδόν ακατόρθωτο να κατανοήσουμε τι είναι τόπος.

Αριστοτέλης

Προσπαθώντας όμως κανείς να προσεγγίσει την έννοια του «τόπου», αμέσως ανατρέχει σε χώρους, οι οποίοι βιώνονται από τον άνθρωπο, χώροι όπου διαδραματίζεται μέσα τους η ανθρώπινη ζωή και εκεί ο άνθρωπος γίνεται αναμφισβήτητα το κέντρο του κόσμου.

«Η ζωή δίνει λοιπόν χαρακτήρα στον τόπο. Το βίωμα εννοημένο όχι απλά σα μια προσωπική περιπέτεια, αλλά σα μια έκφραση θεμελιακών καταστάσεων της ζωής, θεμελιακών εμπειριών της ανθρώπινης ιδιότητας, είναι εκείνο που ενσαρκώνεται στους τόπους, εκείνο που τους χαρακτηρίζει αλλά και χαρακτηρίζεται από αυτούς. Έτσι το «κατοικείν» στην πιο γενική του έννοια είναι μια θεμελιώδης έκφραση της ζωής.»¹

Επομένως, από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι άνθρωποι μέσω της **«κατοίκησης»** μετουσιώνουν το χώρο σε τόπο, καθώς του αποδίδουν νοήματα και αξίες και εν τέλει τον οικειοποιούνται. Αλληλεπιδρούν με τον τόπο, αφού η ζωή τους διαμορφώνεται βάσει των χαρακτηριστικών αυ-

*Κατοίκηση στον τόπο:
Πλατεία του Αγίου
Μάρκου στη Βενετία
(εικ. αριστερά)*

1. Σταύρος Σταυρίδης, Συμβολική σχέση με το χώρο, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1990, σελ. 103

τού και παράλληλα και οι ίδιοι τον διαμορφώνουν βάσει των δραστηριοτήτων τους. Υπάρχει δηλαδή, μια σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και τόπου, μέσα από την οποία γίνεται δυνατό να διαμορφωθούν ο τρόπος ζωής, η κουλτούρα, ο πολιτισμός, ακόμα και η προσωπικότητα. Για το λόγο αυτό, οι κάτοικοι ενός τόπου αποτελούν συστατικά στοιχεία του και συμβάλλουν στον προσδιορισμό του χαρακτήρα και της ταυτότητάς του. Μάλιστα, ο Pallasmaa αναφέρει ότι *“ο άνθρωπος δανείζει στο χώρο τα συναισθήματά του και ο χώρος δανείζει στον άνθρωπο την αύρα του”*.²

Παράλληλα, πρέπει να τονιστεί όμως ότι απαραίτητη προϋπόθεση για να επιτευχθεί ουσιαστική «κατοίκηση» είναι να επιτυγχάνεται **ταύτιση** με το περιβάλλον. *«Η πιο θεμελιώδης ανάγκη του ανθρώπου είναι να βιώσει την ύπαρξή του ως κάτι που έχει νόημα»*³. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος για να νιώσει οικεία σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον και συνεπώς να βρίσκει σ' αυτό νόημα⁴, πρέπει να έχει την αίσθηση ότι συνδέεται με αυτό, ότι «ανήκει» σε αυτό. Αυτή η αίσθηση του **«ανήκειν»** πραγματοποιείται μέσω μιας ασυνείδητης ψυχικής διεργασίας, μέσα από την οποία ενεργοποιούνται τα αντιληπτικά σχήματα του ανθρώπου, τα οποία περιλαμβάνουν τόσο πανανθρώπινες και παγκόσμιες, όσο και τοπικές δομές, και τα οποία του επιτρέπουν να ταυτιστεί και να συμφιλιωθεί με τον τόπο, να τον νιώσει δικό του.

2. Juhani Pallasmaa, *The eyes of the skin*, Wiley- Academy, Great Britain, 2005

3. Christian Norberg- Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 182

4. Νόημα: “Το νόημα οποιουδήποτε αντικείμενου συνίσταται στις σχέσεις του με άλλα αντικείμενα, δηλαδή αποτελείται από τα όσα το αντικείμενο “συλλέγει””, Christian Norberg- Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 180

Κυρίως, η «κατοίκηση» σε έναν τόπο καθίσταται επαρκώς δυνατή, όταν ο άνθρωπος –εκτός από το να ταυτιστεί με το περιβάλλον- είναι ικανός και να **προσανατολιστεί** μέσα στο χώρο. Είναι αναγκαίο να ξέρει πού βρίσκεται και συνεπώς να μην βιώνει την αίσθηση του να είναι χαμένος –μια αίσθηση, η οποία έρχεται σε αντίθεση με την αίσθηση της ασφάλειας, που προσφέρει η ουσιαστική κατοίκηση. Επομένως, ένας τόπος ο οποίος διαθέτει λειτουργικά “συστήματα προσανατολισμού”, δηλαδή οργανωμένες δομές του χώρου που διευκολύνουν τη διαμόρφωση μιας καλής περιβαλλοντικής εικόνας, επιτρέπει στον άνθρωπο να «οικίσει» σ’ αυτόν, έχοντας μια αίσθηση σαφούς συναισθηματικής ασφάλειας.

*Προσανατολισμός:
Πλατεία του Καπιτω-
λίου στη Ρώμη του
Μιχαήλ Άγγελου
(εικ. πάνω)*

*Ταύτιση:
Χαρτούμ, Σουδάν
(εικ. κάτω)*

Χαρακτηριστικά του τόπου

Στην καθημερινή ζωή πραγματοποιούνται γεγονότα, για τα οποία συνηθίζουμε να λέμε ότι «λαμβάνουν χώρα», επομένως ότι «καταλαμβάνουν τόπο». Ταυτόχρονα, είναι γεγονός ότι δεν μπορεί να ανακληθεί στη μνήμη το οποιοδήποτε συμβάν, χωρίς αναφορά σε κάποια τοποθεσία. Έτσι, ο τόπος είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ενεργού κόσμου. Όταν γίνεται αναφορά στην λέξη «τόπος», αναμφισβήτητα δεν εννοείται μια οποιαδήποτε, αφηρημένη τοποθεσία. Αντιθέτως, εννοείται ένα σύνολο συγκεκριμένων υλικών πραγμάτων, τα οποία προσδιορίζουν τον «περιβαλλοντικό χαρακτήρα» του. Άλλωστε, είναι γενικώς αποδεκτό ότι διαφορετικές δραστηριότητες απαιτούν τόπους με διαφορετικούς χαρακτήρες, δηλαδή τόπους με διαφορετικές ιδιαιτερότητες.

*Ταυτότητα =
Χώρος + Χαρακτήρας:
Ακτογραμμή στο
Basilicata, Μαρατέα,
Ιταλία*

Ο τόπος είναι ένας ορισμένος χώρος, που αναδίδει αυτόν τον μοναδικό **χαρακτήρα**, όπως προαναφέρθηκε, μια «**ατμόσφαιρα**». Δηλαδή, είναι ένα σαφώς διαγραφόμενο πεδίο με συγκεκριμένες **χωρικές δομές** και τα υλικά πράγματα που περιλαμβάνει, φυσικά ή ανθρωπογενή, έχουν συγκεκριμένη μορφή και νόημα, με αποτέλεσμα να προσδιορίζουν το χώρο. Τα φυσικά στοιχεία ενός τόπου- όπως είναι η τοποθεσία του (νησί, βουνό, πεδιάδα, βόρεια ή νότια), το ανάγλυφο του εδάφους, το κλίμα- προσδιορίζουν τον χαρακτήρα του και επηρεάζουν τον τρόπο συμπεριφοράς σε αυτόν. Αντίστοιχα, και τα ανθρωπογενή στοιχεία ενός τόπου (κτήρια, μνημεία, κλπ) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του ξεχωριστού του χαρακτήρα. Έτσι, ο χαρακτήρας του τόπου προσδιορίζεται από το πώς αυτά “είναι” πάνω στη γη, δηλαδή από τον τρόπο με τον οποίο αυτά στέκουν, που αφορά στη σχέση τους με το έδαφος, τον τρόπο με τον οποίο υψώνονται, που αφορά στη σχέση τους με τον ουρανό, καθώς επίσης και από τον τρόπο με τον οποίο ανοίγονται, που αφορά στη σχέση τους με το φως. Μάλιστα, ο Χάιντεγκερ λέει ότι «...τα ίδια τα πράγματα είναι ο τόπος, και δεν «ανήκουν» απλώς σ’ αυτόν»⁵. Γενικά πάντως, τόσο η δομή του “χώρου” όσο και ο “χαρακτήρας”- ή αλλιώς η ατμόσφαιρα- που αποπνέει ένας τόπος προσδιορίζουν την ταυτότητά του.

Στέκει και υψώνεται:
Παλιό σπίτι στο
Rothenburg, Γερμανία

5. Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 192

Αναμφίβολα βέβαια, ένας τόπος προσδιορίζεται και από την **ιστορία** του. Η γνώση και η κατανόηση της ιστορίας του συντείνει σε σημαντικό βαθμό στην κατανόηση και ερμηνεία του. Η ιστορία φανερώνει το “πώς”, το “πότε”, το “γιατί” ενός συγκεκριμένου τόπου, το κατά πόσο αυτός μπόρεσε να διατηρήσει ή αντίστοιχα να προσαρμόσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του στις εκάστοτε αλλαγές και εξελίξεις, ή ακόμα, αν και κατά πόσο αυτά έχουν αλλοιωθεί στο πέρασμα του χρόνου. Το αποτύπωμα του χρόνου σε έναν τόπο - μέσα από το οποίο φωτίζονται γεγονότα και αποκαλύπτεται έτσι το παρελθόν του - και σε συνδυασμό με τα φυσικά ή/και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά του, στα οποία αναφερθήκαμε πιο πάνω, συνεισφέρει οπωσδήποτε στην διαμόρφωση του χαρακτήρα και της ατμόσφαιράς του.

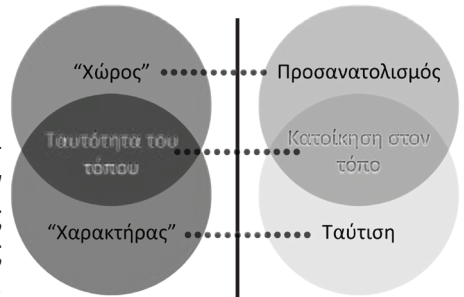

Stimmung ή
Ατμόσφαιρα:
Τοπίο στους Δελφούς

Τόπος και Αρχιτεκτονική

Ένας τόπος, λοιπόν, για να μπορεί να κατοικηθεί είναι αναγκαίο οι συνθήκες που τον χαρακτηρίζουν να είναι ευνοϊκές τόσο ως προς τη δομή του “χώρου” όσο και ως προς τον “χαρακτήρα”- είναι αναγκαίο, δηλαδή, να διαθέτει μια ταυτότητα, όπως προαναφέρθηκε. Γιατί, είναι ουσιαστικής σημασίας, το περιβάλλον του τόπου αυτού να είναι ικανό να προσφέρει στον άνθρωπο τα αντιληπτικά σχήματα εκείνα που προσδιορίζουν την δική του ταυτότητα, τα οποία δεν είναι άλλα από τα σχήματα προσανατολισμού και ταύτισης. Συνεπώς, “η ανθρώπινη ταυτότητα προϋποθέτει την ταυτότητα του τόπου”⁶.

Αν ο τόπος διαθέτει λειτουργικές χωρικές δομές και ταυτόχρονα η ατμόσφαιρα που αναδίδει δημιουργεί οικεία συναισθήματα στους ανθρώπους, τότε είναι αδιαμφισβήτητα κατοικήσιμος. Όμως, δεν είναι πάντοτε ευνοϊκές οι συνθήκες και ως προς τα δύο αυτά χαρακτηριστικά, που αφορούν δηλαδή στον “χώρο” και τον “χαρακτήρα”. Δηλαδή, μερικές φορές πληρείται μόνο η μια από τις δύο συνθήκες, ενώ άλλες φορές, καμία από τις δύο. Πιο συγκεκριμένα, η ταυτότητα ορισμένων τόπων αποκτάται από την ενδιαφέρουσα τοποθεσία τους, ενώ τα ανθρωπογενή στοιχεία που διαθέ-

Διάγραμμα. Προϋποθέσεις «κατοίκησης»

6. Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 24

των δεν είναι ίσως πολύ μεγάλης σημασίας. Άλλοι τόποι δε, είναι δυνατόν να βρίσκονται μέσα σ' ένα αδιάφορο περιβάλλον, αλλά να διαθέτουν μια σαφώς προσδιορισμένη μορφή και έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα. Στην περίπτωση μάλιστα, που ένας τόπος διαθέτει μια ουσιαστική αντιστοιχία ανάμεσα στην ποιότητα της τοποθεσίας, την χωρική διευθέτηση των υλικών του πραγμάτων και τις αρχιτεκτονικές μορφές, τότε ο τόπος αυτός μπορεί να χαρακτηριστεί ως “έντονος” ή “ισχυρός”⁷ και τα βασικά, υπαρξιακά νοήματα που προσδίδονται από τους ανθρώπους στον τόπο αυτό, τον καθιστούν πέρα για πέρα οικείο προς αυτούς.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, όπου οι δεδομένες συνθήκες είναι ευνοϊκές για “κατοίκηση”, τότε ο άνθρωπος οπτικοποιεί τη δική του κατανόηση της φύσης του τόπου όπου πρόκειται να κατοικήσει, δηλαδή κτίζει/ κατασκευάζει αυτό που ήδη έχει δει. Για παράδειγμα, εκεί όπου η φύση καθορίζει μια κατεύθυνση, ο άνθρωπος κατασκευάζει ένα δρόμο. Στην περίπτωση όμως, που η φύση του τόπου προσφέρει λιγότερα από όσα απαιτούν οι ανάγκες των ανθρώπων, οι οποίοι καλούνται να “κατοικήσουν” σ' αυτόν, ο τόπος πρέπει να βελτιωθεί μέσω της συμπλήρωσης και του συμβολισμού. Ο άνθρωπος πρέπει να συμπληρώσει το δεδομένο τόπο, προσθέτοντας εκείνο που ενδεχομένως “λείπει”. Παράλληλα, πρέπει να συμβολίσει την δική του αυτή κατανόηση της φύσης, πράγμα που σημαίνει ότι καλείται να αναγάγει (να “μεταφράσει”) τα βιωμένα του

⁷Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 195

νοήματα στις κατασκευές του. Με αυτό τον τρόπο, συμβάλει στην διαμόρφωση ενός χαρακτήρα του τόπου, ο οποίος εκφράζει αυτά τα βιωμένα νοήματα, δηλαδή ό,τι του είναι αντιληπτό. Για παράδειγμα, ο άνθρωπος “μεταφράζει” ένα φυσικό χαρακτηριστικό σ’ ένα κτήριο, με αποτέλεσμα να δημιουργεί έναν συγκεκριμένο χαρακτήρα στον τόπο, που παραπέμπει σε εκείνο ακριβώς το χαρακτηριστικό.

Η “κατοίκηση”, λοιπόν, σε έναν τόπο επιτυγχάνεται μέσω της οπτικοποίησης, της **συμπλήρωσης** και του **συμβολισμού**. Και εδώ, είναι που παίζει τον ρόλο της η αρχιτεκτονική. Οπωσδήποτε, “ο σκοπός της είναι να βοηθήσει τον άνθρωπο να κατοικήσει”⁸, αφού μέσω αυτής κατασκευάζει τους χώρους και τα κτήριά του. Μέσω αυτής, δηλαδή, οπτικοποιεί, συμπληρώνει και συμβολίζει τον τόπο του, ώστε να τον καταστήσει οικειοποιήσιμο, αλλά και φιλικό προς τον ίδιο του τον εαυτό.

8. Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 26

Οπτικοποίηση και συμβολισμός:
Κάστρο στο Alto Adige,
Ιταλία

αρχιτεκτονική και εντοπιότητα

σελίδα	20	Η τοπική διάσταση της αρχιτεκτονικής
	23	Ζητήματα Εντοπιότητας
	23	Η ανάγκη για εξασφάλιση της ιστορικής συνέχειας
	27	Ο “τόπος” ως αφετηρία των πάντων
	28	Η εντοπιότητα ως ο “τρίτος δρόμος”

«Η αρχιτεκτονική είναι τοπική, είναι δομημένη με τη γη απάνω στην οποία στέκει· φυτρώνει, δηλαδή, ένα αρχιτεκτονικό έργο απάνω στη γη, όπως τα δένδρα, τα φυτά, οι θάμνοι τα λουλούδια.»

Άρης Κωνσταντινίδης

Η τοπική διάσταση της αρχιτεκτονικής

Η αρχιτεκτονική δημιουργία οπωσδήποτε δεν είναι απλά και μόνο μια μηχανιστική, φορμαλιστική ή εγκεφαλική άσκηση. Αντιθέτως, είναι μια διαδικασία, η οποία είναι σαφώς και άμεσα συνυφασμένη με τον τόπο, που θα δεχτεί τα αποτελέσματά της. Είναι συνεπώς, συνυφασμένη με την ανθρώπινη ζωή του συγκεκριμένου τόπου, με την κοινωνία δηλαδή που εξυπηρετεί, από την οποία κινητοποιείται και εμπνέεται και την οποία ενδεχομένως και να εμπνέει. Αν τα παραπάνω που αφορούν στην αρχιτεκτονική είναι γενικώς αποδεκτά, τότε αυτή όχι μόνο είναι ικανή, αλλά ταυτόχρονα οφείλει να ικανοποιεί τις εκάστοτε ανάγκες, τα προβλήματα, τα βιώματα και τα οράματα των ανθρώπων του τόπου της¹. Κάτω από αυτό το πρίσμα, η αρχιτεκτονική θεωρείται εξ' ορισμού τοπική, αφού αναφέρεται σε ορισμένο τόπο². Όμως, το ζήτημα είναι πού ακριβώς εντοπίζεται η τοπική αυτή διάσταση της αρχιτεκτονικής.

Κατ' αρχήν, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως, ο καθαρά τοπικός χαρακτήρας, αυτός δηλαδή που χαρακτηρίζει έναν τόπο προσδίδοντάς του μοναδικότητα και διαφοροποιώντας τον από έναν άλλο τόπο, εμφανίζεται στην ύπαιθρο, όπου εντοπίζεται κατά κύριο λόγο η λαϊκή, παραδοσια-

1. Π. Πύλα, "Η έννοια του "τόπου" σε ένα παγκοσμιοποιημένο κόσμο: η σκοπιά της αρχιτεκτονικής", Περιοδικό «Ενδείκτης», Πανεπιστήμιο Κύπρου, τεύχος 18, Δεκέμβριος 2008.

2. Τοπικός, -ή, -ό: επίθ. αυτός που σχετίζεται με συγκεκριμένο τόπο ως γεωγραφική περιοχή, Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό για το σχολείο & το γραφείο*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2004, σελ. 1042

κή αρχιτεκτονική και οποιαδήποτε άλλη έκφραση. Αυτό γιατί, εκεί ο λαός είναι ελεύθερος να εκφραστεί, ανεπηρέαστος από ξενόφερτα ενδεχομένως πρότυπα, αλλά μόνο όπως του υποδεικνύουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τύπου του να συμπεριφερθεί, κατασκευάζοντας τα απολύτως απαραίτητα.

Όσο πλησιάζουμε προς πιο αστικά περιβάλλοντα τα πράγματα γίνονται σαφώς πιο περίπλοκα. Στις πόλεις ξένα νοήματα συναντούν τα τοπικά, με αποτέλεσμα το *genius loci*³ τους (δηλ. το αστικό *genius loci*) να μην είναι ποτέ αποκλειστικά τοπικό, αλλά αντιθέτως δημιουργείται ένα “πιο σύνθετο σύστημα νοημάτων”.⁴ Όμως, μέσα από κάποια παραδείγματα πόλεων, όπως το παράδειγμα της Ρώμης, φαίνεται ότι αναμφισβήτητα ο τοπικός χαρακτήρας διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιδιαίτερης ταυτότητας της πόλης.⁵

Επομένως, μπορεί κανείς να μιλήσει για αυτήν την τοπική διάσταση της αρχιτεκτονικής, ακόμα και όταν αυτή εμφανίζεται σε αστικό τοπίο. Σε τι ακριβώς όμως συνίσταται η διάστασή της αυτή; Με άλλα λόγια τίθενται τα εξής ερωτήματα: “Είναι εφικτό να αντικειμενοποιήσει κανείς την τοπική αυτή διάσταση της αρχιτεκτονικής; Και αν ναι, με ποιον τρόπο μπορεί να γίνει αυτή η αντικειμενοποίηση; Μπορεί άραγε να γίνει μέσα

3. “*Genius Loci: Το genius loci είναι μια ρωμαϊκή έννοια. Σύμφωνα με τις αρχαίες ρωμαϊκές δοξασίες κάθε “ανεξάρτητο” ον έχει το δικό του δαιμόνιο (genius), το πνεύμα- φύλακά του. Το πνεύμα αυτό δίνει ζωή στους ανθρώπους και στους τόπους, τους συνοδεύει από τη ζωή ως το θάνατο, και καθορίζει το χαρακτήρα ή την ουσία τους.*”, Christian Norberg- Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 22

4. Christian Norberg- Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ.184-185

5. Christian Norberg- Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, Κεφάλαιο VI “Ρώμη”, σελ. 150-180

από κατασκευαστικά υλικά και τεχνοτροπίες, που συνεχώς αλλάζουν και εξελίσσονται; Σχετίζεται μήπως με μια ανάμνηση του τόπου και κατ' επέκταση, με την πρόθεση για διατήρηση της ταυτότητάς του, αλλά και για εξασφάλιση μιας ιστορικής συνέχειας του κτισμένου περιβάλλοντός του;”

Τοπικός χαρακτήρας:
Piazza Navona, Ρώμη

Ζητήματα Εντοπιότητας

Η ανάγκη για εξασφάλιση της ιστορικής συνέχειας

Λαμβάνοντας υπόψη πως- όπως έχει προαναφερθεί- “η ανθρώπινη ταυτότητα προϋποθέτει την ταυτότητα του τόπου”, προκύπτει ότι σίγουρα είναι καθοριστικής σημασίας για έναν τόπο να μπορεί να διατηρεί την ταυτότητά του κάτω από την πίεση των ιστορικών εξελίξεων. Εάν όλοι είμαστε σε θέση να δεχτούμε αυτή την άποψη, τότε συνήθη ερωτήματα- που αφορούν στο πώς ένας τόπος έχει την δυνατότητα να επιτύχει αυτή την διατήρηση για μακρά χρονικά διαστήματα, ενώ ταυτόχρονα να μπορεί να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες τόσο της δημόσιας όσο και της ιδιωτικής ζωής- θα πρέπει να απαντηθούν.

Πρώτα όμως, θα πρέπει να ερευνηθεί κανείς “τι είναι εκείνο που πρέπει να διατηρηθεί”. Έχει ήδη ειπωθεί ότι η ταυτότητα του τόπου ορίζεται από το είδος της τοποθεσίας, τη γενική χωρική οργάνωση των υλικών πραγμάτων που τον χαρακτηρίζουν (π.χ. των κτηρίων), καθώς επίσης και από τις μορφές που περιγράφουν τα υλικά αυτά πράγματα. Οι τρεις αυτές συνιστώσες πρέπει ως ένα σημαντικό βαθμό να διατηρούνται, αφού αυτές είναι που αποτελούν την βάση του προσανατολισμού και της ταύτισης του ανθρώπου. Αν οι δομικές τους ιδιότητες- που αφορούν στο είδος του οικισμού του τόπου, τον εκεί τρόπο κτισίματος ή τον τύπο των κτηρίων (π.χ. αν είναι “ογκώδη”, “ψηλόλιγνα”, κλπ)- γίνουν σεβαστές, μήπως τότε και η γενική

ατμόσφαιρα⁶ του τόπου παραμένει ζωντανή;

Είναι γενικώς παραδεχτό ότι η ιστορία επιζητά αρκετών ειδών αλλαγές, κάτω από τις οποίες ένας τόπος καλείται να διατηρήσει την ταυτότητά του. Οι κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές αλλαγές που συντελούνται σ' αυτόν έχουν αναντίρρητα επιπτώσεις στον χώρο του. Συνεπώς, οι πόλεις (τα οικιστικά περιβάλλοντα) δεν μπορούν να έχουν ποτέ μια ολοκληρωμένη μορφή, αλλά αντίθετα διαθέτουν μια *“διαρκώς εξελισσόμενη εικόνα”*. Κάτω από τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες ο τόπος δεν μπορεί παρά να δέχεται αδιάκοπες μεταμορφώσεις, και αυτές είναι που διαμορφώνουν την πραγματική του εικόνα. Με αυτή την έννοια, η στάση της αρχιτεκτονικής *“δεν είναι να αποκαταστήσει καμία εικόνα πόλης”*⁸, αλλά να δημιουργεί κάθε φορά συνθήκες **εντοπιότητας**⁹, σε μια προσπάθεια σύνδεσης με το παρελθόν και το κτισμένο του περιβάλλον, διατηρώντας έτσι το ιδιαίτερο πνεύμα του τόπου.

Η διατήρηση αυτή του πνεύματος του τόπου δεν σημαίνει ότι μέσα από την αρχιτεκτονική δημιουργία πρέπει να αντιγράφονται παλιά πρότυπα. Αντιθέτως, σημαίνει να προσδιορίζεται επακριβώς η ταυτότητα του τόπου και να ερμη-

6. Γενική ατμόσφαιρα ή *“Stimmung”*: *“Είναι η αίσθηση αυτή που δένει τον άνθρωπο με τον τόπο του και δίνει στον επισκέπτη την εντύπωση μιας ιδιαίτερης τοπικής αίσθησης”*, Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ.196

7. Παναγιώτης Τουρνικιώτης, *Η Αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, Εκδόσεις Futura, Αθήνα 2006, σελ. 65

8. Παναγιώτης Τουρνικιώτης, *Η Αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, Εκδόσεις Futura, Αθήνα 2006, σελ. 65

9. Εντοπιότητα: η ιδιότητα του ντόπιου, του εγχώριου ή, για πρόσωπο, του αυτόχθονα, <http://www.lexigram.gr/>

νεύεται με νέους κάθε φορά, τρόπους. Αυτό από μόνο του αποκαλύπτει ότι η έννοια της σύνδεσης με το ήδη υπάρχον κτισμένο τοπίο είναι αρκετά πλατιά. Καθώς *“το κριτήριο του τόπου προσδιορίζει την ιστορική συνέχεια του δομημένου περιβάλλοντος”*¹⁰, το ζήτημα της τοπικής διάστασης της αρχιτεκτονικής και το πώς αυτή υλοποιείται, επανέρχονται στο πεδίο των συζητήσεων. Δηλαδή, η αρχιτεκτονική δημιουργία πρέπει να επιδιώκει την εντοπιότητα και την ένταξη, αφού καλείται να σχεδιάσει κάθε φορά για έναν δεδομένο τόπο με συγκεκριμένο χαρακτήρα. Μάλιστα, ο Alfred North Whitehead αναφέρει πως: *“Η τέχνη της προόδου είναι να διατηρείς την τάξη εν μέσω αλλαγής, και την αλλαγή εν μέσω τάξης”*¹¹. Γιατί μόνο έτσι, δίνεται νόημα στις αλλαγές που επιβάλλει η ιστορία και μόνο έτσι, αυτές συσχετίζονται με ένα σύνολο παραμέτρων, βαθιά ριζωμένων στο τοπικό περιβάλλον.

Το να επιτυγχάνονται συνθήκες εντοπιότητας και ένταξης στην αρχιτεκτονική δεν σημαίνει- όπως έχει προαναφερθεί- την στείρα επανάληψη των προηγούμενων μορφών. Μήπως σημαίνει τον σεβασμό τους και την αναγωγή τους σε ανανεωμένες, σύγχρονες μορφές, οι οποίες δεν μπορούν παρά να ακολουθούν την συνεχή εξέλιξη των κατασκευαστικών υλικών; Τον σεβασμό αρκετών- ενδεχομένως χρήσιμων ακόμα- δομικών στοιχείων των κατεστημένων μορφών, αναδεικνύοντας όμως παράλληλα και τις επιλογές του σήμερα; Τον σεβασμό στην κλίμακα των προηγούμενων κτηρίων, αφού διαμορφώνοντας

10. Παναγιώτης Τουρνικιώτης, *Η Αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, Εκδόσεις Futura, Αθήνα 2006, σελ. 51

11. Christian Norberg- Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ.198

την κορυφογραμμή της πόλης, οπωσδήποτε συμβάλλει αυ-
τόματα και στη διαμόρφωση του ιδιαίτερου χαρακτήρα της;

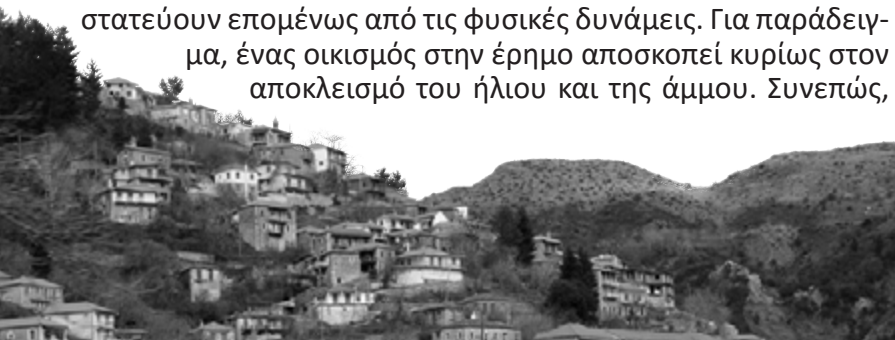
Διαφαίνεται η προσαρ-
μογή του Πύργου Sears
(SOM: Khan, Graham)
στο υψηλής δόμησης οι-
κιστικό περιβάλλον του
Σικάγου (εικ. πάνω)

Στο ήδη δομημένο περι-
βάλλον της Βοστώνης,
ορθώνεται επιβλητικά
ο Πύργος Hancock του
Ρεί (εικ. κάτω)

Ο “τόπος” ως αφετηρία των πάντων

Όμως, πριν κανείς εξετάσει το ζήτημα της ένταξης των εκάστοτε σύγχρονων κτηρίων σε ένα προϋπάρχον οικοδομικό περιβάλλον, καθώς και το ζήτημα της γενικότερης στάσης της αρχιτεκτονικής απέναντι σε αυτό, δεν πρέπει να ξεχνά ότι η αφετηρία όλων των ζητημάτων εντοπίζεται πολύ πιο πριν. Εντοπίζεται στην έννοια του “τόπου”, σ’ αυτή καθ’ αυτή (βλ. στο κεφ.2: “Η έννοια του τόπου”, στο υποκεφάλαιο: “Χαρακτηριστικά του τόπου”). Δεν μπορεί, δηλαδή, να παραβλέψει πως ο τόπος με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, υποδεικνύει στην αρχιτεκτονική με ποιο τρόπο να σχεδιάσει τα κατασκευάσματά της, πως σχεδόν την “αναγκάζει” να είναι μια έκφραση καθαρά τοπική.

Έτσι, όσο το κλίμα διαφέρει από τόπο σε τόπο, όσο η γεωμορφολογία του εδάφους αλλάζει από άκρη σε άκρη, άλλο τόσο οι ανάγκες των ανθρώπων θα επιζητούν από την αρχιτεκτονική να φτιάχνει κτήρια που να ανταποκρίνονται σ’ αυτές. Και εδώ πάλι, η **εντοπιότητα** είναι αυτό που πρέπει να επιδιώκεται. Δηλαδή, οι οικισμοί των ανθρώπων πρέπει να δημιουργούνται με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να “είναι του τόπου”, να τους προστατεύουν επομένως από τις φυσικές δυνάμεις. Για παράδειγμα, ένας οικισμός στην έρημο αποσκοπεί κυρίως στον αποκλεισμό του ήλιου και της άμμου. Συνεπώς,

Δύσβατο και περικλει-
στο αρκαδικό τοπίο,
Οικισμός στα Λαγκάδια
Γορτυνίας

ένας τέτοιος οικισμός “συμπληρώνει” το συγκεκριμένο περιβάλλον και έτσι, τα ντόπια χαρακτηριστικά του αποκτούν νόημα για εκείνους που ζουν σ’ αυτό.

Η εντοπιότητα ως ο “τρίτος δρόμος”

Συνοψίζοντας, πρέπει να τονιστεί ότι η αρχιτεκτονική “υπάρχει εδώ και τώρα σε πολύ συγκεκριμένο μήκος και πλάτος, είναι χτισμένη με απολύτως πραγματικά υλικά, κατοικείται από ανθρώπους που αναπνέουν και μιλάνε, ή πεινούν και πονάνε, χωρίς να σκέφτονται αν η αρχιτεκτονική του χώρου τους εκφράζει κάποια αναζήτηση του διεθνισμού ή- έστω- του τοπικισμού”¹². Είναι φανερό λοιπόν ότι δεν υποστηρίζεται, ούτε ο διεθνισμός¹³, ούτε ο τοπικισμός¹⁴, αλλά ένας τρίτος, ενδιάμεσος δρόμος- αυτός που υποδεικνύει η εντοπιότητα. Δεν υποστηρίζεται, δηλαδή, ούτε η άκριτη υιοθέτηση διεθνών παραδειγμάτων ούτε η αυστηρή προσήλωση στον τόπο και την παράδοσή του, αλλά σαφώς ένας υβριδικός δρόμος, που αποσκοπεί στην δημιουργία κτηρίων ικανών να καλύψουν τις ανάγκες του εκάστοτε τόπου και των ανθρώπων του, διατηρώντας ταυτόχρονα ζωντανή ανά τις εποχές την ξεχωριστή του ατμόσφαιρα.

12. Παναγιώτης Τουρνικιώτης, *Η Αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, Εκδόσεις Futura, Αθήνα 2006, σελ. 275

13. Διεθνισμός: θεωρία που υποστηρίζει την κατάργηση των συμφερόντων των εθνικών κρατών και η οποία στον μαρξισμό οδηγεί στην κατάργηση των εθνικών συνόρων, Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό για το σχολείο & το γραφείο*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2004, σελ. 268

14. Τοπικισμός: η υπερβολική προσήλωση κάποιου στα συμφέροντα του τόπου καταγωγής του, αδιαφορώντας για το ευρύτερο εθνικό ή κοινωνικό συμφέρον, Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό για το σχολείο & το γραφείο*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2004, σελ. 1041-1042

Κύπρος

η αρχιτεκτονική κατά την αποικιοκρατία

1878 - 1960

σελίδα	32	Περνώντας σε καινούρια χέρια...
	34	Η αρχή της ανάπτυξης 1878- 1914
	44	Αμιγώς αποικιοκρατική αρχιτεκτονική 1914- 1939
	60	Βήματα προς το μοντέρνο 1939- 1960

Περνώντας σε καινούρια χέρια...

Μέσω της αρχιτεκτονικής και γενικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς εκφράζεται η ταυτότητα ενός λαού και διαμορφώνεται επίγνωση της ιστορικής του συνέχειας μέσα στο χρόνο.

Με την άφιξή τους στην Κύπρο το 1878, οι Βρετανοί βρήκαν ένα **παραμελημένο και καταπονημένο βαλτότοπο** της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς καμία σύγχρονη υποδομή, όπου οι λιμοί, οι αρρώστιες και η απόλυτη φτώχεια έπληξαν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Ωστόσο, βρήκαν μια **πλούσια αρχιτεκτονική κληρονομιά**, που εκτείνεται από την προϊστορία έως και την κλασική, μεσαιωνική και τους μεταγενέστερους χρόνους, που ήταν ως επί το πλείστον ερείπια, σημάδια διέλευσης λαών όπως οι Μυκηναίοι Αχαιοί, οι Φοίνικες, οι Ασσύριοι, οι Φράγκοι, οι Ενετοί, οι Τούρκοι. Μια χαρακτηριστική και πλούσια λαϊκή αρχιτεκτονική¹ υπήρχε στις πεδιάδες², ορεινές³ και παράκτιες περιοχές, οι οποίες κατοικούνταν από τους Κύπριους. Πολλά

1. Συμπαγής αρχιτεκτονική, με σαφή όρια μεταξύ των δομημένων περιοχών και της γύρω υπαίθρου, που ικανοποιούσε την ανάγκη για εγγύτητα λόγω της έλλειψης σύγχρονων μεταφορών, άμυνας αλλά και κοινωνικοποίησης. Ελεύθερα στο χώρο κτίρια ήταν κυρίως οι εκκλησίες και τα ιερά.

2. Ακολουθούσε την αρχετυπική μορφή των παλαιότερων οικισμών της Εγγύς και Μέσης Ανατολής στην Ανατολική Μεσόγειο, τη Μεσοποταμία και Αίγυπτο, αποτελούμενη από πλίνθινα συμπλέγματα αυλών - κατοικιών ενός ή δύο ορόφων με επίπεδες στέγες.

3. Συμπαγής χωρίς συμπλέγματα με αυλές, λόγω του επικλινούς εδάφους και του κλίματος. Χτισμένη από τοπικά πυριγενή πετρώματα ή βράχους, με κεκλιμένες στέγες για τη βροχή και το χιόνι. Για τους πάνω ορόφους χρησιμοποιείτο ξύλινη κατασκευή με πλήρωση από λιθοτρίμματα και γύψο καθιστώντας τους ελαφρύτερους.

Άποψη κτηρίου πρώην Δικαστηρίων στη Λευκωσία (εικ. αριστερά)

μοναστήρια και εκκλησίες περίμεναν να εξερευνηθούν σε όλο το νησί, το οποίο συνέχισε και διατήρησε την αρχαία αρχιτεκτονική παράδοση και δεξιοτεχνία.

Ενώ αρχικά πρόθεσή τους ήταν η εξυπηρέτηση των συμφερόντων και επιδιώξεων τους, οι Βρετανοί άφησαν και το δικό τους αποτύπωμα στην ιστορία του νησιού, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην μετέπειτα αρχιτεκτονική παραγωγή, η οποία αλλάζει οριστικά πλεύση και βρίσκεται μέχρι και σήμερα σε μια εξελικτική πορεία. Η αγγλική αποικιοκρατία αποτελεί αφητηρία της παρούσας έρευνας, ακριβώς επειδή κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι πόλεις οργανώνονται για πρώτη φορά με τη λογική του αστικού κέντρου, δημιουργώντας έτσι νέες ανάγκες για κτήρια, που απαιτούν αρχιτεκτονική μελέτη και σχεδιασμό. Η επώνυμη αρχιτεκτονική, λοιπόν, κάνει πλέον την εμφάνισή της, καλούμενη να ικανοποιήσει τις ανάγκες αυτές. Κατά τη διαμονή τους οι Βρετανοί άφησαν μεγάλο αρχιτεκτονικό έργο, το οποίο θα εξεταστεί στη συνέχεια μακροσκοπικά μεν, αλλά με κύριο γνώμονα το κατά πόσον αυτό έρχεται να δέσει με τον τότε κυπριακό τόπο, κατά πόσο έχουν επιτευχθεί συνθήκες εντοπιότητας. Σκοπός δεν είναι η διεξοδική ανάλυση των αναφερόμενων χαρακτηριστικών παραδειγμάτων, ούτε η σχολαστική καταγραφή των στοιχείων εντοπιότητας, αλλά η αναγνώριση του αν και κατά πόσο, η ίδια η εντοπιότητα έρχεται να επηρεάσει την αποικιακή παραγωγή και κατ' επέκταση τις επακόλουθες γενιές αρχιτεκτονικής παραγωγής, μέσα σε μια σειρά ιστορικό-πολιτικών εξελίξεων και ταραχών.

Η αρχή της ανάπτυξης

1878 - 1914 μ.Χ.

Μέσω της συμφωνίας *Convention of Defensive Alliance*⁴ η Κύπρος περνάει από τα χέρια της Τουρκίας στη Μεγάλη Βρετανία διασφαλίζοντας στους Βρετανούς τη δίοδο προς την Ανατολή και κυρίως τις Ινδίες, γεγονός στο οποίο συνέβαλε η διάνοιξη της Διώρυγας του Σουέζ. Στο νησί τελικά⁵ αναπτύχθηκε μια πολιτική που καθοριζόταν από τα οικονομικά συμφέροντα της Αυτοκρατορίας. Η γενική υπανάπτυξη που επικρατούσε στο νησί στο τέλος του 19ου αιώνα, ανάγκασε τους Βρετανούς να θέσουν τις βάσεις για να οργανωθούν, ώστε να επιτευχθεί σωστή διακυβέρνηση και κατ' επέκταση σωστή εκμετάλλευση του νησιού.

Με αυτά τα δεδομένα, ξεκίνησε να αναπτύσσεται σε κάθε επαρχία ένας γραφειοκρατικός μηχανισμός. Μέσα σε έξι μήνες επιλέχτηκαν Βρετανοί πολιτικοί αξιωματούχοι για τη διοίκηση των τμημάτων και των επαρχιών και οργανώθηκε

4. Η *Convention of Alliance*, φερόμενη ως Συνθήκη Κωνσταντινούπολης (1878), ήταν μία διμερής μυστική συνθήκη - σύμβαση που συνομολογήθηκε μεταξύ Αγγλίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με χαρακτήρα περισσότερο «αμυντικής συμμαχίας». Η Συνθήκη αυτή συνομολογήθηκε, με άκρα μυστικότητα, στην Κωνσταντινούπολη, εξ ου και η ονομασία της, στις 4 Ιουνίου του 1878. Ουσιαστικά η συνθήκη αυτή στρεφόταν κατά της Ρωσίας, αν και μόλις πέντε ημέρες πριν είχε συνομολογηθεί στο Λονδίνο η Αγγλο-ρωσική Συμφωνία Λονδίνου (1878) δια της οποίας αποσοβήθηκε επαπειλούμενος Αγγλο-Ρωσικός πόλεμος, <https://el.wikipedia.org>

5. «Βέβαια μόνο λίγα χρόνια μετά τη σύναψη της *Convention of Defensive Alliance* η Κύπρος έχασε κατά πολύ το χαρακτήρα του «κλειδιού», τον οποίο της είχε προσδώσει το 1878 ο συντηρητικός βρετανός πολιτικός Benjamin Disraeli (1804-1881). Τον έχασε λόγω της κατοχής της Αιγύπτου από την Αγγλία (1882). Κι όμως. Μ' όλο τούτο οι βρετανοί αποικιοκράτες εξακολούθησαν επί δεκαετίες να μεταχειρίζονται τη μεγαλόνησο σαν στρατηγικά σημαντικό αντικείμενο εξουσίας», Π.Ν. Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Αθήνα, 2001, Πρώτος τόμος, σελ. 72-73

διοικητικός μηχανισμός με μια ιεραρχία υφισταμένων και βοηθών. Για τη στέγαση των υπηρεσιών του Διοικητηρίου, του αστυνομικού σταθμού, του δικαστηρίου, του νοσοκομείου και του ταχυδρομείου⁶ κάθε επαρχιακής πρωτεύουσας χρησιμοποιήθηκαν τα παλιά οθωμανικά κτίρια που υπήρχαν και ενοικιάστηκαν ιδιωτικά σπίτια. Η ανεπάρκεια των υπαρχόντων χώρων οδήγησε στην επίσπευση των διαδικασιών για την υλοποίηση των κυβερνητικών κτιρίων, αλλά και άλλων αναπτυξιακών έργων, όπου την επίβλεψη της εκτέλεσής τους είχαν αναλάβει οι Μηχανικοί Βασιλικοί⁷ μέχρι το 1879. Στη συνέχεια, την ευθύνη για το σχεδιασμό και την υλοποίηση γραφείων και λοιπών χώρων διοίκησης αναλαμβάνουν οι σχεδιαστές του Τμήματος Δημοσίων Έργων (τότε Τμήμα του Κυβερνητικού Μηχανισμού) με σχέδια απλά και καθαρά λειτουργικά, που εκτελούνταν με απλές κατασκευαστικές μεθόδους. Η τάση αποφυγής του μνημειώδους πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι η Κύπρος δεν αποτελούσε ακόμα αποικία του Στέμματος και στην έλλειψη κονδυλίων για δαπάνες σε δημόσια κτίρια.

6. Κατά την τουρκοκρατία δεν υπήρχαν ταχυδρομεία. Ο θεσμός αυτός εισήχθη κατά την αγγλοκρατία, οπότε τα πρώτα ταχυδρομικά κτίρια χρονολογούνται στην περίοδο αυτή.

7. Αξιωματούχοι πολιτικοί ή στρατιωτικοί Βρετανοί διορισμένοι από το Υπουργείο Πολέμου του Λονδίνου, που είχαν θέση αντίστοιχη με τους σημερινούς Διευθυντές Δημοσίων Έργων και συνεπώς ήταν υπεύθυνοι για το σύνολο των έργων δημοσίας ωφελείας που υλοποιούνταν στο νησί μέχρι το 1880. Λόγω του ότι ήταν διορισμένοι από το Υπουργείο Πολέμου υπήρχε ο κίνδυνος ανά πάσα στιγμή να κληθούν να υπηρετήσουν σε άλλο μέρος της Αυτοκρατορίας. Το γεγονός αυτό έκανε τον Ύπατο Αρμοστή που διοικούσε τότε το νησί, Sir Garnet Wolseley, να σκεφτεί τη δημιουργία ενός τμήματος δημοσίων έργων, το οποίο να υπαγόταν στην Κυβέρνηση του νησιού. Το τμήμα αυτό συστάθηκε εν τέλει το 1879, με κυβερνήτη τον Col. Robert Biddulph και αναλάμβανε το σύνολο των δημοσίων έργων που χρειαζόταν να υλοποιηθούν στο νησί, με εξαίρεση τα στρατιωτικά, τον έλεγχο και τη συνέχιση των οποίων συνέχιζαν να έχουν οι Βασιλικοί Μηχανικοί.

Τα δείγματα αρχιτεκτονικής που έχει να υποδείξει αυτή την περίοδο η αποικιοκρατία είναι διώροφα κτίρια με **εξωτερικούς στεγασμένους διαδρόμους** που ακολουθούν σε κάτοψη ένα **γενικό σχήμα Π** και περιλαμβάνουν κάποια γενικά χαρακτηριστικά στοιχεία, όπως τα ξύλινα χιαστί κάγκελα στον όροφο και τη στήριξη του εξωτερικού διαδρόμου στο ισόγειο με **καμάρες ή κίονες**. Τα ανοίγματα είναι όλα τυποποιημένα και συχνά υπάρχει πρόβλεψη για φυσικό αερισμό. Η οργάνωση των χώρων σε σχήμα κάτοψης Π, εξυπηρέτούσε διάφορες λειτουργικές και πρακτικές ανάγκες, όπως η ευκολία προσαρμογής του στις διάφορες χρήσεις, η ευελιξία προσαρμογής του κτιρίου στο χώρο και η εφαρμογή των υλικών, αλλά και η καταλληλότητά του ως προς τις κλιματολογικές συνθήκες της Κύπρου και γενικά των τροπικών κλιμάτων⁸.

8. "The culture that developed in such places was a mixture, a compromise with the indigenous way of life, with the climate, the latitude and longitude, the spirit of the place. Likewise, colonial architecture is a fusion, made up of forms exported from hegemonic state and superimposed on the existing ones of a conquered territory. It is therefore the product of two kinds of architecture that coexist and blend, giving rise to a formal, decorative and extremely heterogeneous syncretism", *Ovidio Guaita, On distant shores, Colonial Houses around the world, The Monacelli Press, USA, 1999, σελ. 11*

Κονάκι Λάρνακας

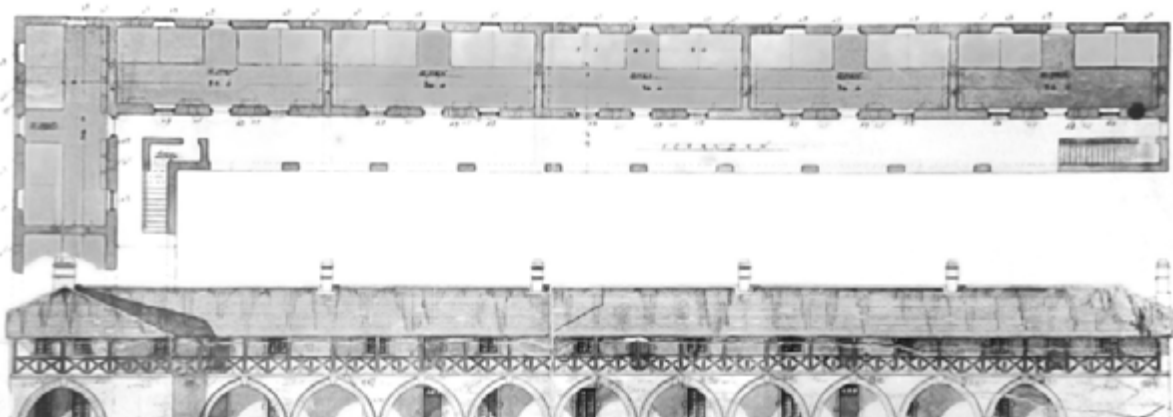

Χαρακτηριστικά παραδείγματα κτιρίων της εποχής αποτελούν το Κονάκι Λάρνακας, το προκατασκευασμένο ξύλινο Κυβερνείο, η πρόταση για το Άσυλο Φρενοπαθών της Λευκωσίας και η **Αρχιγραμματεία**.

Το τελευταίο αποτελεί και το τυπικότερο παράδειγμα. Πρόκειται για ένα καθαρά λειτουργικό κτίριο χωρίς στοιχεία εντυπωσιασμού. Τα ανοίγματα που χρησιμοποιήθηκαν είναι τυποποιημένα, ενώ η σειρά των ελαφρώς οξυκόρυφων τόξων του ισογείου, που παραπέμπουν μορφολογικά στην παραδοσιακή καμάρα της Κύπρου, δίνει ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα στο κτίριο. Η χρήση της καμάρας πιθανόν να οφείλεται σε καθαρά πρακτικούς και κατασκευαστικούς λόγους, δηλαδή στο γεγονός ότι αυτή ήταν η συνήθης μέθοδος με την οποία ήξεραν να κατασκευάζουν οι κύπριοι τεχνίτες.

Δυτική άποψη της αυλής της Αρχιγραμματείας (εικ. δεξιά)

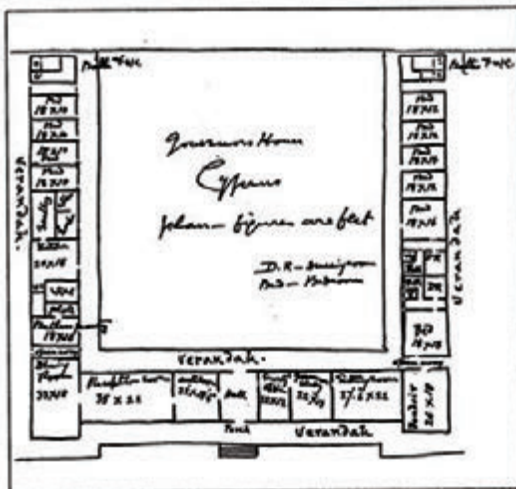
Σχέδια Κάτοψης και Οψης της Αρχιγραμματείας (εικ. κάτω)

Την ανάγκη στέγασης των κυβερνητικών γραφείων ακολούθησε η ανάγκη εξεύρεσης στέγης για τους αξιωματούχους της αποικιακής κυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένου και του Υπατου Αρμοστή. Η ενοικίαση ιδιωτικών μονοκατοικιών για κάλυψη της ανάγκης αυτής δεν ήταν πάντα η ευκολότερη λύση, λόγω των υψηλών ενοικίων των ιδιοκτητών, αλλά και της άρνησης συνύπαρξης των Βρετανών με τους «ιθαγενείς»⁹.

Ο Υπατος Αρμοστής, απρόθυμος να κατοικήσει σε ένα σπίτι μέσα σε συνοικισμό «ιθαγενών» κάνει έκκληση στο Υπουργείο Πολέμου του Λονδίνου για να του αποσταλεί προκατασκευασμένη η επίσημη κατοικία. Το **ξύλινο Κυβερνείο** ανεγείρεται το 1878. Το κτίριο ακολουθεί ένα γενικό σχήμα Π, χωρίς κανένα ιδιαίτερο μορφολογικό χαρακτηριστικό, με κάποια πρόβλεψη για τις κλιματολογικές συνθήκες και για προστασία από τον ήλιο και τη ζέστη, μονώροφο περιβαλλόμενο από εξωτερικούς, στεγασμένους διαδρόμους που οδηγούσαν στα εν παρατάξει δωμάτια και διαρρυθμισμέ-

Πρωταρχικό σκίτσο κάτοψης του ξύλινου Κυβερνείου

9. "...they wanted to accentuate their racial separateness, always an instrument of British Imperialism, surrounding their houses with high walls or wide compounds to keep the locals at arm's length, and arranging pleasure retreats in high and inaccessible ridges", *Jan Morris, Architecture of the British Empire, Weidenfeld & Nicolson, London, 1986, σελ. 17.*

«...είναι ένα ευρύχωρο μέρος, καθαρό, αλλά βρίσκεται ανάμεσα σε βρώμικα σπίτια...» Σχόλιο του Sir Garnet Wolseley κατά την επίσκεψή του σε ένα αρχοντόσπιτο στη Λευκωσία που φανερώνει την ανωτερότητα των ικανών και οργανωμένων εξουσιαστών ως προς τους ανίκανους και γι' αυτό «ακατάστατους» εξουσιασμένους, *Cyprus 1978, The journal of Sir Garnet Wolseley, edited by Anne Cavendish, Cultural Center of the Cyprus Popular Bank, Nicosia 1991, σελ.22*

νο σαν σύμπλεγμα παραπηγμάτων¹⁰.

Σχεδιασμένο από σχεδιαστές του Υπουργείου Πολέμου του Λονδίνου, ανταποκρινόταν μορφολογικά στην ίδια φιλοσοφία με τα σύγχρονά του στρατιωτικά κτίρια, ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξε η ταχύτητα και η οικονομία της κατασκευής του και όχι τόσο η ποιότητα.

Στην πρώτη περίοδο 1878-1914 το αρχιτεκτονικό έργο είναι περιορισμένο. Κτίρια λιτά, όπου πρωταρχική σημασία για το σχεδιασμό τους έπαιξε η λειτουργικότητα, η ευκολία και η ταχύτητα κατασκευής, καθώς και η προσαρμογή τους στις κλιματολογικές συνθήκες και η υγιεινή διαβίωση.

10. Πηγές αναφέρουν πως ήταν σχεδιασμένο για την ζούγκλα της Μαλαισίας, *Cyprus 1978, The Journal of Sir Garnet Wolseley, edited by Anne Cavendish, Cultural Center of the Cyprus Popular Bank, Nicosia 1991, σελ.86, υποσημείωση 1*

Βόρεια όψη ξύλινου
Κυβερνείου

Οι προσπάθειες των Βρετανών εξαντλούνται κυρίως στην κατασκευή των απαραίτητων υποδομών για την καλύτερη λειτουργία του νησιού, όπως θέματα υγιεινής των πόλεων, καθαριότητας, τάξης και ασφάλειας, δημιουργίας οδικού δικτύου μεταξύ των πόλεων και της υπαίθρου, εμπορικής σύνδεσης ανάμεσα στις κυπριακές πόλεις αλλά και με το εξωτερικό, όπως και οργάνωσης της πόλης γύρω από ένα κέντρο.

Οι πόλεις της Κύπρου εδραιώνουν έτσι την «αστικότητα» τους και οι πόλεις οργανώνονται για πρώτη φορά σε «πόλεις»¹¹.

11. Κιτρομηλίδου Μαρία, Κωνσταντίνου Χρίστος, *Κύπρος: Η Αρχιτεκτονική της αγγλικής αποικιοκρατίας, 1878-1960*, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα 2004

Αεροφωτογραφία ξύ-
λινου Κυβερνείου (εικ.
αριστερά)

Αμιγώς αποικιοκρατική αρχιτεκτονική 1914 - 1939 μ.Χ.

Το 1925, με τις συμφωνίες της Λωζάνης¹², η Κύπρος ανακηρύσσεται επίσημα αποικία του Στέμματος¹³. Η ανάπτυξη και βελτίωση του γραφειοκρατικού μηχανισμού συνεχίζεται με γρηγορότερους ρυθμούς. Οι περιορισμένες, όμως, οικονομικές δυνατότητες της Κυπριακής Κυβέρνησης, παρά την αύξηση του προϋπολογισμού των Δημοσίων Έργων, δεν κάλυπταν τις προκύπτουσες ανάγκες σε κτίρια και υποδομές¹⁴. Όλη αυτή η κατάσταση είχε αντίκτυπο και στην αρχιτεκτονική παραγωγή της εποχής. Καθυστερήσεις στις εγκρίσεις κτιρίων και συνεχείς αλλαγές τελικών σχεδίων με περικοπές ακόμα και ολόκληρων όγκων που αποσκοπούσαν στην οικονομικότερη λύση, άλλαζαν το χαρακτήρα, τη λειτουργικότητα και την οργάνωση του κτιρίου που αποσκοπούσε να προσδώσει ο αρχιτέκτονας.

12. συνθήκη ειρήνης που έθεσε τα όρια της σύγχρονης Τουρκίας. Υπογράφηκε στη Λωζάνη της Ελβετίας στις 24 Ιουλίου 1923 από την Ελλάδα, την Τουρκία και τις άλλες χώρες που πολέμησαν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και την Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922) και συμμετείχαν στην Συνθήκη των Σεβρών συμπεριλαμβανομένης και της ΕΣΣΔ (που δεν συμμετείχε στην προηγούμενη συνθήκη). <https://el.wikipedia.org>

13. Με το ξέσπασμα του Α' Παγκόσμιου Πόλεμου, οι Βρετανοί βρίσκουν αφορμή να προσαρτήσουν την Κύπρο στο Empire, αφού η Τουρκία δεν συμμαχεί στο πλευρό της Entente. Η Αγγλία προσφέρει την Κύπρο στην Ελλάδα ως αντάλλαγμα της εισόδου της στον πόλεμο, στο πλευρό των συμμάχων (3/6 Οκτωβρίου 1915). Το αίτημα απορρίπτεται, ενώ όταν τελικά γίνεται η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο, η προσφορά των Βρετανών δεν επαναλαμβάνεται.

14. Αυτή η οικονομική δυσφορία προέκυπτε από την οικονομική εκμετάλλευση του νησιού προς όφελος της Αυτοκρατορίας και από το Φόρο Υποτέλειας (Convention of Defensive Alliance) της Μ. Βρετανίας προς την Τουρκία που τελικά αναλάμβανε να πληρώσει ο κυπριακός λαός.

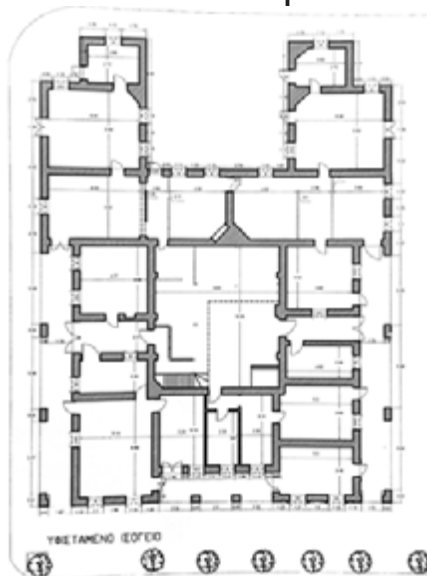
Είσοδος στοάς Νέου Κυβερνείου, Βασιλικό Εθνόσημο, 1936 (εικ. αριστερά)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα κτιρίου της εποχής αποτελεί το κτίριο των **Δικαστηρίων στη Λεμεσό** (1911) όπου στο προτεινόμενο σχέδιο του Williams έγιναν πολλές περικοπές και αναδιατάξεις. Η γενική κάτοψη ακολουθεί την τυπική οργάνωση ενός μπανγκαλόου, με περιμετρική διάταξη των δωματίων με τους εξωτερικούς στεγασμένους διαδρόμους για προστασία από τις καιρικές συνθήκες. Λιτό ως προς τα μορφολογικά του στοιχεία, με ορθολογιστική διάταξη κάτοψης λόγω της ιδιόμορφης χρήσης του, ακολουθεί στιλιστικά στη διαμόρφωση των όψεων, τις αρχές της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής με εμφανή την πρόθεση έκφρασης της ιδιαίτερης λειτουργίας του.

Μια σειρά νέων κτιρίων διοίκησης σε όλες σχεδόν τις πόλεις, αντανakλούν το γόητρο της βρετανικής κυριαρχίας δίνοντας μεγάλη σημασία στο εξωτερικό περίβλημα. Οι επιβλητικές τους όψεις και τα πλούσια διακοσμητικά στοιχεία τα κάνουν να ξεχωρίζουν μέσα στο πλέγμα του αστικού ιστού. Τρία πολύ αντιπροσωπευτικά κτίρια του αρχιτέκτονα Joseph C. Gaffiero, παρουσιάζουν ενιαίο ύφος ως προς τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά.

Άποψη κτιρίου Δικαστηρίων στη Λεμεσό (εικ. δεξιά)

Κάτοψη ισογείου υφιστάμενου κτιρίου Δικαστηρίων στη Λεμεσό (εικ. κάτω)

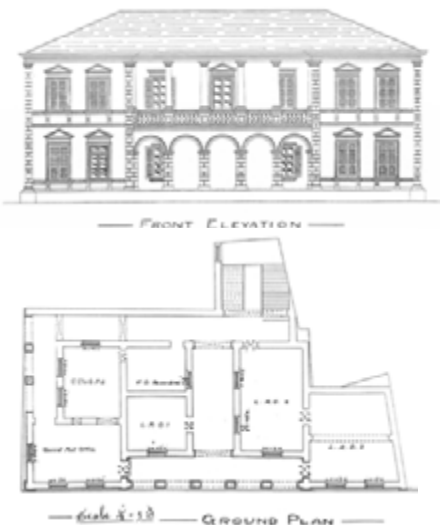

Το **Ταχυδρομείο και Κτηματολόγιο** (1919) στην Πάφο με την απολύτως συμμετρική όψη με νεοκλασικά διακοσμητικά στοιχεία, βρίσκεται σε ένα ακανόνιστο οικόπεδο, με κάτοψη που δεν ακολουθεί πιστά το νεοκλασικό τύπο με το κεντρικό Χωλ και το επιβλητικό κλιμακοστάσιο. Το εξωτερικό περίβλημα δεν προοδεάζει για την ιδιομορφία στη διάταξη των χώρων και της κάτοψής του.

Στη συνέχεια σχεδιάζεται το κτίριο για το **Νέο Κονάκι Πάφου** (1920) στον ίδιο δρόμο. Με τις ίδιες συνθετικές αρχές, χωρίς την ασυμμετρία στην κάτοψη, αλλά όμως χωρίς να ακολουθείται πιστά η συμμετρική τυπική οργάνωση της κάτοψης, αποτελεί ένα από τα εντυπωσιακότερα κτίρια της αποικιοκρατικής περιόδου.

Ταχυδρομείο και Κτηματολόγιο στην Πάφο (εικ. κάτω αριστερά)

Σχέδια Ταχυδρομείου και Κτηματολόγιου στην Πάφο, Πρόσοψη και κάτοψη ισογείου (εικ. κάτω δεξιά)

Αντιθέτως, για το παλιό γειτονικό **κτίριο των Δικαστηρίων** που στέγαζε προηγουμένως τόσο το Κονάκι, όσο και το Κτηματολόγιο και προϋπήρχε από την περίοδο της τουρκοκρατίας, δεν υπήρξαν ποτέ οικονομικές συνθήκες για την ανέγερση νέου κτιρίου. Το 1939 μετά από συνεχή αιτήματα και παράπονα αποφασίστηκε η επιδιόρθωση, τροποποίηση και εναρμόνιση του με τα διπλανά κτίρια διοίκησης από τον ίδιο αρχιτέκτονα, J. Gaffiero.

Σχέδια Κονακίου Πάφου, κάτοψη ισογείου και πρόσοψη (εικ. πάνω)

Κονάκι Πάφου (εικ. κάτω)

Ένα ακόμα έργο του Gaffiero είναι το **Επαρχιακό Νοσοκομείο στη Λεμεσό**. Όμοιο μορφολογικά με τα προηγούμενα και κάτω από εξαιρετικά ευμενείς συνθήκες ανεγέρθηκε σε ένα ευρύχωρο οικοπέδο. Το μεγαλεπήβολο σχέδιο περιελάμβανε ένα κεντρικό κτίριο με επιβλητική όψη στο δρόμο για νοσοκομείο, πίσω από αυτό κουζίνα - μαγειρείο και δύο μικρά, βοηθητικά κτίρια στο πίσω μέρος του οικοπέδου. Η απόλυτα συμμετρική όψη του κεντρικού διώροφου οικοδομήματος παρουσιάζει αρκετά κλασικά στοιχεία όπως μπαλουστρά, αετωματικές απολήξεις παραθύρων στο ισόγειο και ημικυκλικά αετώματα στον όροφο, κίονες και τόξα. Η προεξοχή του όγκου του κεντρικού χωλ και η διπλή χαρακτηριστική σκάλα σηματοδοτούν την είσοδο. Στεγασμένοι υπαίθριοι διάδρομοι οδηγούν από το κεντρικό τμήμα στις «κεραίες» της πρόσοψης, διαμέσου των οποίων γίνεται η πρόσβαση στα δωμάτια.

Κάτοψη ισόγειου Επαρχιακού Νοσοκομείου στη Λεμεσό (εικ. πάνω)

Άποψη Επαρχιακού Νοσοκομείου στη Λεμεσό από τα εγκαίνια του κτιρίου (εικ. κάτω)

Διάφορες ειρηνικές διαδηλώσεις των ελληνοκυπρίων αρχίζουν να πραγματοποιούνται με κύρια αιτήματα την Ένωση με την Ελλάδα¹⁵, με κατάληξη τα γεγονότα του 1931, τα γνωστά Οκτωβριανά¹⁶, με αποκορύφωμα την πυρπόληση και ολοκληρωτική καταστροφή του Κυβερνείου.

Το όραμα του Storrs για την δημιουργία του νέου Κυβερνείου που βγαίνει μέσα από την τέφρα του, αντάξιο της αξιοπρέπειας και του κύρους της Αυτοκρατορίας, τον οδήγησε στην επιλογή ενός καταξιωμένου αρχιτέκτονα από την Παλαιστίνη, τον Ο. Harrison. Ο Storrs, γνωστός φιλέλληνας, μετά από επισκέψεις σε παραδοσιακά σπίτια, καταγραφή και αντιγραφή αξιόλογων τοπικών παραδοσιακών στοιχείων αρχιτεκτονικής, ενσωμάτωσε στο αποικιακό στυλ ντόπια στοιχεία. Μετάθεση του Storrs, δίνει τη σκυτάλη στο Sir Reginald E. Stubbs και τα σχέδια για το Κυβερνείο αλλάζουν πορεία. Λόγω της καθυστέρησης του σχεδίου του Harrison,

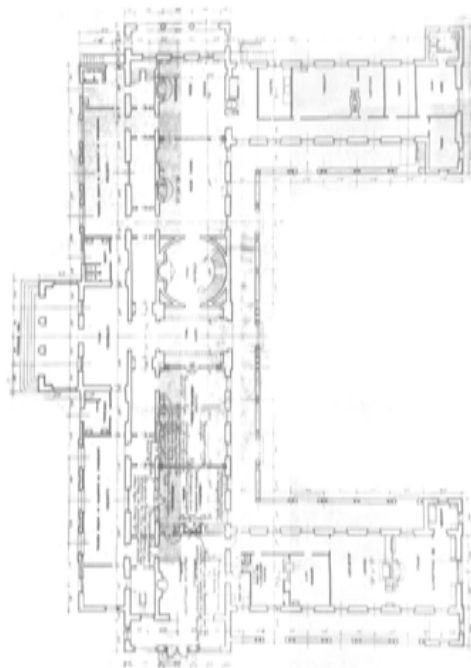
15. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η ελληνική κοινότητα τρέφει ελπίδες για μια προσφορά καλής θελήσεως εκ μέρους των βρετανών για την πολυπόθητη Ένωση με την Ελλάδα. Οι βρετανοί παλινδρομούν μεταξύ της ελεύθερης επικράτησης των δικαιών αιτημάτων των κυπρίων και στην εγωιστική υπακοή των γεωπολιτικών συμφερόντων τους. Τελικά επικρατούν οι συντηρητικές απόψεις και τα συμφέροντα τους, που προσπαθώντας να τα καλύψουν, προέβαλλαν ένα ψευδοπροστατευτισμό για την αποικία τους, υποστηρίζοντας πως η κατοχή της ήταν προς όφελος του λαού της.

«...Τον κυπριακό λαόν ούτε τα πλούτη της προσπατριάς θαμβούσιν, ούτε η πενία της Ελλάδος τον φοβίζει, ο μόνος αυτού πόθος, το μόνον αυτού όνειρο είναι η μετά της Ελλάδος αυτού ένωσης ...», Π.Ν. Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Αθήνα, 2001, *Πρώτος τόμος*, σελ. 74

16. Εξέγερση που έγινε τον Οκτώβριο του 1931 στην Κύπρο κατά του αποικιακού καθεστώτος. Βία, βασανιστήρια, τραυματίες ακόμη και νεκροί με αποκορύφωμα την πυρπόληση και ολοκληρωτική καταστροφή του Κυβερνείου και άλλων κατοικιών αξιωματούχων της κυβέρνησης οδήγησε τους βρετανούς στην επιχείρηση καταστολής του κινήματος με το περί Αμύνης Διάταγμα. Το διάταγμα υπεγράφη από τον κυβερνήτη του νησιού Sir Ronald Storrs στις 22 Οκτωβρίου 1931 και με αυτό έκλεισε ένας κύκλος διαβουλεύσεων και αναβρασμού στην κυπριακή κοινωνία με θέμα την Ένωση.

διαφωνιών οργάνωσης των χώρων, δυσκολιών υλοποίησης οικοδομήματος από ντόπιους εργάτες, μεγάλου κόστους κατασκευής και ανεπάρκειας του αρχιτέκτονα, το έργο περνάει στα χέρια του αρχιτέκτονα από το Λονδίνο, Μ. Webb.

Κτίζεται λοιπόν το **Νέο Κυβερνείο**, το σημερινό **Προεδρικό Μέγαρο**, το 1933-37 με απλή κάτοψη σχήματος Π με τους στεγασμένους εξωτερικούς διαδρόμους, αλλά με μια πομπώδη όψη που παρουσιάζει ταυτόχρονη χρήση διαφορετικών ρυθμών, το γοθτικό στοιχείο με τις ανθρωπόμορφες υδρορροές, τα ελαφρώς οξυκόρυφα τόξα της κυπριακής λαϊκής παράδοσης, και το θολωτό τρούλο στα τρία συμμετρικά δεσπόζοντα σημεία με την επικλινή στέγη. Η χρήση του θόλου επιλέχθηκε πιθανώς είτε από την επιρροή του αρχιτέκτονα από τις θολωτές υδατοδεξαμενές της Λευκωσίας του 19^{ου} αι., είτε από το θόλο ως ανατολίτικο, βυζαντινό στοιχείο και κατ' επέκταση στοιχείο της κυπριακής παράδοσης.

Σχέδιο κάτοψης ισογείου Νέου Κυβερνείου (εικ. πάνω)

Το καμένο Κυβερνείο μετά τα Οκτωβριανά του 1931 (εικ. κάτω)

Βόρεια Όψη Νέου Κυβερνείου (εικ. δεξιά)

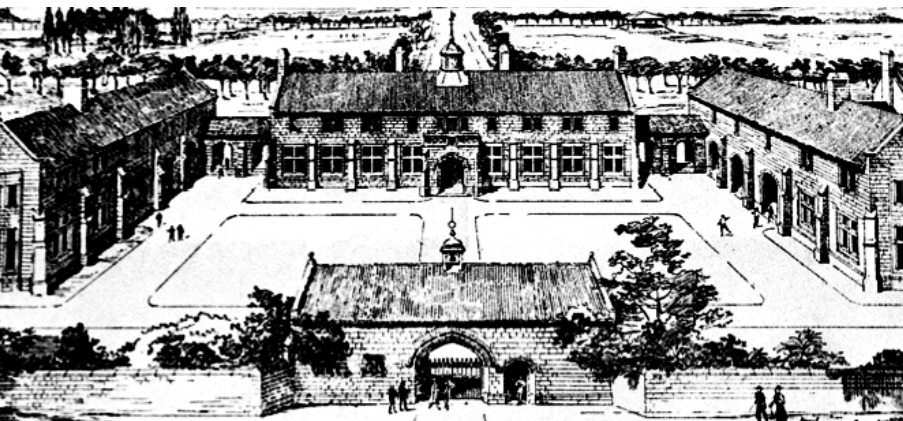

Μια νέα εποχή¹⁷ διοίκησης Κύπρου ξεκινά μετά την εξέγερση του 1931 με νέους στόχους για αποτροπή παρόμοιων φαινομένων και ομαλότερη ένταξη της Κύπρου στο Empire. Τα μέτρα που πάρθηκαν ήταν τιμωρητικά, κατασταλτικά, αποτρεπτικά, αλλά και μέτρα αποδόμησης της εθνικής ταυτότητας, μέσω της οργανωμένης πολιτικής χαλιναγώγησης της ελληνικής παιδείας του νησιού, αλλά και της προαγωγής τοπικού αισθήματος πατριωτισμού.

Αξιόλογη προσπάθεια της αποικιοκρατικής κυβέρνησης για οικονομική ενίσχυση των κοινοτήτων και μείωση του ποσοστού αναλφαβητισμού, ήταν η ίδρυση της **Αγγλικής Σχολής** (1900). Το πρώτο κτίριο κατασκευάζεται το 1909 από τον George Jeffery. Το κτίριο στη συνέχεια μετατρέπεται σε στρατώνα Wolseley και η σχολή μεταφέρεται σε άλλα κτίρια, ενώ μετά την Ανεξαρτησία έγινε το κτίριο του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

17. Η περίοδος που ακολούθησε από το 1931 μέχρι το 1939, ονομάστηκε συμβατικά Παλμοκρατία, από το όνομα του σκληρότερου κυβερνήτη της περιόδου του Sir Herbert Richmond Palmer (1933-1939). Η περίοδος αυτή ξεχωρίζει ανάμεσα στα ογδόντα δύο χρόνια αποικιοκρατίας στην Κύπρο, ως η χειρότερη και η πιο δικτατορική.

Προοπτική απεικόνιση της Αγγλικής Σχολής

Με στόχο λοιπόν την αλλοίωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, το 1936 προκηρύσσεται διαγωνισμός για το **νέο κτίριο της Αγγλικής Σχολής** σε μια περιοχή έξω από τη Λευκωσία, σε ύψωμα κοντά στο Κυβερνείο. Τον διαγωνισμό κέρδισε ο κύπριος αρχιτέκτονας **Οδυσσέας Τσαγγαρίδης**, στο σχέδιο του οποίου βασίστηκε η ανέγερση του κεντρικού κτιρίου της Σχολής. Αργότερα σχεδιάστηκαν δύο νέα κτίρια από τον αρχιτέκτονα **Macartney**, μία **αίθουσα συγκεντρώσεων** (1937) και ένα **Οικοτροφείο** (1939). Η τάση των κτιρίων για ιστορικίζουσες αναφορές, που πιθανόν αντανάκλα τις ιδιαίτερες προτιμήσεις του σχεδιαστή και τις επικρατούσες τάσεις της εποχής, δείχνει την επιρροή από κτισμένα παραδείγματα κολεγίων στην Αγγλία.

Το 1945 αναγείρεται το **Νέο Οικοτροφείο** από τον Κ. Χριστοφίδη. Σαφείς τάσεις μοντέρνου κινήματος παρουσιάζει το κτίριο με τους απλούς και καθαρούς όγκους και τη σαφή αποφυγή διακοσμητικών στοιχείων. Παρόλα αυτά, οι θολωτές στοές σε σειρά προσδίδουν ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα στο κτίριο και δημιουργούν έναν εσωτερικό υπαίθριο χώρο.

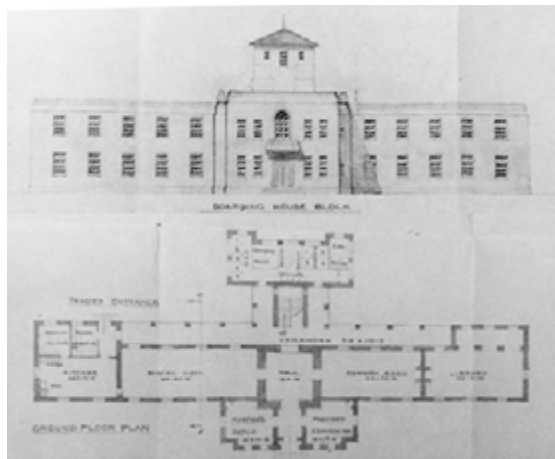
Πανόραμα Οικοτροφείου. Στο βάθος διακρίνεται το κτίριο της Αγγλικής Σχολής (εικ. πάνω)

Σχέδιο πρόσοψης της Αγγλικής Σχολής (εικ. κάτω)

Η προσπάθεια οικειοποίησης και της εκπαίδευσης των δασκάλων ολοκληρώνει την πολιτική των Βρετανών για υπαγωγή της Παιδείας. Με το κλείσιμο του Ιεροδιδασκαλείου της Λάρνακας¹⁸ το 1932 και μετέπειτα του **Διδασκαλικού Κολεγίου Μόρφου** το 1943, που ίδρυσαν το 1937, τα κτίρια συμπτύχθηκαν και μεταφέρθηκαν στη Λευκωσία το 1958, στο κτίριο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

18. Η εκπαίδευση των Δασκάλων ήταν αρχικά δικαίωμα των κοινοτήτων, ενώ σημαντική βοήθεια προσέφερε και η εκκλησία. Λειτουργούσαν μέχρι το 1932 στην Κύπρο τρία Διδασκαλικά Κολλέγια. Οι Βρετανοί επιχορηγούσαν τη λειτουργία των Κολλεγίων αυτών, γεγονός που χρησιμοποίησαν για να πιέσουν προς αλλαγή της δικτατέας ύλης, είτε ακόμα και σε κλείσιμό τους.

Σχέδια κάτοψης ισογείου και πρόσοψης του Διδασκαλικού Κολεγίου στη Μόρφου (εικ. πάνω)

Άποψη πλαινής όψης του Διδασκαλικού Κολεγίου στη Μόρφου (εικ. κάτω)

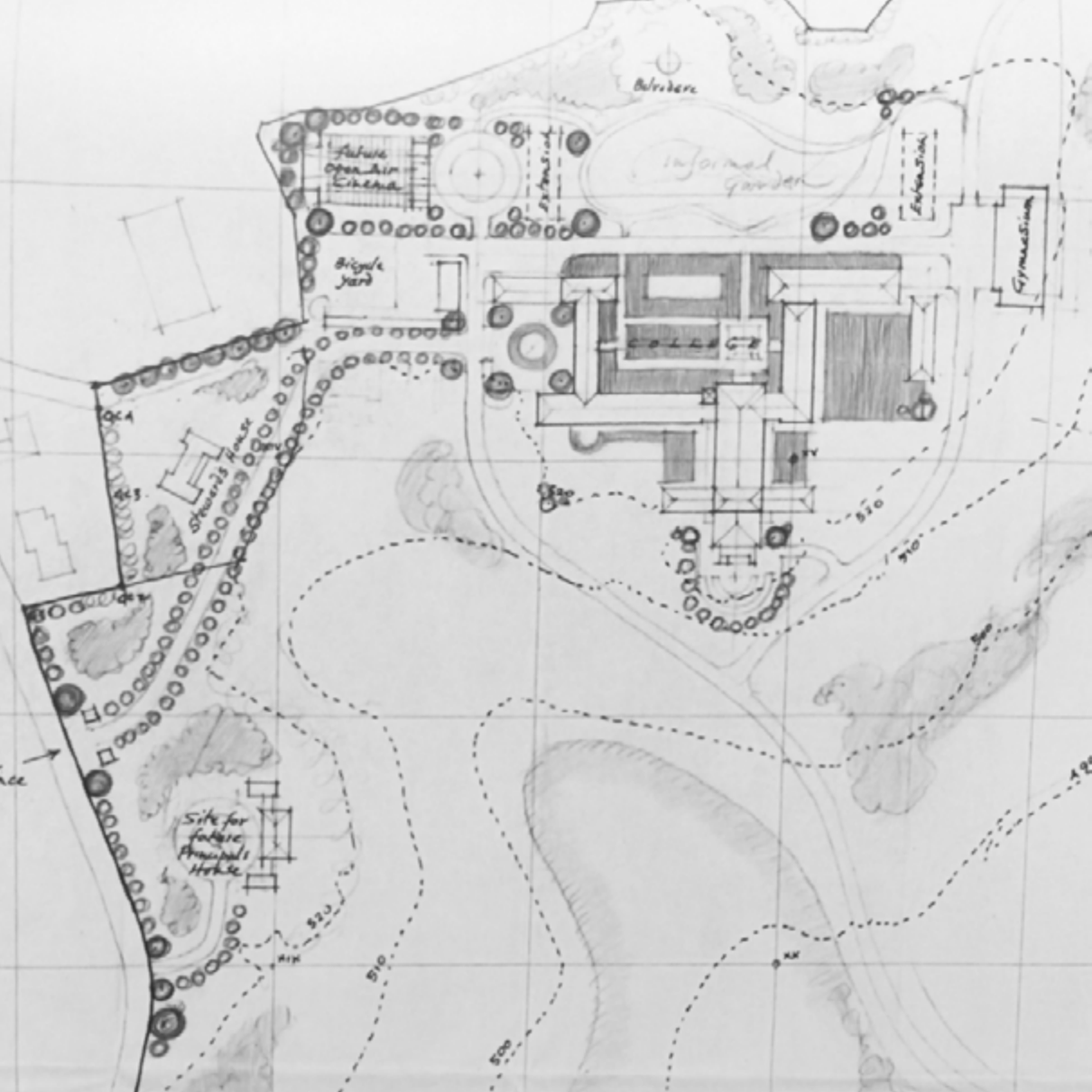
Οι Βρετανοί εισάγουν μια διαφορετική αρχιτεκτονική έκφραση στα εκπαιδευτικά κτίρια της περιόδου, στην προσπάθεια να αντιμετωπίσουν την προσκόλληση των ελληνοκυπρίων στον «ελληνοκεντρικό»¹⁹ χαρακτήρα των εκπαιδευτηρίων τους, αφού οι τελευταίοι θεωρούσαν τον νεοκλασικισμό και τις μορφές που πηγάζουν από αυτό, αυτούσιες ελληνικές.

Χαρακτηριστικό δείγμα της νέας τάσης είναι το κτίριο του **Παιδαγωγικού Ινστιτούτου** (σημερινό κτίριο Πανεπιστημίου Κύπρου). Ελεύθερο σαν κάτοψη στο χώρο, με τους όγκους να προβάλλουν έντονη πλαστικότητα, πρόκειται για ένα συνονθύλευμα ιστορικών αναφορών, που όμως καμιά δεν παραπέμπει στην ελληνική αρχιτεκτονική, και με στοιχεία στο κτίριο, των οποίων η προέλευση και σκοπιμότητα παραμένει αινιγματική. Η χρήση του ελαφρώς οξυκόρυφου

19. «Η αρχιτεκτονική των σχολείων επιδιωκόταν να είναι τέτοια (νεοκλασική) για να εκφράζει την ελληνική παιδεία». Ο Φιλελεύθερος της Κυριακής, Κύπρος - Ιστορία, Αποικιοκρατία και Εκπαίδευση, Ένθετο της κυπριακής εφημερίδας Φιλελεύθερος, [Υπεύθυνος: Χρυσάνθος Χρυσάνθου, Γράφουσα: Ανδρούλα Πασχαλίδου], Τεύχος 27, 15/06/03, σελ. 9

Άποψη ανατολικής αυλής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου στη Λευκωσία

τόξου μορφολογικά παραπέμπει στη κυπριακή καμάρα, αλλά διαφέρει από τον παραδοσιακό τύπο αυτής ενώ το έντονα προεξέχων γείσο φαίνεται να προέρχεται από οθωμανικά παραδείγματα. Εντύπωση κάνει και η οξυκόρυφη στέγη του πύργου που στεγάζει το ρολόι.

Ο μεγάλος όγκος της αρχιτεκτονικής παραγωγής των Βρετανών στο νησί ανήκει σε αυτή την περίοδο. Εμφανής είναι ένας ανεπτυγμένος αρχιτεκτονικός σχεδιασμός με σαφή και έντονη προσπάθεια ανάδειξης του κτιρίου, χρησιμοποιώντας αφθονία ιστορικών στυλ και ιστορικών μορφών εμπλουτισμένων με στοιχεία από την κυπριακή λαϊκή παράδοση. Σε επίπεδο λειτουργίας διακρίνουμε μια «νεοκλασική» διάρθρωση του των χώρων, με την είσοδο στον άξονα συμμετρίας της όψης, που οδηγεί στο χωλ μέσω του οποίου διοχετεύονται όλες οι κινήσεις προς τους χώρους του κτιρίου. *Με τις προσλαμβάνουσες εικόνες του σήμερα, μπορούμε να ισχυριστούμε πως αυτό που ονομάζουμε «**αμιγώς αποικιοκρατική αρχιτεκτονική**»²⁰, ανήκει σε αυτή την περίοδο.*

20. Κιτρομηλίδου Μαρία, Κωνσταντίνου Χρίστος, *Κύπρος: Η Αρχιτεκτονική της αγγλικής αποικιοκρατίας, 1878-1960*, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα 2004

Γενικό σχέδιο για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο στη Λευκωσία, Austen St Barbe Harrison (εικ. αριστερά)

Βήματα προς το μοντέρνο

1939 - 1960 μ.Χ.

Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου²¹, οι Βρετανοί αποδέχτηκαν να παραχωρήσουν στους Κύπριους μια κάποια περισσότερη αυτονομία με κάποιο σχέδιο Συντάγματος²², για την ένταξή τους στον πόλεμο στο πλευρό της Βρετανίας. Η στρατηγική σημασία του νησιού και η εγκατάσταση στρατιωτικών σωμάτων από τους Βρετανούς, το καθιστούν ισχυρή στρατιωτική βάση. Οι μεγάλες δαπάνες για την δημιουργία στρατιωτικών βάσεων, δημιουργούν συνθήκες για καλύτερευση της οικονομικής κατάστασης του νησιού και συγχρόνως αλλαγή στην εσωτερική διακυβέρνησή της. Πολλοί κύπριοι προσλαμβάνονται σε σημαντικά κυβερνητικά πόστα, σε όλες τις βαθμίδες και τομείς του κυβερνητικού μηχανισμού. Οι νέοι αρχιτέκτονες που φτάνουν στον νησί μετά από σπουδές στο εξωτερικό, εισάγουν τις τάσεις του Μοντέρνου Κινήματος και αποβάλλουν την παλιά σχεδιαστική νοοτροπία από το Τμήμα Δημοσίων Έργων.

21. Η έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και οι επιθέσεις του Μουσολίνι (1940) και του Χίτλερ (1941) κατά της Ελλάδας, έκαναν τους ελληνοκυπρίους να ενταχθούν στον πόλεμο στο πλευρό της Βρετανίας. Οι Βρετανοί πέραν του πολύ καλού «μεροκάματου» που έδιναν σε όσους στρατολογήσαν, αντιπαρέβαλλαν ότι ο πόλεμος γινόταν στο όνομα της ελευθερίας και διεκδικούσε το δικαίωμα κάθε λαού για αυτοδιάθεση.

22. Ωστόσο, οι «διασκεπτικές συνελεύσεις» του νέου κυβερνήτη, λόρδου Winster, τον Ιούλιο του 1947 δεν επιφέρουν επιθυμητό αποτέλεσμα.

Αποψη από το δρόμο του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών στη Λευκωσία (εικ. αριστερά)

Το 1955, ο **Ιωαννίδης** σχεδιάζει κατοικίες για **κυβερνητικούς υπαλλήλους στο Πλατύ**. Μεταφράζει τις βασικές αρχές της αποικιακής αρχιτεκτονικής στο σύγχρονό τους ιδίωμα με απλές καθαρές γραμμές περισσότερο ευρωπαϊκές παρά κυπριακές. Μεγάλες επιφάνειες στις όψεις με αυστηρά ορθογώνια και τετράγωνα ανοίγματα και βεράντες που αποτελούν μέρος του κτιριακού όγκου. Ιδιαίτερα πρωτότυπο για την εποχή είναι η στραντζαριστή λαμαρίνα στα κενά των ανοιγμάτων πάνω και κάτω από τα παράθυρα.

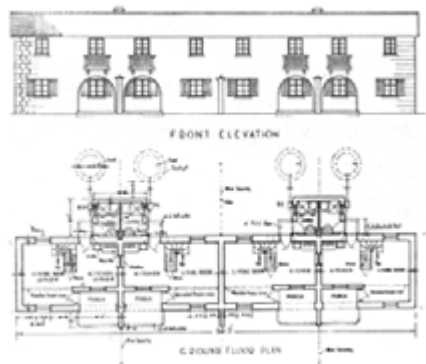
Τα **διαμερίσματα των αστυνομικών στην Ομορφίτα** το 1958 από τον **Κ. Χριστοφίδη**, διαμορφώνονται ως ένα σύμπλεγμα τριών όγκων εν γωνία και συμπεριλαμβάνει 24 διώροφα διαμερίσματα, οκτώ σε κάθε πύργο, στα οποία τα ισόγεια είχαν ανεξάρτητες εισόδους. Οι τρεις όγκοι ενώνονται με περάσματα στο δεύτερο όροφο. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τα διχοτομημένα δώματα των πύργων που χρησιμοποιούνταν από τους ενοίκους των τελευταίων διαμερισμάτων κατά τη θερινή περίοδο ως υπαίθρια καθιστικά.

Κάτοψη ισόγειου και πλάγια όψη των κατοικιών κυβερνητικών υπαλλήλων στο Πλατύ, στη Λευκωσία (εικ. πάνω δεξιά)

Αξονομετρικό σχέδιο των διαμερισμάτων των αστυνομικών στην Ομορφίτα (εικ. κάτω αριστερά)

Μια νέα τάση παρουσιάστηκε και αφορούσε το σχεδιασμό εργατικών κατοικιών, οργανωμένων χώρων ομαδικής κατοίκησης. Αξιόλογο παράδειγμα είναι το **Σχέδιο Επιχορηγημένων Κατοικιών στην Ομορφίτα**, που σχεδιάστηκε από τον **Caruana** το 1946. Γύρω από μια κεντρική πλατεία με το σχολείο, γήπεδο και τρεις χώρους εμπορικής χρήσης, παρατάσσονται οι κατοικίες. Παρά τις επιρροές του Μοντέρνου κινήματος στον πολεοδομικό σχεδιασμό του, διακρίνεται μια ομοιότητα με την κατοικία του αγγλικού τύπου. Κατοικίες εν παρατάξει, σε συνεχή δόμηση, κτισμένες σε μακρόστενα οικόπεδα με τη μικρή πλευρά να βλέπει στο δρόμο και τη δημιουργία αυλής στο πίσω μέρος του σπιτιού.

Σχέδια όψης και κάτοψης ισογείου τυπικού κτιρίου κατοικιών από το συγκρότημα εργατικών κατοικιών στην Ομορφίτα (εικ. πάνω δεξιά)

Κτίριο δύο κατοικιών από το συγκρότημα εργατικών κατοικιών στην Ομορφίτα (εικ. πάνω)

Γενικό τοπογραφικό σχέδιο των εργατικών κατοικιών στην Ομορφίτα (εικ. κάτω αριστερά)

Αξίζει να αναφέρουμε δύο αξιόλογες προτάσεις για το **νέο Κονάκι της Μόρφου** με σαφείς μοντερνιστικές τάσεις και λεξιλόγιο. Το σχέδιο του **Caruana** το 1938 παρουσιάζει έντονη ογκοπλαστικότητα, που εντείνεται με τον προεξέχοντα ημικυκλικό όγκο. Αναπτύσσεται σε μήκος σε έναν όροφο, με παράταξη παραθύρων σε σειρά. Λειτουργικά καταργεί το μοντέλο κέντρου διοίκησης με το κεντρικό χωλ και τη συμμετρική ως προς αυτό διάταξη και οργάνωση χώρων. Παρόλα αυτά έχουμε και κατάλοιπα του αποικιακού στυλ των Άγγλων, όπως ο εξωτερικός στεγασμένος διάδρομος που οδηγεί στα δωμάτια του κτιρίου.

Διάφορα προβλήματα οδήγησαν σε μια δεύτερη πρόταση το 1945 από τον **Macartney**. Επηρεασμένη λειτουργικά και ογκοπλαστικά με τον ημικυκλικό όγκο που προεξέχει, από την προηγούμενη πρόταση, ωστόσο χρησιμοποιείται διαφορετικό λεξιλόγιο και όψεις που δεν αντιστοιχούν με την πρωτοποριακή άποψη. Επίσης η επικλινή στέγη με κεραμίδια και ο τοξωτός

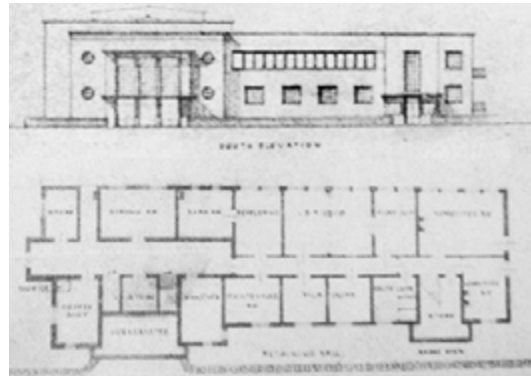

Σχέδιο όψης και κάτοψης ισογείου της πρότασης του Macartney για το Νέο Κονάκι Μόρφου (εικ. πάνω)

Προοπτικό σχέδιο της πρότασης του Caruana για το Νέο Κονάκι Μόρφου (εικ. κάτω)

ημιυπαίθριος διάδρομος, δημιουργούν την αίσθηση πως πρόκειται για κτίριο της αποικιακής αρχιτεκτονικής. Ούτε αυτή η πρόταση πραγματοποιείται και μόνο το 1958 η Μόρφου αποκτά καινούριο Κονάκι.

Στο κτίριο του **Χριστοφίδη** για το **Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών** δεν έχει ακολουθηθεί το πρότυπο της αποικιοκρατικής αρχιτεκτονικής. Αντιθέτως διακρίνονται ξεκάθαρα οι αρχές, οι τάσεις και το λεξιλόγιο του μοντέρνου κινήματος. Καθαρές και αναγνώσιμες γραμμές, με φόρμες που ξεχωρίζουν διακριτά η μια από την άλλη υποδηλώνοντας ταυτόχρονα τη διαφορετική λειτουργία των χώρων. Μετά την Ανεξαρτησία, το κτίριο λειτούργησε ως κτίριο της Βουλής των Αντιπροσώπων. Πρόσφατα ανακαινίστηκε και επεκτάθηκε μέσω μιας προσθήκης στο πλάι.

Σχέδια νότια όψης και κάτωψης ισόγειου του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών στη Λευκωσία (εικ. πάνω)

Σύγχρονη άποψη του ανακαινισμένου κτιρίου, που σήμερα στεγάζει το κτίριο της Βουλής των Αντιπροσώπων (εικ. κάτω)

Το κτίριο της **Αγοράς της Παλλουριώτισσας** του αρχιτέκτονα **Παναγιώτη Σταυρινίδη**, συνδυάζει με επιτυχία τις φόρμες του μοντέρνου και του βασικού δομικού υλικού της κυπριακής παράδοσης της εποχής, την πουρόπετρα. Αυτός ο ιδιότυπος συνδυασμός είναι ένα πάντρεμα με καθαρά κυπριακή ταυτότητα και παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον. Κτισμένο αρχικά για Δημοτική Αγορά, ανακαινίστηκε πρόσφατα παίρνοντας καινούρια χρήση. Η απουσία οποιουδήποτε στοιχείου αποικιακής αρχιτεκτονικής παράδοσης, ο έκκεντρα τοποθετημένος κεντρικός χώρος που ξεχωρίζει προβάλλοντας προς τα έξω και πάνω, τονίζοντας την είσοδο, το ελαφρώς προεξέχων γείσο που τονίζει τις καθαρές και απλές γραμμές του κτιρίου και το καμπύλο στοιχείο που επικρατεί στην πίσω όψη, αποτελούν χαρακτηριστικά του που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Σχέδια κάτοψης ισόγειου και πρόσοψης του κτιρίου της Αγοράς στην Παλλουριώτισσα (εικ. πάνω)

Σύγχρονη άποψη του εσωτερικού του καμπύλου χώρου της Αγοράς (εικ. κάτω)

Τέτοια κτίρια, κυρίως κατοικίες, συναντούμε κυρίως στην Λευκωσία. Συνδυάζουν με εκπληκτική ικανότητα πολλές φορές, αποκλίνοντα αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως το κυπριακό οξυκόρυφο τόξο και την τοπική πέτρα, με μοντέρνες γραμμές και φόρμες.²³

23. «Το τοπικό υλικό, η πουρόπετρα θα συνδυαστεί έντεχνα με το νέο υλικό που εισβάλλει στην κυπριακή αρχιτεκτονική, το μπετόν, παράγοντας ένα αποτέλεσμα που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως τοπικό ιδίωμα», Φεραίος Στέφανος, Φωκαΐδης Πέτρος, Το μοντέρνο είδωλο της Αφροδίτης, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2004

Σύγχρονη άποψη του κτιρίου της Αγοράς στην Παλλουριώτισσας

A black and white photograph of a large, multi-story building with a prominent stone wall. The building features a modern architectural style with a balcony on the upper level. The stone wall in the foreground has the Greek text 'ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ' mounted on it, with five small, upward-pointing light fixtures above the letters. A tall flagpole stands to the left of the building.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ

Με το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου η Κύπρος αποκτά μεγαλύτερη γεωπολιτική σημασία, αφού καθίσταται ισχυρή στρατιωτική βάση, ενώ στην εσωτερική διακυβέρνηση θα έχουμε σταδιακά μια «δημοκρατικότερη διακυβέρνηση».

Η σταδιακή υιοθέτηση των αρχών του Μοντερνισμού και η σαφής αποστασιοποίηση από τη νεοκλασική οργάνωση της κάτοψης που ακολουθείται έως τότε, σε συνδυασμό με την εισαγωγή και μαζική χρήση του νέου υλικού του σπλισμένου σκυροδέματος θα περάσει την αρχιτεκτονική παραγωγή σε νέα χέρια, αλλά και σε νέα εποχή. Παρατηρούμε έτσι πως τα κτίρια της περιόδου αυτής μοιάζουν να μην έχουν καμία σχέση με τα κτίρια που έκτιζε προπολεμικά το Τμήμα Δημοσίων Έργων. *Είναι κτίρια κατ' αρχήν μοντέρνα και δευτερευόντως αποικιοκρατικά*²⁴.

24. Κιτρομηλίδου Μαρία, Κωνσταντίνου Χρίστος, *Κύπρος: Η Αρχιτεκτονική της αγγλικής αποικιοκρατίας, 1878-1960*, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα 2004

Άποψη της Τεχνικής Σχολής στη Λευκωσία (εικ. αριστερά)

η μοντέρνα αρχιτεκτονική

1960 - 1974

σελίδα	72	Διάθεση για εκμοντερνισμό
	74	Ανεξαρτησία και αυγή μιας νέας περιόδου
	76	Μοντέρνα αρχιτεκτονική παραγωγή

Διάθεση για εκμοντερνισμό

Σε διεθνές επίπεδο, η μοντέρνα αρχιτεκτονική, ως μια συγκεκριμένη πολιτισμική έκφραση χρησιμοποιήθηκε ως σύμβολο, αλλά και ως εργαλείο για τις ευρύτερες διαδικασίες του εκμοντερνισμού¹. Τα προγράμματα εκμοντερνισμού που εφαρμόστηκαν στις Ευρωπαϊκές χώρες αλλά και σε χώρες της Μέσης Ανατολής επέδρασαν σαφώς στη διαμόρφωση του δομημένου περιβάλλοντος κατά τις δεκαετίες του '50 και '60. Αξίζει να σημειωθεί ότι, οι περισσότερες χώρες της Μέσης Ανατολής μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα αποτελούσαν αγγλικές ή γαλλικές αποικίες, όπως δηλαδή και η Κύπρος. Οι χώρες αυτές άρχισαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο να εγκαθιδρύονται ως ανεξάρτητα κράτη και επομένως το όραμα για την οικονομική ανάπτυξη και τον "εκμοντερνισμό" τους άρχισε να διαφαίνεται στον ορίζοντα, με απώτερο στόχο να ορθοποδήσουν μετά τον ψυχρό πόλεμο.

Όσο αφορά την Κύπρο, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, τα βήματα προς τον εκμοντερνισμό ξεκίνησαν πριν από την κατάλυση της αγγλικής αποικιοκρατίας. Πιο συγκεκριμένα, η αποικιοκρατική κυβέρνηση με την πρόφαση της τεχνολογικής προόδου και της πρόωθησης στο νησί του μοντέρνου,

1. Εκμοντερνισμός (ή «εκσυγχρονισμός»): Η διαδικασία του να υιοθετήσει μια κοινωνία (ή άτομο) τον εκάστοτε αναπτυσσόμενο τρόπο ζωής, ο οποίος διαμορφώνεται κάτω από τις σύγχρονες της εξελίξεις. Στην προκειμένη περίπτωση, ο όρος υποδηλώνει την παρακολούθηση, αλλά και υιοθέτηση του τότε σύγχρονου lifestyle, του μοντέρνου δηλαδή τρόπου ζωής., Β. Κιντή, Π. Τουρνικιώτης, Κ. Τσιαμπάος, *Το Μοντέρνο στη σκέψη και τις τέχνες του 20ου αιώνα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013, σελ. 16-19

Αποψη της όψης της Πολυκατοικίας Αλεξάνδρου Δημητρίου στη Λευκωσία (εικ. αριστερά)

σύγχρονου τότε lifestyle, είχε προβεί σε διάφορες μεταρρυθμίσεις τόσο στην διοίκηση όσο και την οικονομία, ενώ παράλληλα, επιδίωξε την εισαγωγή του αισθητικού και κοινωνικού λεξιλογίου της μοντέρνας αρχιτεκτονικής ήδη από την δεκαετία του '30. Εκείνη τη χρονική περίοδο βέβαια, καταφθάνουν στο νησί και οι πρώτοι Κύπριοι διπλωματούχοι αρχιτέκτονες, οι οποίοι συντείνουν με το έργο τους στον εκμοντερνισμό της αρχιτεκτονικής παραγωγής.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά την περίοδο 1945-1960, η Κύπρος χαρακτηρίζεται από ταχύτατη αστικοποίηση και είναι τότε που παρατηρείται σημαντική αύξηση των αναγκών σε δημόσια κτήρια, ενώ ταυτόχρονα τα πρώτα κτήρια γραφείων από οπλισμένο σκυρόδεμα κάνουν την εμφάνισή τους στο τότε κυπριακό τοπίο. Έτσι, οι πόλεις μετατρέπονται σε κέντρα οικονομικής ανάπτυξης, η οποία στηρίζεται κατά βάση στο εμπόριο και τα δημόσια κτήρια χαρακτηρίζονται μάλιστα από την αισθητική του *“εμπορικού μοντερνισμού”* (corporate modernism), που είναι αντιληπτός κυρίως σε πολυκατοικίες, αλλά και σε συγκροτήματα γραφείων.

Εσωτερική άποψη της οροφής της Δημοτικής Αγοράς στη Λευκωσία

Ανεξαρτησία και αυγή μιας νέας περιόδου

Το 1960 είναι η χρονολογία κατά την οποία σηματοδοτείται το τέλος της αγγλικής αποικιοκρατίας και με την εγκαθίδρυση πια της Κυπριακής Δημοκρατίας, το νησί αποκτά για πρώτη φορά σε διάστημα αιώνων ένα είδος ανεξαρτησίας². Εντούτοις, νέες πολιτικές και κοινωνικές καταστάσεις διαμορφώνονται με την ανεξαρτησία- χωρίς, όμως, να εκλείπουν συνεχείς αναταραχές- γεγονός που δημιουργεί ένα νέο πλαίσιο για την αρχιτεκτονική παραγωγή του νησιού. Οι νέοι αρχιτέκτονες που καταφθάνουν στο νησί, εκείνη την περίοδο και οι οποίοι σπουδάζουν στο εξωτερικό, έχουν να αναλάβουν ένα νεοϊδρυθέν κράτος, το οποίο κατά βάση στηρίζεται στις υποδομές που άφησαν οι Άγγλοι αποικιοκράτες. Μαζί με τους παλαιότερους αρχιτέκτονες, θα αναλάβουν το έργο μιας νέας αρχιτεκτονικά περιόδου, επιβάλλοντας το μοντέρνο ύφος.

Κατά την περίοδο αυτή, παρατηρείται ένας έντονος οικονομικός οργανισμός, με τον οποίο η Κύπρος προσπαθεί να

2. «Στις 15 Ιανουαρίου 1950 διενεργείται το ενωτικό δημοψήφισμα και σ' αυτό το 95,7% των Ελλήνων Κυπρίων ψηφίζουν υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα, χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα. Στις 20 Οκτωβρίου 1950 εκλέγεται Αρχιεπίσκοπος ο Μακάριος Γ. Τα πολιτικά αδιέξοδα που αντιμετωπίζει ο κυπριακός λαός τον εξωθούν στην ανάληψη του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα του 1955-59, από την Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ). Ο αγώνας είχε ως αποτέλεσμα την απελευθέρωση μεν της Κύπρου από την Αγγλία, όχι όμως την Ένωσή της με την Ελλάδα. Οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου οδηγούν στην ίδρυση ανεξάρτητου Κυπριακού κράτους. Στις 13 Δεκεμβρίου 1959 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ εκλέγεται πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας και ο Δρ Φαζήλ Κουττιούκ πρώτος αντιπρόεδρος.» Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού, *Κύπρος. 10000 χρόνια ιστορίας και πολιτισμού*, Ιούλιος 2007

σταθεί στα πόδια της, αλλά και να αναπτυχθεί, να “εκμοντερνιστεί”. Ήρθε όχι μόνο σαν όραμα καταξίωσης ενός καινούριου κράτους, αλλά και ως επακόλουθο μιας υπό ανάπτυξη **τουριστικής βιομηχανίας**. Ταυτόχρονα, ανεγείρονται **σχολεία, συγκροτήματα γραφείων, αγορές, εργοστάσια, τράπεζες και οπωσδήποτε ξενοδοχεία και τουριστικά περίπτερα**. Μαζί με όλα αυτά- εξαιτίας του γεγονότος ότι η αστικοποίηση στο νησί συνεχίζεται κατά τη διάρκεια και αυτής της περιόδου- οι ανάγκες για **πολυκατοικίες και κτήρια γραφείων**, δηλαδή τύπων κτηρίων που διαφάνηκαν στον κυπριακό ορίζοντα στα τέλη της προηγούμενης περιόδου (μετά τον Β΄ Π.Π.), αυξάνονται σημαντικά.

Γενικώς, κατά την διάρκεια της περιόδου αυτής, σχεδιάζονται έργα, τα οποία χαρακτηρίζονται ίσως από τα πιο σημαντικά της επώνυμης αρχιτεκτονικής στο νησί. Με την εισαγωγή και την καθιέρωση πλέον των νέων υλικών και της καινούριας τεχνολογίας, τα έργα αυτά εκφράζουν το νέο πνεύμα της εποχής και μεταλλάζουν το αστικό τοπίο. Το τέλος της περιόδου σημειώνεται τελικά με τα τραγικά γεγονότα της εισβολής του 1974.

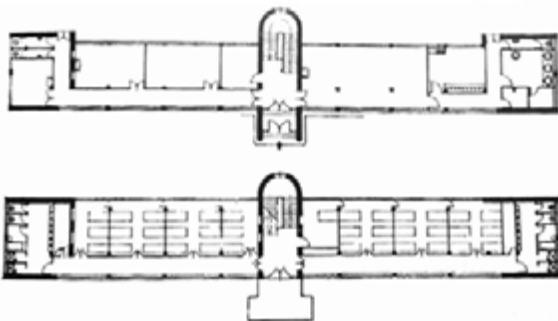
Αποψη κλιμακοστασίου της πολυκατοικίας Αλεξάνδρου Δημητρίου στη Λευκωσία

Μοντέρνα αρχιτεκτονική παραγωγή

Πριν από το '30, η αρχιτεκτονική παραγωγή οφείλεται κατά κύριο λόγο σε ξένους αρχιτέκτονες, οι οποίοι εργάζονται ατομικά ή στο Τμήμα Δημοσίων Έργων της κυβέρνησης. Αυτό που κυρίως παρατηρείται στο έργο των προηγούμενων είναι μια αρχιτεκτονική προσέγγιση χωρίς καμία καθορισμένη μορφολογική πρόθεση. Πιο συγκεκριμένα, τα έργα τους χαρακτηρίζονται από ένα συνονθύλευμα μορφολογικών στοιχείων, αλλά είναι αξιοσημείωτο ότι η χρήση του τοπικού υλικού, της **πουρόπετρας**, είναι έντονη.

Γύρω στο 1930 φθάνουν στο νησί οι πρώτοι διπλωματούχοι κύπριοι αρχιτέκτονες και πολιτικοί μηχανικοί, οι οποίοι κτίζουν κυρίως κατοικίες, εισάγοντας ταυτόχρονα τα πρώτα μοντέρνα χαρακτηριστικά στην αρχιτεκτονική του τόπου. Έτσι, από το '30 και μετά, περίοδος κατά την οποία οι πόλεις αρχίζουν να αναπτύσσονται σημαντικά, αρχίζουν να ανεγείρονται και τα πρώτα μοντέρνα, δημόσια κτήρια. Με τη χρήση της πουρόπετρας σ' αυτά, οι αρχιτέκτονες προσπαθούν κατά κάποιο τρόπο να εξασφαλίσουν την ιστορική συνέχεια στο κτισμένο περιβάλλον του νησιού.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας πρόθεσης είναι το **Ορφανοτροφείο Λευκωσίας** (σήμερα λειτουργεί ως γυμνάσιο), που υλοποιείται το 1936 από τον **Πόλυ Μιχαηλίδη**, έναν αρχιτέκτονα που έπαιξε σημαντικό ρόλο στον εκμοντερνισμό της κυπριακής αρχιτεκτονικής. Η πουρόπετρα που είναι εμφανής στις όψεις του, συνδυάζεται περίτεχνα με το νέο υλικό της εποχής, το μπετόν, επιτρέποντας έτσι την δημιουργία ενός τοπικού χαρακτήρα στην όλη μορφή, αλλά και παράγοντας ταυτόχρονα, ένα εκπληκτικό δείγμα πρώιμου μοντερνισμού.

Τμήμα όψης από πουρόπετρα (εικ. πάνω δεξιά)

Σχέδια κάτοψης ισόγειου και ορόφου του Ορφανοτροφείου στη Λευκωσία (εικ. πάνω)

Άποψη του Ορφανοτροφείου στη Λευκωσία (εικ. κάτω αριστερά)

Άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του ίδιου αρχιτέκτονα, που κινείται στην ίδια σχεδόν σχεδιαστική λογική είναι η **Σεβέρειος Βιβλιοθήκη**, η οποία σχεδιάζεται το 1947 και ολοκληρώνεται το 1949. Η χρήση της πουρόπετρας, που λειτουργεί και εδώ ως δομικό υλικό, συνδυάζεται με το μοντέρνο μεσοπολεμικό λεξιλόγιο. Αυτό εκφράζεται με τον τονισμό της κατακόρυφης και τη ρυθμική επανάληψη των υποστυλωμάτων στην όψη, αλλά και με τον τονισμό των οριζόντιων στοιχείων από μπετόν.

Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι, το τοπικό αυτό υλικό, η πουρόπετρα, αρχικά αποτελεί το κυρίαρχο, παραδοσιακό, δομικό υλικό του νησιού, το οποίο παράγει μια συμπαγή, ενιαία μάζα που συνδυάζεται με τα μοντέρνα χαρακτηριστικά της εποχής, όπως τα οριζόντια στοιχεία από μπετόν, τα συνεχή οριζόντια παράθυρα, καθώς και τα “φινιστρίνια”. Έπειτα, τα στοιχεία από μπετόν θα γίνουν ακόμη πιο έντονα, και η πουρόπετρα χρησιμοποιείται πια κυρίως ως εξωτερική επένδυση των επιφανειών. Σαν επακόλουθο αυτού, η χρήση της πουρόπετρας ως δομικό υλικό περιορίζεται σημαντικά.

Άποψη Σεβέρειου Βιβλιοθήκης στη Λευκωσία

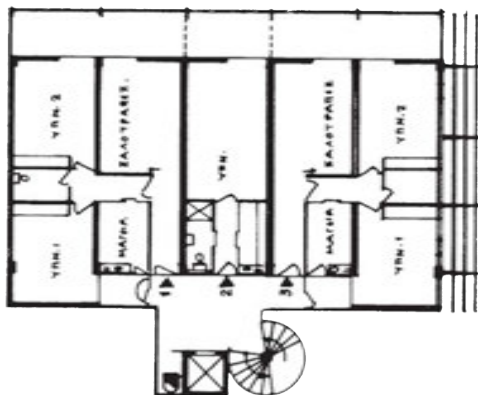

Όπως έχει προαναφερθεί, μετά το τέλος του Β' Π.Π. και στις αρχές της δεκαετίας του '60, εποχή κατά την οποία παρατηρείται ραγδαία αστικοποίηση στον τόπο, πρωτοεμφανίζονται τα **ψηλά κτήρια** στις πόλεις, κατά βάση ως **πολυκατοικίες** και ως **κτήρια γραφείων**. Ταυτόχρονα, αφού την ίδια εποχή ωριμάζει και η αναψυχή ως κοινωνικό φαινόμενο, με επακόλουθο την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας, κτίζονται και άλλης χρήσης ψηλά κτήρια, που αφορούν **μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα** και **τουριστικές εγκαταστάσεις** στις παραλίες του νησιού, τα οποία συντείνουν επιτακτικά στην διαμόρφωση του κυπριακού τοπίου. Οι τύποι αυτοί των ψηλών κτηρίων καθιστούν έτσι την ανάγκη για σχεδιασμό και κατασκευή ενός μετεομένου φέροντος οργανισμού, καθορίζοντας πλέον τη φέρουσα ικανότητα της τοπικής πουρόπετρας ως μη απαραίτητη. Οι σχεδιαστικές αρχές του μοντέρνου κινήματος και οι όροι της σύγχρονης κατασκευής εφαρμόζονται τώρα και στις κατοικίες που ανεγείρονται αυτή την περίοδο. Ανατέλλει, λοιπόν, με αυτό τον τρόπο, μια νέα αρχιτεκτονική περίοδος, κατά την οποία το οπλισμένο σκυρόδεμα είναι το κυρίαρχο δομικό υλικό, δίνοντας μάλιστα νέες δυνατότητες στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και την τεχνική.

Σχέδιο κάτοψης τυπικού ορόφου πολυκατοικίας Αλεξάνδρου Δημητρίου στη Λευκωσία (εικ. δεξιά)

Αποψη πολυκατοικίας Αλεξάνδρου Δημητρίου στη Λευκωσία (εικ. δεξιά)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ψηλού κτηρίου αποτελεί αυτό της πολυκατοικίας **Αλεξάνδρου Δημητρίου** στη **Λευκωσία του Νεοπτόλεμου Μιχαηλίδη**, η οποία υλοποιείται ήδη από το 1959. Κατασκευαστικά, αποτελείται από πλαίσια οπλισμένου σκυροδέματος, έξι σε κάθε όροφο, τα οποία είναι εμφανή στις δύο στενές όψεις του κτηρίου. Ιδιαίτερη πρόνοια λαμβάνεται ως προς τη χρήση παθητικών συστημάτων βελτίωσης κλιματικών δεδομένων στο χώρο, αποκαλύπτοντας τη διάθεση του αρχιτέκτονα για δημιουργία μιας τοπικά προσανατολισμένης και κλιματικά ορθολογικής, σύγχρονης αρχιτεκτονικής.

Σημαντικό ψηλό κτήριο του ίδιου αρχιτέκτονα, αποτελεί επίσης το **ξενοδοχείο Grecian στην Αμμόχωστο**, που κτίζεται στα τέλη της δεκαετίας του '50. Πρόκειται για κτήριο απλό και λιτό, ενώ ο αρχιτέκτονας δίνει και σε αυτό του το κτήριο έμφαση στις μεθόδους ηλιοπροστασίας των υαλοστασίων. Είναι αξιοπρόσεχτο και το γεγονός ότι στην οροφή σχεδιάζεται κήπος με υπαίθριο μπαρ, καθώς και άλλοι κλειστοί χώροι με μεγάλες τζαμαρίες, οι οποίες επιτρέπουν την απρόσκοπτη θέα της Αμμοχώστου στο χρήστη, ενώ ταυτόχρονα διασφαλίζουν την επικοινωνία του εσωτερικού με τον περιβάλλοντα χώρο.

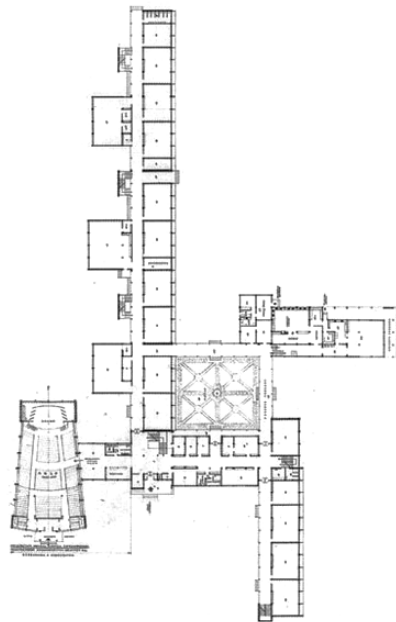

Άποψη του ξενοδοχείου Grecian στην κατεχόμενη Αμμόχωστο

Το μπετόν, επομένως, προσφέρει πλέον πλήθος από συνθετικές επιλογές, όπως διαμόρφωση όγκων, αφού το υλικό αυτό είναι χυτό, πλαστικότητα στις μορφές και δυνατότητα χρήσης ελεύθερων επιφανειών. Επίσης, το μπετόν δημιουργεί τη δυνατότητα της ελεύθερης κάτοψης, η οποία με τη σειρά της επιτρέπει μια πιο διάφανη αρχιτεκτονική, αφού τώρα τα ανοίγματα μπορούν να γίνονται μεγαλύτερα, με αποτέλεσμα το μέσα να συνδιαλέγεται με το έξω. Επομένως, τα ισόγεια των κτηρίων μπορούν τώρα είτε να υπακούν σε ελεύθερη κάτοψη και τα όρια τους να είναι διακριτά ως προς τους υπερκείμενους ορόφους, όταν πρόκειται να εξυπηρετήσουν άλλη λειτουργία (π.χ. εμπορικά καταστήματα στα ισόγεια κτηρίων γραφείων ή πολυκατοικιών), είτε σε άλλες περιπτώσεις κτηρίων του ώριμου μοντερνισμού, το ισόγειο μπορεί να διαμορφώνεται ως εσοχή, καλυπτόμενο δηλαδή από τον υπερκείμενο όγκο και δημιουργώντας έτσι στοά, από όπου γίνεται η πρόσβαση.

Τέλος, με το οπλισμένο σκυρόδεμα καθιερώνεται και η πιλοτή, η οποία δίνει την αίσθηση ότι τα κτήρια αιωρούνται, επαναπροσδιορίζοντας την σχέση του κτηρίου με τον υπαίθριο χώρο και το έδαφος. Η τυποποίηση που, παράλληλα, προσφέρει το νέο αυτό υλικό καθιστά δυνατή την καθιέρωση σε αρκετά δημόσια κτήρια (κυρίως σε σχολεία) ενός ηλιοπροστατευτικού συστήματος μπετονένιων περσίδων στα πρότυπα των brise-soleil.

Συγκεκριμένα, το μοντέρνο διεισδύει πια και στην **σχολική αρχιτεκτονική**, καθώς προάγει το σύγχρονο τότε, “εκμοντερνισμένο” πνεύμα της εκπαίδευσης, καταρρίπτοντας έτσι τις προηγούμενες σχεδιαστικές αρχές. Το **Γυμνάσιο Παλλουριώτισσας του Δημήτρη Θυμόπουλου**, σχεδιασμένο ήδη από το 1957 και υλοποιημένο κατά το 1962, αποτελεί ένα συγκρότημα τεσσάρων κτηρίων που οργανώνονται σε φυγόκεντρη διάταξη, οργανώνοντας την κεντρική αυλή και δίνοντας έμφαση στη λειτουργικότητα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον ακόμα, παρουσιάζουν οι μεπετονένιες περσίδες- τα brise-soleil, όπως έχει ήδη ειπωθεί- οι οποίες λόγω καλού προσανατολισμού, μετατρέπονται σε μορφολογικό στοιχείο και διαμορφώνουν έτσι εξ’ ολοκλήρου την νότια όψη.

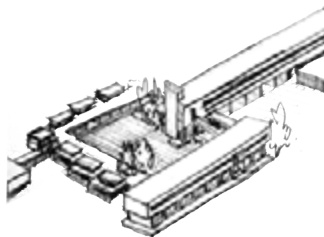

Σχέδιο κάτοψης του Γυμνασίου στην Παλλουριώτισσα (εικ. πάνω)

Άποψη του Γυμνασίου στην Παλλουριώτισσα στην Λευκωσία (εικ. κάτω)

Σε παρόμοια, σχεδιαστική λογική κινούνται και τα **λύκεια αρρένων και θηλέων Κύκκου**, σχεδιασμένα από τους **I&A Φιλίππου** στις αρχές της δεκαετίας του '60. Διακρίνονται τόσο για την περίτεχνη ανάπτυξη της σύνθεσής τους στο οικοπέδο όσο και για τη λιτότητα των όγκων με τη λεπτομερή όμως επεξεργασία των όψεών τους, αποτελώντας έτσι σημαντικά δείγματα σχολικής αρχιτεκτονικής του μοντερνισμού. Εκτός από την ύπαρξη των μπετονένιων περσίδων, υιοθετείται και η λογική της πιλοτής από όπου γίνεται η πρόσβαση στο κτήριο.

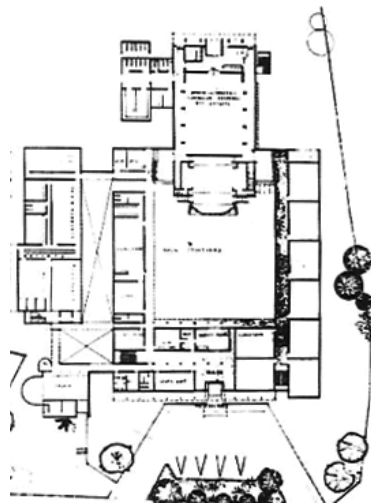
Αεροφωτογραφία των Λυκείων Κύκκου στη Λευκωσία (εικ. πάνω δεξιά)

Αξονομετρικό σκίτσο των Λυκείων (εικ. αριστερά)

Άποψη Λυκείων (εικ. κάτω)

Επιπλέον, η **σχολή Καλογριών Terra Santa** στη Λεμεσό, που σχεδιάζεται το 1966 από τον **Σταύρο Οικονόμου** είναι ένα πολύ μεγάλο κτηριακό συγκρότημα που περιλαμβάνει τους χώρους της ιδιωτικής σχολής, μια μικρή εκκλησία, όπως επίσης και χώρους διαμονής για καλογριές και για οικοτρόφες μαθήτρες. Επιδεχόμενος ο αρχιτέκτονας επιδράσεις από το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο του Le Corbusier και από το μοναστήρι της La Tourette (1960) του προηγούμενου, καταλήγει τελικά να σχεδιάσει ένα καθαρά μοντέρνο κτήριο. Σ' αυτό παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο η ιδιαίτερη και με ευαισθησία επιμέλεια που δόθηκε από μέρους του αρχιτέκτονα για την ηλιοπροστασία των αιθουσών διδασκαλίας, η οποία επιτυγχάνεται μέσω των κατακόρυφων περσίδων που προεξέχουν της τοιχοποιίας, όσο και η εκκλησία της σχολής, όπου διαφαίνεται η πρόθεση του αρχιτέκτονα να προσεγγίσει με ένα νέο λεξιλόγιο την εκκλησιαστική αρχιτεκτονική.

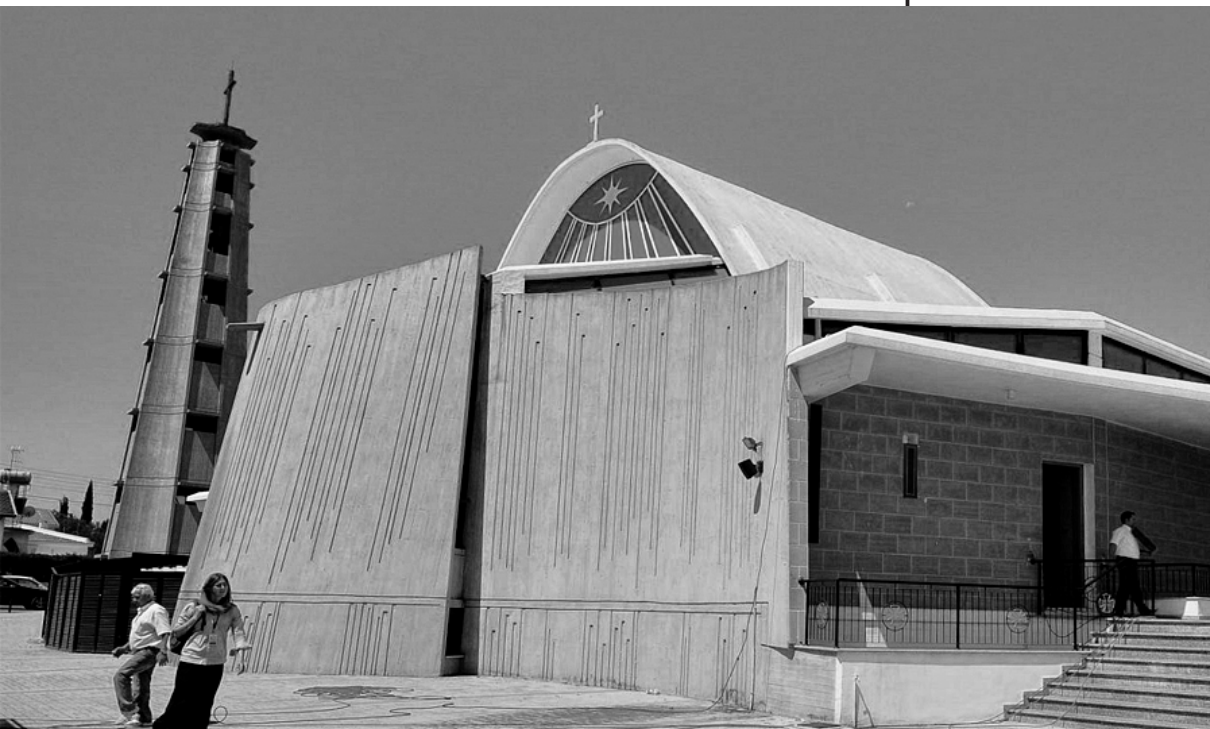

Σχέδιο κάτοψης Σχολής Καλογριών Terra Santa στη Λεμεσό (εικ. πάνω)

Άποψη της Σχολής (εικ. αριστερά)

Πάντως, κατά την εποχή αυτή, ακόμη και συντηρητικοί θεσμοί όπως η εκκλησία, υιοθετούν συχνά το μοντέρνο στυλ. Γίνεται δηλαδή μια προσπάθεια μιας πιο απελευθερωμένης προσέγγισης της θρησκείας μέσα από το πνεύμα και την ιδέα του μοντέρνου, η οποία εκφράζεται στην αρχιτεκτονική αρκετών εκκλησιών που χτίζονται σε μοντέρνο ύφος, όπου κυριαρχούν η απουσία διακοσμητικών στοιχείων, η λιτότητα και η ταπεινότητα, ως έμμεσες αναφορές στις πραγματικές ιδέες και δόγματα του χριστιανισμού.

Εξωτερική άποψη Ναού Απ. Βαρνάβα και Αγ. Μακαρίου στο Στρόβολο Λευκωσίας. Διακρίνεται το καμπαναριό από εμφανές μπετόν

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο **ιερός ναός Απ. Βαρνάβα και Αγ. Μακαρίου στον Στρόβολο Λευκωσίας**, που σχεδιάζεται από τον **Νεοπτόλεμο Μιχαηλίδη** στις αρχές της δεκαετίας του '70. Η όλη σύνθεση του ναού αποτελεί σταθμό στην αναζήτηση μιας εναλλακτικής συνέχειας στην ιστορία της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής του 20^{ου} αιώνα, αφού προτείνει μια νέα ερμηνεία της ορθόδοξης θρησκευτικότητας. Αυτό ο αρχιτέκτονας το πετυχαίνει με πλήθος από ενδιαφέρουσες συνθετικές επιλογές: με την ανάδειξη της εισόδου και του ιερού ως στοιχεία καθορισμού της δομικής κατεύθυνσης, με την υιοθέτηση θολωτής φόρμας στη στέγαση του κυρίως ναού που αιωρείται με δυναμική πάνω από το βασικό άξονα, καθώς και με την περίτεχνη διοχέτευση του φυσικού φωτισμού μέσω των φεγγιτών προς το κοίλο των θόλων. Ακόμη, προβάλλει το μπετόν

Άποψη του εσωτερικού Ναού Απ. Βαρνάβα και Αγ. Μακαρίου στο Στρόβολο Λευκωσίας

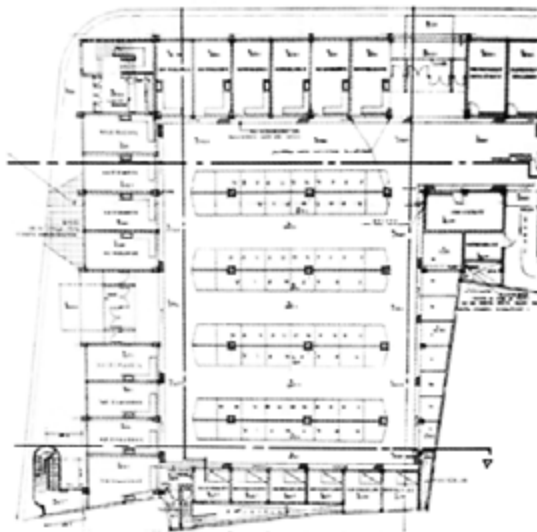
ανεπίχριστο στις εσωτερικές επιφάνειες³, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει την επένδυση των εξωτερικών με τη γνωστή τοπική πέτρα, την πουρόπετρα, σε μια προσπάθεια σύνδεσης με το παρελθόν του τόπου και του κτισμένου περιβάλλοντός του.

3. Σήμερα, μετά από παρέμβαση της Μητρόπολης οι εσωτερικές επιφάνειες του ναού έχουν καλυφθεί με τοιχογραφίες.

Εξωτερική άποψη της εισόδου του Ναού

Πρέπει να τονιστεί ότι, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα **κτήρια αγορών** που ανεγείρονται αυτή την περίοδο. Ένα αξιωματικό παράδειγμα αποτελεί η **Λιανική Αγορά Λευκωσίας**, που σχεδιάστηκε το 1965 από το **Σταύρο Οικονόμου**. Αυτό που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον σ' αυτό το κτήριο είναι ο επιδέξιμος τρόπος με τον οποίο ο αρχιτέκτονας χειρίζεται το μπετόν στην οροφή, επιτρέποντας στο φως να εισχωρήσει στο εσωτερικό. Είναι ένας ενιαίος και ψηλός χώρος και από άποψη λειτουργιών, στο ισόγειο τοποθετούνται οι χώροι της αγοράς, στον όροφο τοποθετούνται χώροι γραφείων, ενώ στο υπόγειο χώροι υγιεινής. Παράλληλα, το κτήριο ξεχωρίζει για την κατασκευαστική έκφραση του καννάβου στην όψη, αλλά και για τη χρήση διαφορετικών υλικών, που είναι το ανεπίχριστο σκυρόδεμα και το γυμνό κόκκινο τούβλο.

Σχέδιο κάτοψης
Λιανικής αγοράς στη
Λευκωσία (εικ. πάνω)

Άποψη αγοράς(εικ.
κάτω)

Σε γενικές γραμμές, στα δημόσια κτήρια επικρατεί ο φονξιο-ναλισμός, τόσο στην λειτουργική οργάνωση των χώρων όσο και στην ογκοπλαστική επεξεργασία των κτηρίων, η οποία προκύπτει από τον επιμελημένο και ιεραρχημένο σχεδιασμό των κινήσεων. Δηλαδή επιδιώκεται η γνωστή αρχή “*η μορφή να ακολουθεί τη λειτουργία*”. Είναι, επομένως, σαφείς οι επιρροές από το τότε σύγχρονο διεθνές στυλ και τον μπρουταλισμό⁴ της εποχής, αλλά και από την αρχιτεκτονική του Le Corbusier και του Mies van der Rohe.

Όσον αφορά τώρα, τις **μονοκατοικίες**, και αυτές υιοθετούν τις νέες επιλογές που προσφέρει το μπετόν. Οι μοντέρνες κατοικίες της περιόδου ακολουθούν τις αρχές της ελεύθερης κάτοψης με τα τοιχία να είναι ελεύθερα στο χώρο και να τον οργανώνουν. Σε σχέση με τις προηγούμενες κατοικίες της εποχής της πουρόπετρας, οι οποίες είναι αρκετά συμπαγείς, οι μοντέρνες αυτές κατοικίες είναι πολύ πιο ευέλικτες τόσο σε κάτοψη όσο και σε όψη, αφού με την μεγαλύτερη διαφάνεια που τις χαρακτηρίζει, η σχέση πια με τον υπαίθριο χώρο και το φως μπαίνει σε πρωταρχική προτεραιότητα. Πάντως, στις κατοικίες της περιόδου αυτής, αν και διακρίνεται αρκετές φορές το προσωπικό στίγμα του αρχιτέκτονα, θα μπορούσε να διακρίνει κανείς ένα ενιαίο ύφος, που προκύπτει από την κοινή πρόθεση των αρχιτεκτόνων για εφαρμογή του μοντέρνου, διεθνούς στυλ, αλλά σε σχέση και με το κλίμα του τόπου.

4. Ο Μπρουταλισμός ήταν αρχιτεκτονικό κίνημα που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1950 έως τα μέσα του '70 με κέντρο την Αγγλία. Στόχος του ήταν η επιστροφή στις αρχές του φονξιοναλισμού. Τα κτήρια χαρακτηρίζονται από έντονη γραμμικότητα, ξεκάθαρα σχήματα, εμφανή υλικά και εκτεταμένη χρήση του σκυροδέματος., <https://el.wikipedia.org>

Οι αρχιτέκτονες, **Τάκης Ζεμπύλας** και **Διομήδης Κυθραιώτης** σχεδιάζουν αρκετές μονοκατοικίες σε μοντέρνο ύφος. Τόσο η κατοικία στην Έγκωμη, που σχεδιάζεται και ολοκληρώνεται το 1967-70, όσο και η **κατοικία στο Στρόβολο**, που σχεδιάζεται το 1972, αποτελούνται από δύο επίπεδα. Και στις δύο, στο ισόγειο σχήματος “Γ” στεγάζονται οι χώροι διημέρευσης, ενώ ο όροφος που περιορίζεται σε μια πτέρυγα, περιλαμβάνει τα υπνοδωμάτια. Οι επιρροές από το διεθνές στυλ, όπως αυτό εκφράστηκε κυρίως μέσα από τα έργα του Richard Neutra, είναι φανερές και στις δύο αυτές κατοικίες των αρχιτεκτόνων, όπως επίσης και στις περισσότερες που έχουν σχεδιάσει οι ίδιοι κατά την περίοδο αυτή. Αυτό διαπιστώνεται από τον τονισμό των οριζόντιων επιφανειών με λευκό επίχρισμα, που έχει σαν αποτέλεσμα να διακρίνονται έτσι τα φέροντα στοιχεία από τα μη φέροντα, δηλαδή από τους μη φέροντες τοίχους, κάποιοι από τους οποίους, στην περίπτωση της κατοικίας στην Έγκωμη, επενδύονται με κόκκινο τούβλο. Στις όψεις της τελευταίας, επίσης, μπορεί κανείς να διακρίνει νεοπλαστικές μορφές.

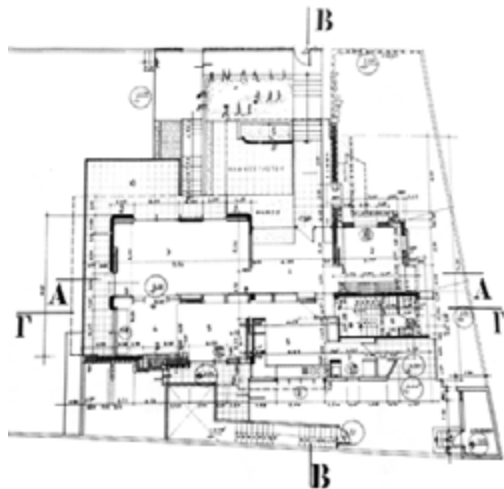

Σχέδια κατόψεων ορόφου και ισογείου της κατοικίας στο Στρόβολο (εικ. πάνω)

Εξωτερική άποψη της κατοικίας (εικ. κάτω)

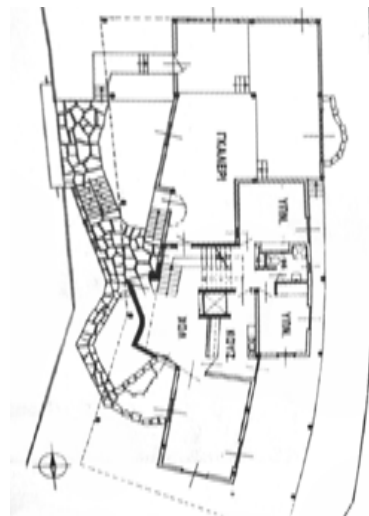
Σημαντική είναι και η **κατοικία Λεοντιάδη στην Έγκωμη** του αρχιτέκτονα **Χάρη Φεραίου**, η οποία σχεδιάζεται το 1969 και κτίζεται κατά το διάστημα 1972-73. Είναι επηρεασμένο από το κτήριο “Falling Water” του Frank Lloyd Wright και εφαρμόζει την ελευθερία στη χωρική οργάνωση της κάτοψης, ενώ ενδιαφέρεται και για την ποιοτική επικοινωνία του εσωτερικού με τον εξωτερικό χώρο. Η κατοικία ξεχωρίζει για τον συνδυασμό των υλικών. Το μπετόν που αναδεικνύεται με τις μεγάλες οριζόντιες επιφάνειες καθώς και πέτρα συνδυάζονται με τα ξύλινα κουφώματα, τα οποία είναι κατασκευασμένα αμιγώς από κυπριακή ξυλεία. Εντύπωση προκαλεί και η ύπαρξη προβόλου 3,5 μέτρων από μπετόν, κάτι που επιχειρείται μάλλον για πρώτη φορά στο νησί, δοκιμάζοντας έτσι τις νέες δυνατότητες που προσφέρει το καινούριο αυτό υλικό.

Σχέδιο κάτοψης της κατοικίας Λεοντιάδη στην Έγκωμη (εικ. πάνω δεξιά)

Εξωτερικές απόψεις της κατοικίας (εικ. πάνω και κάτω αριστερά)

Ο **Νεοπόλεμος Μιχαηλίδης**, επιπλέον, σχεδιάζει αρκετές μονοκατοικίες την περίοδο αυτή, οι οποίες εκφράζουν κατά παρόμοιο τρόπο τα παραπάνω μοντέρνα χαρακτηριστικά και είναι μάλιστα ως επί το πλείστον **βιοκλιματικές**. Μια από αυτές είναι η **δικιά του κατοικία στη Λευκωσία**, η οποία σχεδιάζεται το 1964 και υλοποιείται το 1966, για να χρησιμοποιηθεί εκτός από κατοικία, και ως χώρος εργασίας για τον ίδιο τον αρχιτέκτονα και τη ζωγράφο σύζυγό του. Επικρατεί και εδώ ο τονισμός των οριζόντιων επιφανειών, όπως στις προηγούμενες κατοικίες, αλλά εδώ το μετόν αφήνεται ανεπίχριστο.

Σχέδιο κάτοψης
ισογείου της κατοικίας
του Ν. Μιχαηλίδη στη
Λευκωσία (εικ. πάνω)

Πανοραμική άποψη της
κατοικίας (εικ. κάτω)

Σημαντική είναι και η κατοικία του Σταύρου Οικονόμου στους Άγιους Ομολογητές της Λευκωσίας, η οποία χτίζεται λίγα χρόνια νωρίτερα (1958) και στην οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η κομψή και ποικιλόμορφη αντιμετώπιση των όψεων, με τον διαφορετικό χειρισμό των υλικών.

Τόσο η κατοικία του Νεοπτόλεμου, όσο και αυτή του Οικονόμου χαρακτηρίζονται από ελευθερία στη χωρική οργάνωση των κατόψεων, από απλές φόρμες και έλλειψη διακοσμητικών στοιχείων, και κυρίως από καθαρές αρχιτεκτονικές μορφές, που εκφράζουν το λειτουργικό τους περιεχόμενο. Ξεχωρίζει επίσης και στις δύο αυτές κατοικίες, ο ημιυπαίθριος, μεταβατικός χώρος, ο οποίος δημιουργείται από τους τοίχους του ισογείου, που βρίσκονται σε εσοχή, επιτρέποντας έτσι στα υποστυλώματα να αποκαλύπτουν τη κατασκευαστική δομή της κατοικίας και εξασφαλίζοντας έναν πιο ιδιωτικό χαρακτήρα στην είσοδο.

Εξωτερική άποψη της κατοικίας του Στ. Οικονόμου στους Άγιους Ομολογητές (εικ. πάνω)

Σχέδιο κάτοψης κατοικίας (εικ. κάτω)

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι μέσα σε αυτή την περίοδο του ώριμου μοντερνισμού της Κύπρου, υλοποιούνται έργα με νέες για τα σύγχρονά τους δεδομένα χρήσεις, εισάγοντας την κλίμακα του ψηλού κτηρίου, παράλληλα με την καθιέρωση του οπλισμένου σκυροδέματος ως το πλέον κυρίαρχο δομικό υλικό. Τα κτήρια αυτά υιοθετούν σε γενικές γραμμές το διεθνές στυλ⁵, ενώ αρκετά συχνά εντάσσονται ομαλά στον ιστό της πόλης, δημιουργώντας έτσι συνθήκες εντοπιότητας και σηματοδοτώντας μέχρι σήμερα το κυπριακό τοπίο.

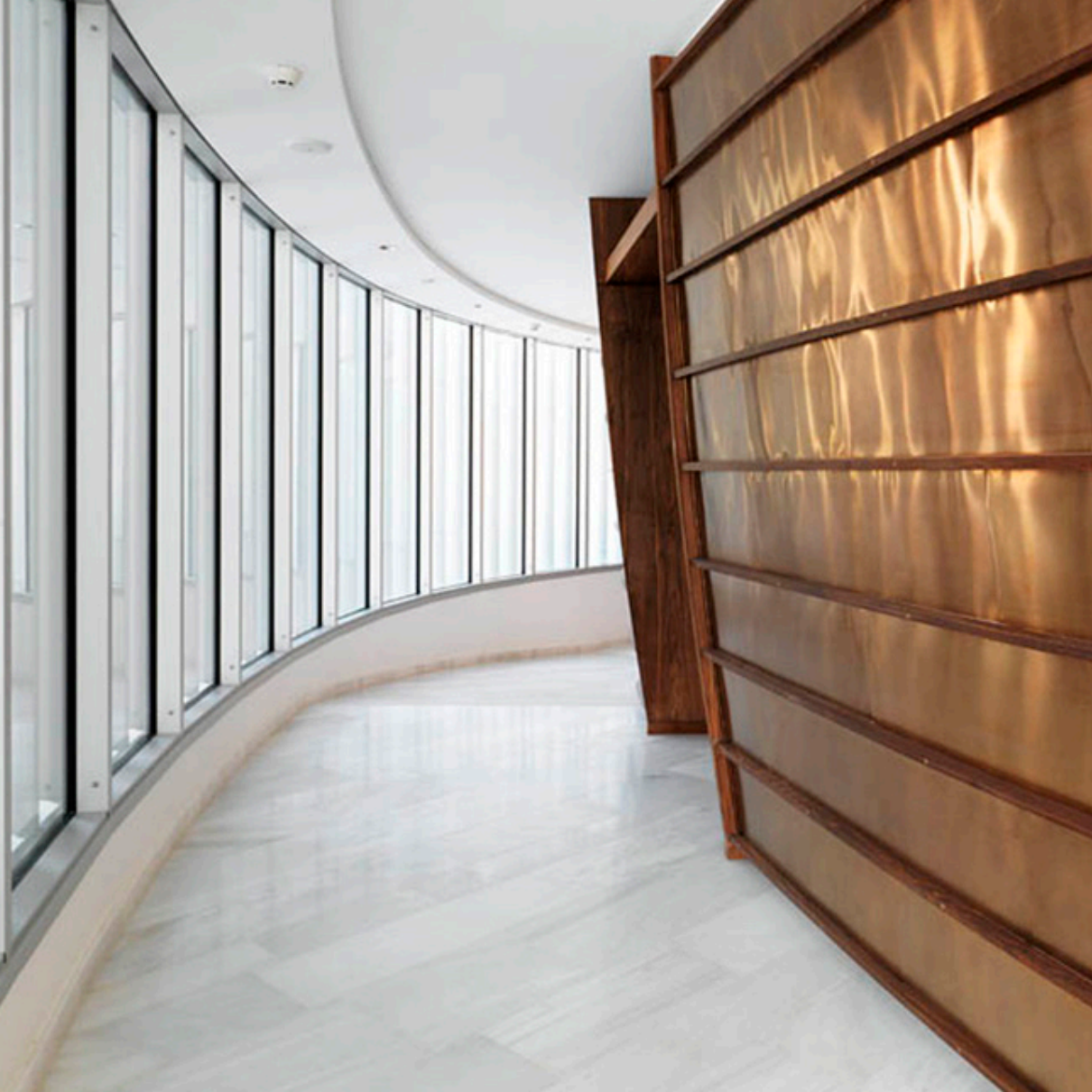
5. “International Style” ή αλλιώς “Διεθνές στυλ”: Το “International Style” ήταν ένας εύστοχος όρος, ο οποίος υποδήλωνε μια αντίληψη στην αρχιτεκτονική, που είχε εξαπλωθεί σε ολόκληρο τον ανεπτυγμένο κόσμο, μετά τον Β΄ Π.Π. Το διεθνές στυλ (αν και δεν απέκτησε ποτέ παγκοσμιότητα όπως ο νεοκλασικισμός) συνεπαγόταν μια παγκοσμιότητα αντίληψης, που ευνοούσε σε γενικές γραμμές την ελαφρά τεχνική, τα σύγχρονα συνθετικά υλικά και τα τυποποιημένα στοιχεία, διευκολύνοντας έτσι την παραγωγή και την κατασκευή. Τα απτά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το διεθνές στυλ είναι η ευελιξία της ελεύθερης κάτοψης, που επιτυγχάνεται με τον φέροντα οργανισμό και όχι με την φέρουσα τοιχοποιία των προηγούμενων, καθιερωμένων τρόπων κτισίματος, καθώς και οι καθαροί όγκοι που ορίζονται με τις επίπεδες επιφάνειες, οι οποίες τους περιβάλλουν., Kenneth Frampton, Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, Ιστορία και Κριτική, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2009, σελ. 224

Εσωτερική άποψη της κατοικίας του Ν. Μιχαηλίδη στη Λευκωσία (εικ. κάτω)

η αρχιτεκτονική του “σήμερα”

1974 - σήμερα

σελίδα	100	Προσπάθειες ανάκαμψης Δεκαετίες '70 - '80
	104	Η αρχιτεκτονική του “σήμερα” 1990 - σήμερα

Προσπάθειες ανάκαμψης Δεκαετίες '70 - '80

Η ανάπτυξη της προηγούμενης περιόδου τερματίζεται με τα γεγονότα της εισβολής του 1974¹. Η Κύπρος χάνει το 37% του εδάφους της με αποτέλεσμα τη βίαιη μετακίνηση χιλιάδων προσφύγων προς το νότο. Η απώλεια του τόπου είναι πολυεπίπεδη, καθώς χάνονται μεγάλο μέρος των υπό ανέγερση ξενοδοχείων, το λιμάνι της Αμμοχώστου όπου διεξαγόταν το εμπόριο, κτηνοτροφικές μονάδες, ο έλεγχος των αγροτικών προϊόντων και της φυτικής παραγωγής. Μεγάλες εκτάσεις δασών καταστρέφονται, όπως και πολλά σχολικά κτήρια.² Όπως έχει προαναφερθεί με αυτές τις αναταραχές, και η αρχιτεκτονική παραγωγή αδρανοποιείται.

Αυτό έχει ως επακόλουθο, να χτίζονται πολύ ελάχιστα μέχρι το '80, τα οποία αφορούν κυρίως στη στέγαση του προσφυγικού πληθυσμού. Παράλληλα, κατά την περίοδο αυτή πολλοί αρχιτέκτονες εργάζονται στο εξωτερικό και κυρίως στην Μέση Ανατολή (Σαουδική Αραβία, Ιορδανία), όπου ασχολούνται κατά κύριο λόγο με έργα πολύ μεγάλης κλί-

1. «Το 1974, η στρατιωτική χούντα στην Ελλάδα οργανώνει στρατιωτικό πραξικόπημα στην Κύπρο, με σκοπό την ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου. Με αφορμή το πραξικόπημα, στις 20 Ιουλίου 1974, η Τουρκία εισβάλλει στην Κύπρο, καταλαμβάνοντας το 37% του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας και εκτοπίζει περίπου 200.000 Ελληνοκύπριους από το βόρειο τμήμα της Κύπρου. Παρά τη διεθνή καταδίκη της Τουρκίας και την αναγνώριση των δίκαιων του κυπριακού λαού που περιλαμβάνονται σε ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών, του Συμβουλίου Ασφαλείας, της Κοινοπολιτείας, των Αδεσμεύτων και άλλων διεθνών οργανισμών, τα τουρκικά στρατεύματα κατέχουν παράνομα μέχρι σήμερα το βόρειο τμήμα του νησιού.» Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού, *Κύπρος. 10000 χρόνια ιστορίας και πολιτισμού*, Ιούλιος 2007

2. Φεραίος Στέφανος, Φωκαΐδης Πέτρος, *Το μοντέρνο είδωλο της Αφροδίτης*, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2004

Εσωτερική άποψη από το νέο κτίριο του Θεατρικού Οργανισμού Κύπρου στη Λευκωσία, του αρχιτεκτονικού γραφείου Χαρίλαου Κυθρεώτη (εικ. αριστερά)

μακας, όπως τεράστια συγκροτήματα κατοικιών, αεροδρόμια, κλπ. Συνεργαζόμενοι οι αρχιτέκτονες αυτοί με μεγάλες και παγκόσμια φημισμένες τότε κατασκευαστικές εταιρείες υλοποιούν τέτοιου είδους κατασκευές, με αποτέλεσμα να υιοθετούν πλέον τέτοια εμπειρία και τεχνογνωσία, ικανή να επηρεάσει σε αξιοσημείωτο βαθμό την έως τότε επικρατούσα αρχιτεκτονική αντίληψη και να δημιουργήσει έτσι τις προϋποθέσεις έναρξης μιας καινούριας περιόδου. Μιας περιόδου, κατά την οποία ο τουρισμός γίνεται το επίκεντρο του ενδιαφέροντος για την ανάπτυξη της οικονομίας του νησιού. Ταυτόχρονα, παρατηρείται μια άναρχη ανάπτυξη στα πλαίσια της οποίας, τεράστιες εκτάσεις θα οικοδομηθούν, χωρίς καμία αρχιτεκτονική ευαισθησία, στο βωμό του εύκολου κέρδους.

Μετά το '80 όμως, αρχίζει να διαφαίνεται στον ορίζοντα και ένα πιο ουσιαστικό ενδιαφέρον για τα αρχιτεκτονικά πράγματα της Κύπρου. Πιο συγκεκριμένα, το 1981 ιδρύεται ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων, ενώ την ίδια περίοδο ιδρύεται ο Παγκύπριος Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (ΠΟΑΚ), μέσω του οποίου στρέφεται το ενδιαφέρον σε ζητήματα που αφορούν στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική και την προστασία της.³

Κατά την δεκαετία του '90, ωριμάζουν θεσμοί που αφορούν στην παραγωγή ποιοτικής αρχιτεκτονικής. Διεξάγονται πολλοί αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί, ενώ πολλά από τα πρώτα βραβεία υλοποιούνται. Μέσα από τους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς δίνεται η ευκαιρία στους αρχιτέκτονες να πειραματιστούν στο σχεδιασμό δημόσιων κτηρίων κυρίως και ταυτόχρονα, μέσα

3. Φεραίος Στέφανος, Φωκαΐδης Πέτρος, *Το μοντέρνο είδωλο της Αφροδίτης*, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2004

σε αυτά τα πλαίσια τίθενται ζητήματα ένταξης των κτηρίων αυτών στο περιβάλλον τους, καθώς και ζητήματα βιοκλιματικού σχεδιασμού. Από τους πιο αξιοσημείωτους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς της περιόδου είναι ο διεθνής διαγωνισμός του 1991 για την πανεπιστημιούπολη του Πανεπιστημίου Κύπρου. Το ενδιαφέρον για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική ενισχύεται το 1995, κατά τη διάρκεια του οποίου το κράτος θεσπίζει τα κρατικά βραβεία αρχιτεκτονικής που απονέμονται κάθε πέντε χρόνια, ενώ με την συμμετοχή υποψήφιων κτηρίων για το βραβείο Mies Van de Rohe, επιχειρείται το άνοιγμα της κυπριακής αρχιτεκτονικής προς τα έξω. Σημαντικό βήμα για την αρχιτεκτονική του νησιού είναι η ίδρυση το 2005, της τοπικής Σχολής Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Πολυκατοικία στην Αμμόχωστο που καταστράφηκε ολοσχερώς από ρουκέτες της τουρκικής αεροπορίας, Ιούλιος - Αύγουστος 1974.

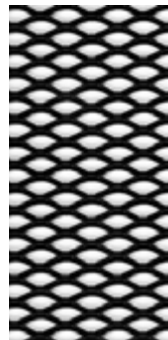
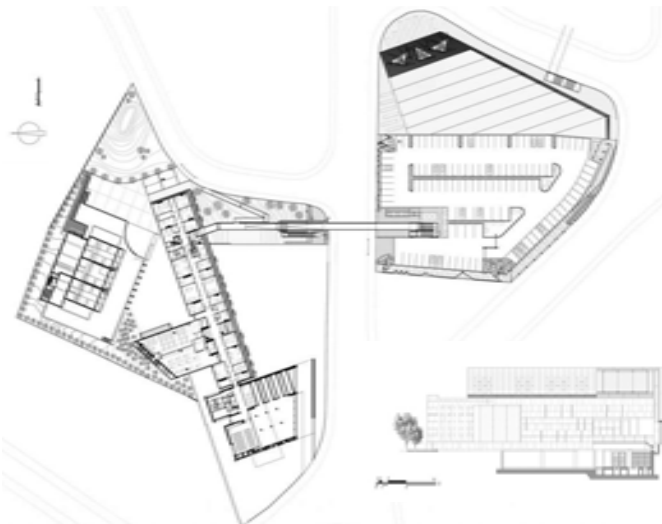
Αρχιτεκτονική του “σήμερα”

1990 - σήμερα

Από τη δεκαετία, λοιπόν, του '90 και μετά, η αρχιτεκτονική του νησιού χαράζει μια νέα, ιδιαίτερη πορεία, που αναμφισβήτητα επιδρά καθοριστικά στην διαμόρφωση του κυπριακού τοπίου. Η νέα αρχιτεκτονική της Κύπρου επηρεάζεται από τις παγκοσμιοποιημένες ροές και ανάγκες, ενώ ταυτόχρονα οι αρχιτέκτονες προσπαθούν με τα έργα τους να ανταποκριθούν στις ανάγκες μιας καθαρά καταναλωτικής κοινωνίας, καθώς και στις νέες οικιστικές ανάγκες, που δημιουργούνται μέσα στο πλαίσιο κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών μεταβολών. Σε μια εποχή κατά την οποία όλα αμφισβητούνται συνεχώς, επηρεάζοντας τον τρόπο ζωής της κοινωνίας, η αρχιτεκτονική καλείται να αποτελέσει το φόντο του σύγχρονου αυτού lifestyle, αλλά και να διαμορφώνει διαρκώς το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτό καθιερώνεται. Συνεπώς, και η σύγχρονη αρχιτεκτονική της Κύπρου περνά σε μια φάση διεθνοποίησης, αφού τόσο δημόσια όσο και ιδιωτικά έργα προσπαθούν σήμερα να ξεφύγουν από τα στερεότυπα και να γίνουν έργα αρχιτεκτονικής σημασίας ή ακόμα και τοπόσημα, ακολουθώντας αρκετές φορές τα παγκόσμια πρότυπα. Είναι σε αρκετές περιπτώσεις δε, διακριτή μια προσπάθεια τα νέα έργα να διατηρούν μια αίσθηση αρμονίας με τον χώρο μέσα στον οποίο βρίσκονται.

Νυχτερινή άποψη μέ-
ρους όψης του Πύργου
του JeanNouvel (εικ.
αριστερά)

Τέτοιες προσπάθειες είναι ορατές σε έργα, όπως αυτό που στεγάζει τα **Περιφερειακά γραφεία της Αρχής Ηλεκτρισμού Κύπρου στην Πάφο, του Ηρακλή Παπαχρίστου**, το οποίο υλοποιήθηκε το 2012. Η κεντρική ιδέα του κτηρίου εστιάζει σε έναν διαχωρισμό του οικοπέδου σε ζώνες, οι οποίες εμπεριέχουν τα χαρακτηριστικά της μετάβασης από το κλειστό δημόσιο (δημόσιο κτήριο- χώρος εξυπηρέτησης πελατών), στο ανοικτό δημόσιο (πλατεία) και ακολούθως στο φυσικό πράσινο (πάρκο), με ένα κυρίαρχο κτηριακό όγκο, ο οποίος αποτελεί το αρθρωτικό στοιχείο της σύνθεσης που συντάσσει τις ζώνες. Το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους καθώς και οι ροές των αστικών κινήσεων, λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό, ορίζοντας έτσι τη θέση της πρώτης ζώνης να είναι από τα δυτικά του δημοσίου κτηρίου, ενώ διαδοχικά προς τα ανατολικά χωροθετούνται η πλατεία και το δημόσιο πράσινο.

Σχέδιο κάτοψης ορόφου του κτιρίου που στεγάζει τα Περιφερειακά γραφεία της Αρχής Ηλεκτρισμού Κύπρου στην Πάφο (εικ. κάτω αριστερά)

Τμήμα πανέλου του εξωτερικού περιβλήματος από μαύρο διάτρητο ανοξείδωτο χάλυβα (εικ. αριστερά)

Σχέδιο όψης του κτιρίου (εικ. κάτω)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το κλίμα λειτουργεί ως αναπόσπαστο στοιχείο της προσέγγισης, αφού με τις συγκεκριμένες αρχιτεκτονικές χειρονομίες προσανατολίζεται ο κυρίως κτηριακός όγκος στον άξονα ανατολής δύσης. Έτσι, εκτίθεται ελάχιστη επιφάνεια κτηρίου στον δυτικό ήλιο και μέγιστη στον βορρά και νότο, για αξιοποίηση των βορειοδυτικών ανέμων που πνέουν στην περιοχή, ώστε να επιτυγχάνεται ο διαμπερής αερισμός και δροσισμός κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Επίσης, η καθαρότητα και η πλαστικότητα των όγκων σε συνδυασμό με την κατάλληλη κλίμακα του κτηρίου, κυρίως όσον αφορά το ύψος του, το καθιστούν ικανό να εντάσσεται αρμονικά στο τοπίο της Πάφου.

Νυχτερινή άποψη του κτιρίου, όπου φαίνεται και η διαμόρφωση μέρους του υπαίθριου χώρου

Στην ίδια σχεδιαστική λογική, κινείται και το κτήριο, το οποίο στεγάζει τα **Κεντρικά Γραφεία Πολεοδομίας και Οικήσεως στη Λευκωσία, της Έλενας Σοφιανού**, και το οποίο υλοποιήθηκε το 2011. Όπως και το προηγούμενο κτήριο, έτσι και αυτό χαρακτηρίζεται από καθαρές μορφές και χαράξεις, που του προσδίδουν ιδιαίτερη γλυπτικότητα. Τα γραφεία διαμορφώνονται ως ένα σύμπλεγμα από πτέρυγες σε συνδυασμό με υπαίθριους και ημιυπαίθριους χώρους και πορείες, με τέτοιο τρόπο, ώστε το σύνολο να συνδέεται οργανικά με τους δημόσιους χώρους και τις λειτουργίες της περιοχής, ενώ σε όλα τα ισόγεια δημιουργούνται στοές. Εκτός από τη δημιουργία δημόσιου χώρου και την ενίσχυση της συνέχειας του αστικού ιστού, αυτή η πρόταση επιτυγχάνει την υιοθέτηση κατάλληλης κλίμακας σε σχέση με την περιοχή- όπως και το προηγούμενο κτήριο που έχει περιγραφεί- την ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων του κτηριολογικού προγράμματος (όπως της αίθουσας διαλέξεων, της νεοκλασικής οικοδομής με την οποία έχει άμεση γειτνίαση, των αρχαιολογικών ευρημάτων που βρέθηκαν σε μέρος του οικοπέδου, κ.ά.), την ενίσχυση του βιοκλιματικού ζητήματος του έργου (με την οργανική ένταξη του πρασίνου στο σχεδιασμό), την παροχή φυσικού φωτισμού και αερισμού σε όλα τα γραφεία, καθώς και τη διαμόρφωση

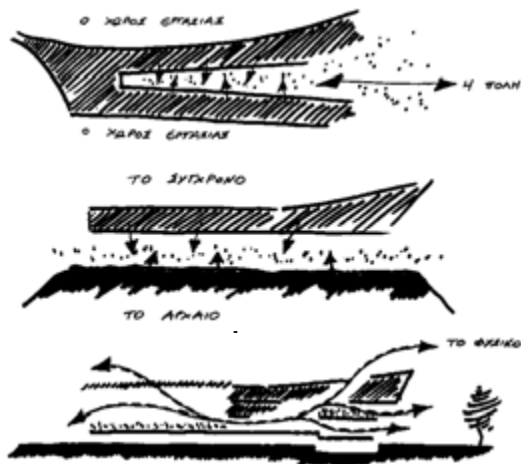
Σχέδιο κάτοψης ορόφου του κτιρίου που στεγάζει τα Κεντρικά Γραφεία Πολεοδομίας και Οικήσεως στη Λευκωσία.

των όψεων ανάλογα με τον προσανατολισμό κάθε πτέρυγας, με κατακόρυφες περσίδες για σκίαση σε ανατολή και δύση και οριζόντιους προβόλους στο νότο. Όσον αφορά στην κατασκευή του κτηρίου, αυτή είναι απλή με συμβατικά, σύγχρονα υλικά. Η φέρουσα κατασκευή είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα, ενώ στο ισόγειο γίνεται εκτενής χρήση της κυπριακής πουρόπετρας, η οποία αποτελεί αναφορά στο κυρίαρχο υλικό με το οποίο είναι κτισμένες οι ιστορικές οικοδομές και τα κτίσματα (μεσαιωνικά τείχη Λευκωσίας) της περιοχής.

Νυχτερινή άποψη από το αίθριο

Άλλο ένα παράδειγμα κτηρίου γραφείων, που παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον, αλλά και που φαίνεται να εντάσσεται επαρκώς στον δομημένο ιστό της πόλης είναι το **Ολυμπιακό Μέγαρο και Πάρκο στη Λευκωσία**, που σχεδιάστηκε από τους **Ελευθερία Σεργίδου και Βασίλη Πασιουρτίδη**, και που υλοποιήθηκε ήδη από το 2006, για να στεγάσει τα γραφεία της Κυπριακής Ολυμπιακής Επιτροπής και των Εθνικών Ομοσπονδιών των Αθλημάτων. Σε κάτοψη, το κτήριο αναπτύσσεται περιμετρικά ενός κεντρικού κενού, το οποίο ανοίγεται προς την πόλη καλώντας το “έξω” να εισχωρήσει και αφήνοντας το “μέσα” να θεαθεί. Σε τομή, το κτήριο ανυψώνεται και έτσι δημιουργείται ισόγειο κενό, όπου η διαδρομή αποκτά σημασία μουσειακού χώρου. Παράλληλα, υπάρχει μια πρόθεση αλληλεπίδρασης κτιστού- άκτιστου, αφού το ένα εισχωρεί μέσα στο άλλο, γεγονός που αποκαλύπτει την σημαντική αξία που δίνεται στην ποιοτική επικοινωνία του κλειστού με τον υπαίθριο, άκτιστο χώρο. Η όλη σύνθεση, πάντως, αναπτύσσεται κυρίως κατά μήκος του οικοπέδου, διατηρώντας μια λογική κλίμακα μεγεθών και λαμβάνοντας υπόψη το τοπικό κλίμα, αφού οι όψεις διαμορφώνονται με κατάλληλα μεταλλικά συστήματα σκίασης, ώστε να ελέγχεται η ποσότητα του ήλιου που εισέρχεται στο κτήριο.

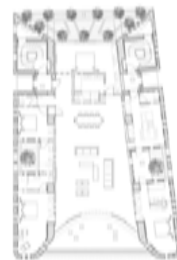
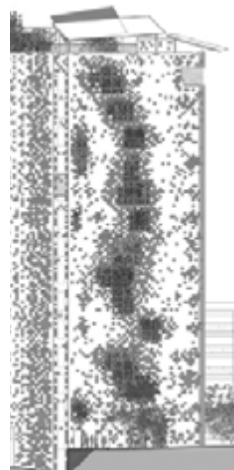

Σκίτσα ανάλυσης της μορφής του Ολυμπιακού Μεγάρου και σχέσης της με τον περιβάλλοντα χώρο (εικ. πάνω)

Άποψη του κτιρίου από το δρόμο (εικ. δεξιά)

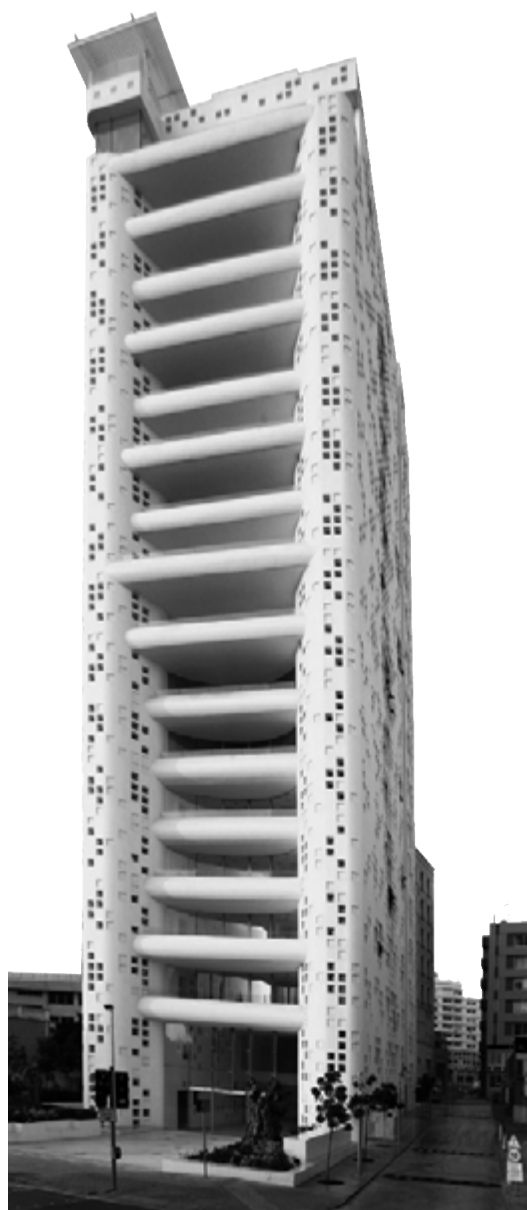
Στο σύγχρονο κυπριακό τοπίο, παρατηρούνται και αρκετές περιπτώσεις κτηρίων, για τα οποία θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι, επιδιώκουν να κάνουν την παρουσία τους έντονα αισθητή μέσα στην πόλη. Ένα τέτοιο παράδειγμα κτηρίου αποτελεί και ο **Πύργος του Jean Nouvel**, που υλοποιήθηκε το 2013 και που στεγάζει τόσο διαμερίσματα γραφείων όσο και διαμερίσματα κατοικίας. Βρίσκεται στο κέντρο της Λευκωσίας, λίγα μόνο μέτρα από την Πλατεία Ελευθερίας και ορθώνεται σε ένα ύψος 70 μέτρων περίπου, με 17 ορόφους πάνω από το έδαφος. Παρά την σημαντικά μεγάλη του κλίμακα, η οποία προκαλεί συχνά έντονα ερωτήματα που αφορούν στο κατά πόσο υλοποιείται επαρκής ένταξή του στο δομημένο ιστό της Λευκωσίας, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η αντιμετώπιση των όψεών του. Ένα κατακόρυφο παραπέτασμα πρασίνου, το οποίο καλύπτει ολόκληρη την όψη και ρυθμίζει το φως στο εσωτερικό των διαμερισμάτων. Το παραπέτασμα αυτό λειτουργεί ως ένα φυσικό brise soleil, προστατεύοντας τα διαμερίσματα από την έντονη ζέστη του καλοκαιριού. Το χειμώνα, τα περισσότερα φυτά χάνουν τα φύλλα τους, επιτρέποντας στον ήλιο να εισχωρεί στο εσωτερικό του κτηρίου. Αντίθετα, στην ανατολική και δυτική όψη, ο όγκος των μπετονένιων τοίχων αποτελείται από πολλά, φαινομενικά τυχαία τοποθετημένα ανοίγματα – άλλοτε καλυμμένα με γυαλί, άλλοτε ακάλυπτα, που αναιρούν την ενιαία και συμπαγή φύση του. Ο κάρναβος της όψης δεν είναι αντιληπτός μόνο ως ένα οργανωτικό και δομικό εργαλείο, αλλά και ως ένα μέσο κυρίως αισθητικό. Στη βόρεια όψη τα μπαλκόνια γλιστρούν μέσα και έξω, αλλάζοντας πλάτος και βάθος. Εδώ είναι που επιτέλους, γίνεται

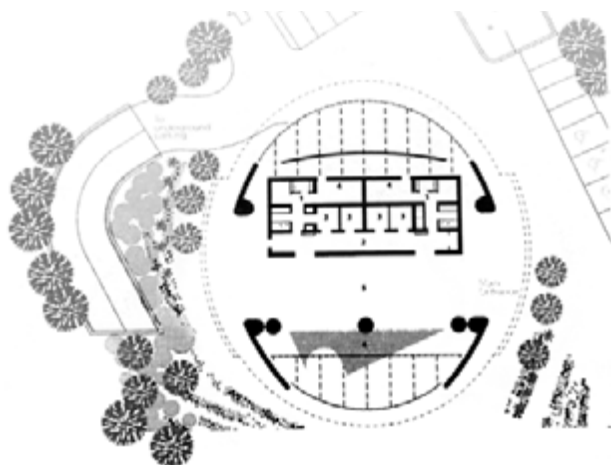
Σχέδιο πλαινής όψης και κάτοψης τυπικού ορόφου του Πύργου του Jean Nouvel (εικ. πάνω)

Άποψη του Πύργου από το δρόμο (εικ. δεξιά)

φανερός ο αριθμός των ορόφων του κτηρίου. Τα μεγάλα μπαλκόνια αποτελούν μια προσπάθεια να ικανοποιηθούν οι ανάγκες που προκύπτουν από το μεσογειακό κλίμα του τόπου, αποκαλύπτοντας τη σημασία του υπαίθριου χώρου σε τέτοια κλίματα. Στους δυο τελευταίους ορόφους, γίνεται μια προσπάθεια σύνδεσης με τον τόπο και το παρελθόν του, καθώς μια μεζονέτα οργανώνεται γύρω από μια κεντρική αυλή- μια τυπολογία που συναντάται συχνά στην κυπριακή παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Το διαμέρισμα προστατεύεται από τον ήλιο του καλοκαιριού με τρία μεγάλα σκίαστρα τοποθετημένα υπό διαφορετικές γωνίες. Πάντως, ο ψηλός κατακόρυφος όγκος του κτηρίου, έρχεται σε άμεση αντίθεση με το οριζόντιο των μεσαιωνικών τειχών και τη βυθισμένη τάφρο, που περικλείουν την παλιά πόλη, δημιουργώντας ένα αντιφατικό σκηνικό. Όπως και να έχει, το κτήριο αυτό αποτελεί σήμερα το ψηλότερο κτήριο της πόλης, γεγονός που αναπόφευκτα το καθιστά βασικό σημείο αναφοράς της.

Επιπλέον, είναι αξιοσημείωτο ότι τα τελευταία χρόνια στην Κύπρο παρατηρείται το φαινόμενο παγκοσμίου φήμης αρχιτέκτονες ή πολυεθνικές εταιρείες να εργάζονται με τη βασική πρόφαση μιας “ανάπτυξης” του νησιού με “ευρωπαϊκές προδιαγραφές”, προωθώντας μια αρχιτεκτονική έντονης επίδειξης. **Το Οβάλ στη Λεμεσό, των αρχιτεκτόνων Atkins, σε συνεργασία με τα αρχιτεκτονικά γραφεία WKK και Αρμεύτης & Συνεργάτες**, είναι ένα τέτοιο κτήριο, του οποίου η κατασκευή ξεκίνησε ήδη τον Μάρτιο του 2014 και που η ανέγερσή του αναμένεται να έχει ολοκληρωθεί μέχρι το τέλος του 2016. Θα βρίσκεται τοποθετημένο σε μια καίρια εμπορική περιοχή, στην καρδιά της Λεμεσού. Πιο συγκεκριμένα, είναι μία πρόταση ενός 16όροφου κτηρίου γραφείων, που θα φθάνει τα 75 μέτρα, με θέα προς τη θάλασσα. Η πρόταση προτείνει ένα κτήριο με μια εντυπωσιακή και επιβλητική, οβάλ φόρμα, για την οποία, σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες, έμπνευση αποτελούν τα βότσαλα της παραλίας της Λεμεσού.

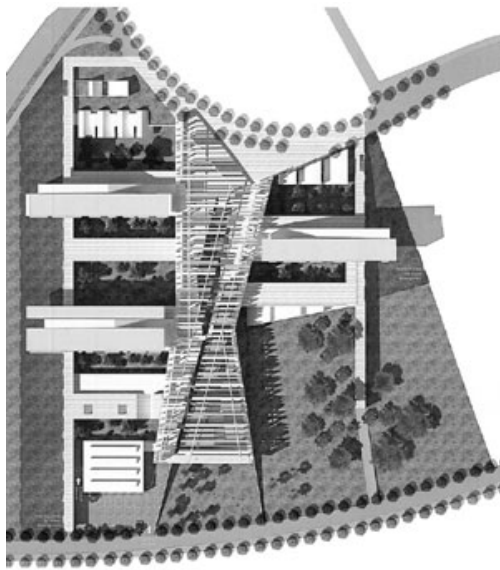
Σχέδιο κάτοψης ορόφου του «Οβάλ» στη Λεμεσό (εικ. πάνω)

Άποψη του κτιρίου (εικ. δεξιά)

Η έμπνευσή τους αυτή καθοδηγείται από μια πρόθεση συσχέτισης και συνομιλίας του κτηρίου με τα χαρακτηριστικά του τόπου, που όμως παράγει ένα αποτέλεσμα μάλλον αμφισβητήσιμο ως προς την ίδια αυτή πρόθεση. Όσον αφορά την κατασκευή του, οι ανατολικές και δυτικές του όψεις προτείνεται να επικαλύπτονται από συμπαγή αλουμίνια πανέλα, που θα στερεώνονται σε ένα δευτερεύων σύστημα μεταλλικής δόμησης, ενώ ο φέροντας οργανισμός του κτηρίου θα είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί πως, τόσο η συνολική μορφή του όσο και το πολύ μεγάλο του ύψος δημιουργούν ερωτήματα, μέχρι και καχυποψία, γύρω από ζητήματα ένταξης στο κτισμένο περιβάλλον της πόλης.

Αρκετά επιβλητική πρόταση φαίνεται να είναι και η βραβευμένη πρόταση (με Α΄ βραβείο), έπειτα από διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για την **Πολυτεχνική Σχολή του Πανεπιστημίου Κύπρου, των Ηρακλή Παπαχρίστου, Χρύσανθου Χρυσάνθου και Αναστάσιου Κωτσιόπουλου**, τα έργα για την υλοποίηση της οποίας προβλέπονται άμεσα (μέσα στο 2015). Οι τρεις όγκοι της σχολής αναπτύσσονται πάνω σε έναν κεντρικό, υπαίθριο χώρο, που οι αρχιτέκτονες αποκαλούν climo- από τις λέξεις climatic modifier (κλιματικός μετατροπέας)- ο οποίος θα λειτουργεί ως μια πλατφόρμα ανθρώπινης επαφής και ανταλλαγής πληροφοριών. Ο χώρος αυτός θα καλύπτεται με ένα μεταλλικό στέγαστρο από περσίδες που θα ελέγχουν τον ήλιο ανάλογα με την εποχή. Οι αίθουσες διαλέξεων και συγκεντρώσεων και οι χώροι της κεντρικής διοίκησης αναπτύσσονται κατά μήκος του πράσινου αυτού, υπαίθριου χώρου, ανεξάρτητα από τα κτήρια των σχολών. Λαμβάνονται υπόψη διάφορα χαρακτηριστικά του τόπου στο σχεδιασμό της πρότασης αυτής, όπως η υψομετρική διαφορά του εδάφους και το

Σχέδιο άνοψης του κτηρίου της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κύπρου στη Λευκωσία (εικ. πάνω)

Σχέδιο τομής του κτιρίου (εικ. κάτω)

κλίμα, ενώ ταυτόχρονα, έντονα γλυπτικές και ίσως πολύπλοκες μορφές συνδυάζονται με την γραμμικότητα και καθαρότητα των τριών αυτών όγκων. Τόσο οι αισθητικές όσο και οι δομικές επιλογές της πρότασης συνθέτουν ένα δυναμικό χωρικό σημείο αναφοράς.

Τρισδιάστατη απεικόνιση του κτιρίου

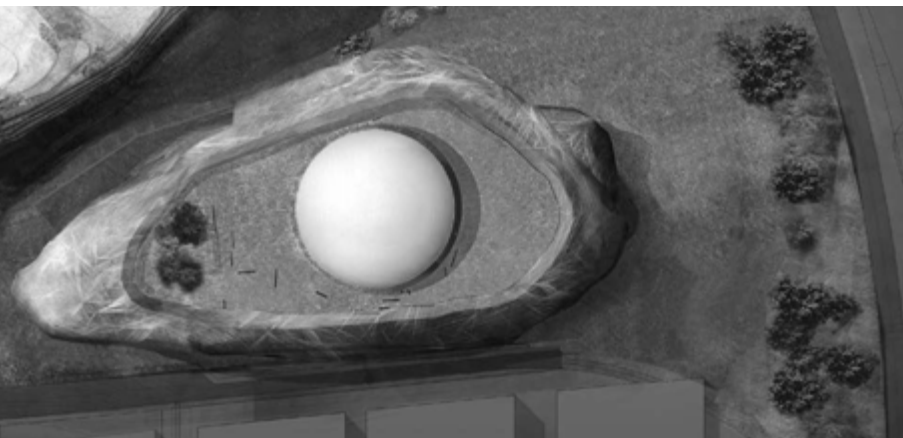

Σημαντική πρόταση, της οποίας μάλιστα τα έργα έχουν ήδη ξεκινήσει, αποτελεί η μελέτη του **Atelier Jean Nouvel (2003)** για το **Κέντρο Πληροφόρησης και Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κύπρου “Στέλιος Ιωάννου”**, στην πανεπιστημιούπολη Λευκωσίας. Το κτήριο είναι ουσιαστικά ένα κτήριο- τεχνητός λόφος, σε αναγνωρίσιμο σχήμα, χαρακτηριστικό του περιβάλλοντα χώρου (προσομοιάζει συνειδητά με τον παρακείμενο λόφο του Άρωνα). Ο επιβλητικός θόλος στην κορυφή της στέγης του, διαφοροποιεί το κτήριο από το φυσικό και τεχνητό περιβάλλον και το καθιστά αυτόνομα αναγνωρίσιμο. Στο κέντρο του κτηρίου και κάτω από το θόλο της στέγης τοποθετείται ένας κώνος, ο οποίος διατρέχει ολόκληρο το ύψος, μέχρι τον τρίτο όροφο, ώστε το φως του ήλιου που εισχωρεί μέσα από τον θόλο, να

Σχέδιο κάτοψης ορόφου του Κέντρου Πληροφόρησης και Βιβλιοθήκης «Στέλιος Ιωάννου» στη Λευκωσία (εικ. πάνω)

Τρισδιάστατη απεικόνιση άνοψης του κτιρίου όπου φαίνεται και η σχέση του με τον περιβάλλοντα χώρο (εικ. αριστερά)

διαχέεται σε όλους τους ορόφους μέσω του κώνου. Πάντως, ο ίδιος ο αρχιτέκτονας, κατά την παρουσίαση της ιδέας του το 2003, ανέφερε ότι η πρόθεσή του ήταν να σχεδιάσει ένα κτήριο, που δεν θα είχε θέση σε κάποιον άλλο τόπο, παρά μόνο εκεί, στην πανεπιστημιούπολη της Λευκωσίας, δίπλα στον Άρωνα. Δηλαδή, ένα κτήριο που δεν θα μπορούσε να επαναληφθεί σε κάποιον άλλο τόπο, ούτε ως φόρμα ούτε ως λειτουργία και που ταυτόχρονα, θα εξασφαλίζει την αρμονική ένταξή του στον περιβάλλοντα χώρο, αξιοποιώντας τα φυσικά και κλιματικά χαρακτηριστικά του τόπου.

Τρισδιάστατη απεικόνιση του κτιρίου - λόφου

Σήμερα, υπάρχει και μια διάθεση για αστικές αναπλάσεις και τοπιακές ή παραλιακές διαμορφώσεις. Πολυσυζητημένη είναι η πρόταση του γραφείου **Zaha Hadid Architects** για την **Πλατεία Ελευθερίας στη Λευκωσία**, της οποίας τα έργα για την υλοποίησή της έχουν ήδη ξεκινήσει. Πιο ειδικά, η πρόταση προτείνει την αναζωογόνηση της τάφρου, καθώς και την δημιουργία μιας πλατείας, που όχι μόνο θα λειτουργεί ως γέφυρα, αλλά και ως ένας ζωτικός χώρος στάσης, ανάπαυσης και συγκέντρωσης. Η ιδιαίτερη μορφή της νέας λύσης, η ισχυρή αντίθεσή της με τη μορφή των υπαρχόντων ενετικών τειχών και η χρήση υλικών, τα οποία εντείνουν αυτή τη διαφοροποίηση, καθιστούν την νέα πλατεία ως αξιοθέατο και εξ'ορισμού ως τοπόσημο. Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι, σε αυτό συμβά-
λει οπωσδήποτε και η φήμη του αρχιτεκτονικού γραφείου, που έχει αναλάβει το έργο. Γενικώς, οι απόψεις δίστα-
νται για το κατά πόσο αυτή η πρόταση έρχεται να “δέσει” με το περιβάλλον της, δηλαδή αυτό που κυρίως προβληματίζει είναι αυτή η έντονη αντίθεση σε επίπεδο μορφής, κλίμακας και υλι-

Γενικό σχέδιο κάτοψης της ανάπλασης της Πλατείας Ελευθερίας στη Λευκωσία

κών. Από την άλλη πλευρά, αν και η πρόταση αντιτίθεται με αρκετά ισχυρό τρόπο στο υπάρχον μνημείο, επιλέγει ταυτόχρονα να συνδυαστεί λειτουργικά με αυτό, τοποθετώντας χρήσεις και δραστηριότητες στην τάφρο, φέρνοντας έτσι τον κόσμο σε άμεση επαφή με τμήμα του. Πάντως, με όλο το ισχυρό όνομα που τη συνοδεύει, η πρόταση αυτή, και παρόλο που αναμφισβήτητα σαν αρχιτεκτονική χειρονομία κρίνεται ως αρκετά έντονη, έρχεται να αναζωογονήσει ένα κομμάτι του ιστορικού κέντρου της παλιάς πόλης, το οποίο λειτουργούσε απλά σαν ένα πέρασμα και που κινδύνευε έτσι να απαξιωθεί, καθώς αποτελούσε ένα αναξιοποίητο αστικό κενό.

Τρισδιάστατη απεικόνιση μέρους της ανάπλασης όπου φαίνεται η σχέση της πλατείας - γέφυρας με το ενετικό τείχος

Δεν μπορεί βέβαια, να μην αναφερθεί και η **ανάπλαση της περιοχής της Μαρίνας Λεμεσού**, η οποία έχει ολοκληρωθεί το 2014 από την εταιρεία **Limassol Marina Ltd.** Το έργο βρίσκεται μεταξύ του παλιού και του νέου λιμανιού της πόλης και περιλαμβάνει την ανέγερση νέας Μαρίνας, με λεκάνη γύρω στα 170 000 m², κατοικίες, καφέ-εστιατόρια, εμπορικές μονάδες, λιμενικές εγκαταστάσεις, κυματοθραύστες, αποβάθρες, καθώς και τρία τεχνητά νησιά. Ο στόχος του έργου, όπως αυτός προωθήθηκε από τους συντελεστές του, ήταν η σύνδεση με το περιβάλλον του ιστορικού κέντρου, της περιοχής του Κάστρου και του παλιού λιμανιού, που να συνδυάζει οικιστικές, εμπορικές, ψυχαγωγικές και πολιτιστικές χρήσεις. Εντούτοις, πρέπει να σημειωθεί ότι τελικά το έργο υλοποιημένο, παρουσιάζει πολλές αδυναμίες πολεοδομικά. Η σχέση του με την ευρύτερη περιοχή του ιστορικού κέντρου της πόλης είναι σχεδόν εχθρική. Απομονωμένο και εσωστρεφές ουσιαστικά, δεν καταφέρνει να εναρμονιστεί οργανικά με την ευρύτερη περιοχή. Όσον αφορά το ρόλο που του αποδόθηκε αρχικά, ως κομβικό σημείο που στόχο είχε την οργανική συνένωση των δύο παραλιακών μετώπων, του νέου και παλιού λιμανιού, το έργο αποτυγχάνει παντελώς καταδικάζοντας σε αποτυχία τους οποιουσδήποτε

Μέρος της ανάπλασης της περιοχής της Μαρίνας της Λεμεσού, όπου διακρίνεται το συνονθύλευμα αρχιτεκτονικών ρυθμών και μορφών - «Η Επιτομή του κίτς»

μελλοντικούς σχεδιασμούς για εξωραϊσμό και περαιτέρω ανάπτυξη του δυτικού παραλιακού μετώπου. Επιπρόσθετα, ετερόκλητα στοιχεία από διαφορετικές ιστορικές περιόδους και ποικίλους ρυθμούς (Βυζάντιο, Γοτθικός, Ρομανικός, Κυκλαδίτικος, Οθωμανικός Ρυθμός, Art Deco, κλπ) στήνουν ένα σκηνικό με έντονο το στοιχείο της υπερβολής και της επιτήδευσης, όπου γίνεται προσπάθεια αναπαραγωγής των κυριότερων χαρακτηριστικών της αρχιτεκτονικής του πολυσυλλεκτικού ιστορικού κέντρου της Λεμεσού.

Τρισδιάστατη απεικόνιση περιοχής με τις προτεινόμενες κατοικίες - «επαύλεις»

Παρόμοια σχεδιαστική λογική ακολουθεί και ένα σημαντικό πλήθος **μονοκατοικιών**, που ξεφυτρώνουν στο τοπίο χωρίς καμία συνέπεια ως προς αυτό. Τις χαρακτηρίζει μια προσκόλληση σε αρχιτεκτονικούς ρυθμούς και χαρακτηριστικά προηγούμενων περιόδων, που λανθασμένα θεωρείται από τους χρήστες ως μια αρχιτεκτονική με κύρος. Ωστόσο, σχεδιάζονται και μονοκατοικίες με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, αφού παρουσιάζουν μια λιτότητα στο σχεδιασμό, λειτουργικότητα στην οργάνωση των χώρων και έμφαση στη σχέση του υπαίθριου με τον κλειστό χώρο, ενώ εντύπωση κάνει η γλυπτικότητα και η καθαρότητα των όγκων, που παραπέμπουν μορφολογικά στην αρχιτεκτονική του μοντέρνου.

Παρατηρείται, λοιπόν, στην Κύπρο του σήμερα μια προσπάθεια ποιοτικής αρχιτεκτονικής παραγωγής τόσο δημοσίων κτηρίων όσο και κατοικιών, που συνδιαλέγονται με τον τόπο. Αξιοσημείωτη όμως είναι και η ύπαρξη κτηρίων, που υπηρετούν μια αρχιτεκτονική νεοπλουτίστικης κουλτούρας.

Αποψη οικίας στη Λακατάμια Λευκωσίας των Μάριου Χριστοδουλίδη & Χρίστου Χριστοδούλου (εικ. αριστερά)

Αποψη εισόδου κατοικίας του συγκροτήματος κατοικιών στον Άγιο Αντρέα Λευκωσίας των Ζήνωνα Σιερεπεκλή και Κώστα Νεοφυτίδη (εικ. δεξιά)

συμπεράσματα

σελίδα	128	Μια συνοπτική διαδρομή
	128	αποικιοκρατική αρχιτεκτονική
	131	μοντέρνα αρχιτεκτονική
	134	αρχιτεκτονική του “σήμερα”
	135	Η εντοπιότητα στην επώνυμη αρχιτεκτονική της Κύπρου
	138	Εντοπιότητα και ο διαχρονικός ρόλος της αρχιτεκτονικής

Μια συνοπτική διαδρομή

Αποικιοκρατική αρχιτεκτονική

Ένας διαφορετικός τρόπος αρχιτεκτονικής παραγωγής εισάγεται από τους Βρετανούς αποικιοκράτες, για πρώτη φορά στη σύγχρονη εποχή της κυπριακής ιστορίας. Το σύστημα αρχιτεκτονικής παραγωγής που ίσχυε στην τουρκοκρατούμενη Κύπρο, όπου ο παραγγελιοδότης, σχεδιαστής και εργολάβος ήταν ουσιαστικά το ίδιο πρόσωπο, ο ιδιοκτήτης του σπιτιού, εγκαταλείπεται και πλέον τα τρία επίπεδα διαχωρίζονται, καθιερώνοντας έτσι τη σημασία και αξία της ύπαρξης εξειδικευμένου σχεδιαστή-αρχιτέκτονα. Η συμβολή των Βρετανών αυτή τη χρονική στιγμή κρίνεται καθοριστικής σημασίας για την αρχιτεκτονική παραγωγή ολόκληρου του νησιού, τόσο στην επώνυμη όσο και στην ανώνυμη αρχιτεκτονική, εφόσον η στροφή από τη λαϊκή παραδοσιακή στη σύγχρονη αρχιτεκτονική σηματοδοτεί και το τέλος της λαϊκής αρχιτεκτονικής.

Παρά την αρχική πρόθεση των αποικιοκρατών για εκμετάλλευση της στρατηγικής θέσης, αλλά και των οικονομικών πόρων του νησιού, για να καταστεί δυνατή η σωστή διακυβέρνηση του νησιού, αρχίζει μια σταθερή ανάπτυξη αστικής οργάνωσης στον κυπριακό χώρο και κυρίως στα αστικά κέντρα, μια οργάνωση της ίδιας της πόλης και της κοινωνίας, με τις ανάλογες επιπτώσεις στον χώρο (ανεπτυγμένο οδικό δίκτυο, υγιεινή των πόλεων, καθαριότητα, ασφάλεια,

Η Κύπρος σε ένα παγκοσμιοποιημένο πλανήτη
(εικ. αριστερά)

γραφειοκρατικός μηχανισμός, διοικητικά κέντρα, σύνδεση με εξωτερικό). Έτσι οι πόλεις της Κύπρου εδραιώνουν την «αστικότητά» τους και αρχίζει μια εποχή σταδιακού «εκπολιτισμού» του νησιού σε όλους τους τομείς.

Μέσα στο κλίμα αυτό, οι **βασικές αρχιτεκτονικές σχεδιαστικές αρχές** ποικίλουν και έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους, επηρεαζόμενες άμεσα από τις εκάστοτε αρχιτεκτονικές συνθήκες, τις νέες τάσεις και τα διαθέσιμα οικοδομικά υλικά. Έτσι έχουμε κτίρια που αντιγράφουν, μιμούνται ή χρησιμοποιούν μορφολογικές εκφράσεις άλλων ιστορικών περιόδων, συνδυάζοντας ξένες επιδράσεις και τάσεις με στοιχεία της λαϊκής αρχιτεκτονικής, κτίρια που ακολουθούν τις αρχές και τη φιλοσοφία του μοντέρνου κινήματος, αλλά και κτίρια που παρουσιάζουν χαρακτηριστικά και των δύο αυτών αρχιτεκτονικών εκφράσεων. Εντούτοις, σε όλη τη χρονική περίοδο δίνεται έμφαση στη λειτουργικότητα, την προσαρμογή στις κλιματολογικές συνθήκες και την οικονομία υλικών, χρημάτων και χρόνου κατασκευής.

Οι νέες αυτές εκφράσεις της αρχιτεκτονικής δημιουργίας της εποχής συνδυάζουν αλλοιωμένες μορφές της ντόπιας αρχιτεκτονικής της λαϊκής παράδοσης - όπως τα κυπριακά τόξα, που πλησιάζουν πλέον το γοτθικό πρότυπο, παρουσιάζοντας ποικιλομορφίες στον τρόπο στήριξής τους,- με οθωμανικά, φοινικικά ή και ευρωπαϊκά στοιχεία. Έτσι έχουμε την αντίφαση όπου οι κατακτητές, στην προσπάθειά τους να αποπροσανατολίσουν και να ελέγξουν τόσο την κοινωνική όσο και την εκπαιδευτική δραστηριότητα του νησιού, χρησιμοποιούν ντόπια αρχιτεκτονικά στοιχεία στα αποικιοκρατικά κτίρια, παραποιημένα όμως,

προδίδοντας έτσι την προέλευσή τους στην κυπριακή λαϊκή παράδοση. Είχαν γίνει άλλωστε από τους Βρετανούς αξιόλογες προσπάθειες καταγραφής και συνειδητής εφαρμογής στα νέα κτίρια, στοιχείων της κυπριακής παράδοσης.

Έτσι, παρατηρούμε ότι, παρά την προσωρινή του «κατοίκηση» στον τόπο της Κύπρου, ο Βρετανός αποικιοκράτης αλληλεπιδρά με αυτόν, διαμορφώνοντας τον τρόπο ζωής, την κουλτούρα, τον πολιτισμό, ακόμα και την προσωπικότητα, τόσο τη δική του, όσο και του κατακτημένου τόπου και κάτοικου. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, ο τόπος δέχεται τις αρχιτεκτονικές μεταμορφώσεις του κατακτητή, που ενδεχομένως να αποτελούν μια προσπάθεια επίτευξης συνθηκών εντοπιότητας, μιας σύνδεσης με το παρελθόν και το δεδομένο κτισμένο περιβάλλον.

Μοντέρνα αρχιτεκτονική

Ήδη αρκετά πριν από την αποαποικιοποίηση, η κοινωνία της Κύπρου κάνει τα πρώτα της βήματα προς τον εκμοντερνισμό. Με την ανεξαρτησία του νησιού όμως, γεννάται ένα κλίμα ευφορίας και αισιοδοξίας, μια δυναμική συγκυρία με αρκετές δυνατότητες για οικονομική, αλλά και πνευματική ανάπτυξη. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από αξιοσημείωτη άνοδο του τουρισμού, από ραγδαία αστικοποίηση και από μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα με νέους τύπους κτηρίων.

Η αρχιτεκτονική του νησιού κινείται κατά βάση και αυτή προς την επίτευξη του στόχου του εκμοντερνισμού. Το νέο lifestyle που προτείνεται ανά το παγκόσμιο χρειάζεται μια αρχιτεκτονική, μέσα στην οποία ο νέος αυτός τρόπος ζωής να είναι ικανός να υιοθετηθεί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι αρχιτέκτονες της περιόδου που καταφθάνουν στην Κύπρο μετά τις σπουδές τους να εισάγουν το διεθνές στυλ, δημιουργώντας έτσι το φόντο για την καινούρια μοντέρνα ζωή.

Μέσα σε λίγα χρόνια, η Κύπρος περνά από την πουρόπετρα, η οποία δίνει την αίσθηση της ιστορικής συνέχειας, στο σπλι-σμένο σκυρόδεμα. Το νέο αυτό υλικό, το μπετόν, καθιερώνεται και μεταβάλλει τις μέχρι τότε σχεδιαστικές αρχές και τον τρόπο κατασκευής των κτηρίων. Ως κυρίαρχο πια οικοδομικό υλικό, οικονομικότερο και χωρίς ιδιαίτερη τεχνογνωσία στην εφαρμογή του, είναι ικανό να αλλάξει την μέχρι τότε αρχιτεκτονική λογική και να δώσει δυνατότητες νέες στην κατασκευή, αλλά και να διαμορφώσει το κατάλληλο σκηνικό για την είσοδο του μοντέρνου πνεύματος. Η ελεύθερη κάτοψη, η ελευθερία εκτε-

ταμένων και μεγαλύτερων ανοιγμάτων, εξαιτίας της συχνής αποδέσμευσης της όψης από τον φέροντα οργανισμό, αλλά και η καθιέρωση της πιλοτής και των μπετονένιων περσίδων είναι τέτοιες καινούριες δυνατότητες που αυτό προσφέρει.

Με αυτές τις δυνατότητες, αναπτύσσεται μια ισχυρή τουριστική βιομηχανία, ενώ ταυτόχρονα ανεγείρονται κτήρια γραφείων, πολυκατοικίες, αγορές, ξενοδοχεία και τουριστικά περίπτερα. Με βάση τις νέες σχεδιαστικές αρχές, κτίζονται τώρα ακόμα και οι μονοκατοικίες, ενώ σημαντική είναι η διείσδυση του μοντέρνου πνεύματος και στην σχολική αρχιτεκτονική. Τα σχολεία του Δημήτρη Θυμόπουλου που κτίζονται εκείνη την περίοδο, αποτελούν τις βάσεις για τον σχεδιασμό σχολικών κτηρίων μέχρι και σήμερα.

Οπωσδήποτε υπάρχει μια σαφής προσπάθεια των αρχιτεκτόνων να ακολουθήσουν την διεθνή πρωτοπορία της εποχής. Εντούτοις, υπάρχει παράλληλα μια πρόθεση αρκετά έργα να συνδιαλέγονται με τα χαρακτηριστικά του τόπου. Η αρχιτεκτονική που παράγεται κατά την περίοδο αυτή, θα μπορούσε να τύχει ερμηνείας μέσα στα πλαίσια του *κριτικού τοπικισμού*¹. Με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου,

1. “Ο όρος “κριτικός τοπικισμός” (critical regionalism) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Alexander Tzonis και Liane Lefainvre και, με μια ελαφρώς διαφορετική έννοια, από τον Kenneth Frampton. Κριτικός τοπικισμός θεωρείται ένα συγκεκριμένο είδος μεταμοντέρνας στρατηγικής σε σχέση με την καταγωγή και τη γη, που παρουσιάζεται ως απάντηση στις αναπτυσσόμενες χώρες και στο διεθνές στυλ. Δεν είναι τόσο ένα στυλ, όσο μια κριτική κατηγορία, προσανατολισμένη σε κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Ως μια περιθωριακή πρακτική, παρότι στέκεται κριτικά απέναντι στον εκσυγχρονισμό, εντούτοις αρνείται ακόμη να εγκαταλείψει τις ελευθερωτικές και προοδευτικές όψεις της μοντέρνας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Από αυτήν την άποψη, εκδηλώνεται ως μία συνειδητά οριοθετημένη αρχιτεκτονική που δίνει πάντοτε έμφαση σε ορισμένους παράγοντες που έχουν σχέση με την ιδιαιτερότητα του τόπου, από την τοπογραφία, μέχρι την οικολο-

μπορεί το μοντέρνο να εισβάλλει ως ο νέος τρόπος, αλλά σε αρκετές περιπτώσεις αυτό έρχεται με μια ευαισθησία, πατώντας πάνω σε μια πιο ανθρώπινη και μετα-ρασιοναλιστική² βάση. Μέσα σε αυτό το κλίμα, παρατηρεί κανείς αρκετά κτήρια να εισάγουν πιο εκφραστικά στοιχεία, συμβάλλοντας έτσι στην διαμόρφωση συνθηκών εντοπιότητας. Η ανταπόκριση σε βιοκλιματικά δεδομένα με τη χρήση των brise- soleils σε αρκετά κτήρια, η συνθετική επιλογή των κατατετμημένων όγκων και γλυπτικών σκεπάστρων είναι προθέσεις που προδίδουν μια επιθυμία για συνδυασμό των διεθνών ρευμάτων με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του τόπου.

Η κυπριακή αρχιτεκτονική ταλαντεύτηκε σε αρκετές περιπτώσεις κατά την περίοδο αυτή, στο ενδιάμεσο μιας επιθυμίας να παρακολουθήσει από κοντά τις διεθνείς πρωτοπορίες και μιας ταυτόχρονης προσπάθειας να φυτρώσει αυτόνομα από την δική της γη.

μορφή δράση που έχει το φως κάθε τόπου στην κατασκευή και κατά συνέπεια τις κλιματικές συνθήκες της εκάστοτε τοποθεσίας. Επανερμηνεύοντας παραδοσιακά στοιχεία και αντλώντας καμία φορά τέτοια στοιχεία και από ξένες πηγές, ο κριτικός τοπικισμός, έτσι όπως παρατηρείται και στο έργο των Αντωνακάκη στην Ελλάδα, επιδιώκει να καλλιεργήσει μια σύγχρονη, τοπικά προσανατολισμένη κουλτούρα, χωρίς να γίνεται αδικαιολόγητα εσωστρεφής, είτε στο επίπεδο της μορφολογικής αναφοράς, είτε στο επίπεδο της τεχνολογίας”, <https://el.wikipedia.org/>, Kenneth Frampton, *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, Ιστορία και Κριτική*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2009, σελ. 277-288

2. Ο ορθολογισμός (ή ρασιοναλισμός) είναι η συνολική φιλοσοφική κατεύθυνση που αποδέχεται ως γνώμονα και αφετηρία της γνώσεως τη λογική σκέψη. Σύμφωνα με τους ορθολογιστές φιλοσόφους, η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως από τον ίδιο τον ορθό λόγο και τα βασικά του στοιχεία που μπορούν να αναζητηθούν στο νου μας., <https://el.wikipedia.org>

Αρχιτεκτονική του «σήμερα»

Μετά τα γεγονότα της εισβολής του 1974 και μέχρι το 1980 υλοποιούνται ελάχιστα έως και μηδαμινά έργα στο νησί. Ουσιαστικά από το 1990 και μετά, ξεκινάει για την Κύπρο μια νέα αρχιτεκτονική περίοδος, που η λογική της φθάνει ως τις μέρες μας, καθορίζοντας έτσι την αρχιτεκτονική του “σήμερα”.

Η σύγχρονη αρχιτεκτονική της Κύπρου κάνει σε αρκετές περιπτώσεις αξιοσημείωτες προσπάθειες να συνδιαλεγεί με τον τόπο και τις ανάγκες του, να “δέσει” με αυτόν, διατηρώντας το “πνεύμα” του. “Καθαρές”, αλλά συνάμα και δυναμικές μορφές που παραπέμπουν μορφολογικά σε αυτές που καθιέρωσε το μοντέρνο κίνημα, γλυπτική ογκοπλασία, λειτουργικότητα, αλλά και έμφαση στην επικοινωνία του εσωτερικού με τον εξωτερικό χώρο, είναι αυτά που επιδιώκονται σε αρκετά σύγχρονα έργα. Σημαντική είναι και η επιδίωξη αυτά να εντάσσονται επαρκώς στο αστικό τους περιβάλλον.

Από την άλλη πλευρά όμως, στην προσπάθειά της να διεθνοποιηθεί, σε μια εποχή όπου η παγκοσμιοποίηση της κοινωνίας, της οικονομίας και του πολιτισμού είναι φανερή, υιοθετεί σε αρκετές περιπτώσεις διεθνή πρότυπα, τα οποία είναι άσχετα προς τον τόπο, στον βωμό της “ανάπτυξης” και της “εκσυγχρονισμένης” κουλτούρας. Τα πρότυπα αυτά πολλές φορές προωθούν επιτηδευμένες και εντυπωσιακές φόρμες, που έρχονται να δημιουργήσουν μια αρχιτεκτονική που σχεδόν “επιβάλλεται” στον τόπο.

Η εντοπιότητα στην επώνυμη αρχιτεκτονική της Κύπρου

Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι, τίθενται ζητήματα εντοπιότητας στην επώνυμη αρχιτεκτονική της Κύπρου. Η πορεία όμως της εντοπιότητας, δηλαδή το κατά πόσο αυτή επιδιώχθηκε στην αρχιτεκτονική της Κύπρου μέσα σε αυτά τα χρόνια, αποτελεί **κυμαινόμενο φαινόμενο**. Οι εκάστοτε πολιτικές, ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες του νησιού έδειξαν να επιδρούν αναμφισβήτητα στην εικόνα του τόπου, οπότε και αυτός μεταβάλλεται συναρτήσει του χρόνου. Δηλαδή, η δομή του δεν αποτελεί μια σταθερή, αιώνια κατάσταση.

Στην περίπτωση της Κύπρου, οι σκέψεις και τα συμπεράσματα για τη σχέση της επώνυμης αρχιτεκτονικής με τον τόπο, είναι σύνθετα και πολυδιάστατα.

Κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας, όπως είδαμε και παραπάνω, υπήρξε μια αρχιτεκτονική παραγωγή που συνέτεινε μεν στην ανάπτυξη των πόλεων του νησιού, αλλά και που χαρακτηρίζεται από ένα συνονθύλευμα αρχιτεκτονικών μορφών, με αποτέλεσμα μια τάση «παραμόρφωσης» ή αλλοίωσης των τοπικών χαρακτηριστικών.

Με την ανεξαρτησία του '60, η αρχιτεκτονική της Κύπρου επιχειρεί να αλλάξει πορεία πλεύσης. Ενώ ενδιαφέρεται και παρακολουθεί άμεσα τις διεθνείς τάσεις του μοντέρνου κινήματος, ένα παράλληλο ενδιαφέρον για τον τόπο, ακόμα και ένα μέλημα για την ιστορική του συνέχεια είναι φανερό σε αρκετά έργα, που κληροδοτήθηκαν από αυτή την περίοδο. Στην περι-

πτωση μάλιστα του Νεοπτόλεμου Μιχαηλίδη, που χειρίζεται με άνεση τη μοντέρνα γραμμή, παρατηρούνται σε αρκετά από τα έργα του και τυπολογικές αναφορές στην λαϊκή παράδοση. Είναι πάντως, αξιοσημείωτο ότι πολλά μοντέρνα έργα ήταν σαν να υπήρχαν από πάντα εκεί, ενταγμένα στο περιβάλλον τους, σαν αναπόσπαστα κομμάτια του. Υπάρχει μια σαφής επιδίωξη εντοπιότητας στην αρχιτεκτονική αυτής της περιόδου, και επομένως μια ταυτόχρονη πρόθεση διατήρησης της ταυτότητας του τόπου, παρά το γεγονός ότι το μοντέρνο ήρθε ως κάτι νεωτερικό.

Φτάνοντας τώρα στο σήμερα, τα αρχιτεκτονικά πράγματα στην Κύπρο θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αρκετά πιο σύνθετα. Εν αντιθέσει, με την αρχική παρατήρηση, που αποτέλεσε και την αφορμή της παρούσας έρευνας, διαπιστώνει κανείς ένα σημαντικό ενδιαφέρον για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου σε αρκετές σχεδιαστικές λύσεις, υλοποιημένες ή μη. Από την άλλη όμως, δεν μπορεί να μην παραδεχτεί και την ύπαρξη μιας αρχιτεκτονικής της επίδειξης, του εντυπωσιασμού και της προβολής. Μια μάχη μεταξύ τοπικών και παγκόσμιων προτύπων, όπου μάλλον υπερτερούν τα τελευταία, φαίνεται να λαμβάνει χώρα μπροστά στα μάτια του χρήστη του χώρου, ο οποίος με αυτό τον τρόπο δείχνει να αποπροσανατολίζεται και να “χάνει” τον τόπο του. Το μεγάλο άλλοθι, η “ανάπτυξη”. Για χάρη του τουρισμού και του κέρδους των μεγάλων πολυεθνικών, κατασκευαστικών εταιρειών, οι οποίες υπόσχονται την πρόοδο και την ανάπτυξη, υπάρχει η πρόθεση οι πόλεις να αντανακλούν την λάμψη της παγκοσμιοποίησης μέσω της δύναμης

της εικόνας, παραγκωνίζοντας αρκετές φορές τον τόπο και τις πραγματικές του ανάγκες.

Στην περίπτωση της Κύπρου, γίνεται αντιληπτό ότι η αρχιτεκτονική παραγωγή επηρεάστηκε και επηρεάζεται αναμφισβήτητα από πολιτικές εξελίξεις, αλλά και κοινωνικές, ακόμα και οικονομικές επιδιώξεις, οι οποίες σηματοδοτούν την ιστορία του τόπου. Αυτό έχει σαν συνέπεια, ο χώρος να επιδέχεται διαρκείς προσαρμογές και μεταμορφώσεις. Η αρχιτεκτονική σε κάθε περίοδο διαμορφωνόταν και εξακολουθεί να διαμορφώνεται με βάση αυτές τις αλλαγές, καθώς έχει μπροστά της συνεχώς νέα δεδομένα και συνθήκες, στα οποία καλείται να απαντήσει. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι, είναι κάπως αμφίβολο αν μέσα από την επώνυμη αρχιτεκτονική της, η Κύπρος διατήρησε και διατηρεί στο σύνολό της αναλλοίωτη την ατμόσφαιρά της, τον χαρακτήρα της. Πιθανόν δε, αυτό να επιτυγχάνεται κατά τόπους, αλλά η διερεύνηση αυτού του ενδεχόμενου είναι έξω από τους στόχους της παρούσας έρευνας.

Με όλους τους παραπάνω προβληματισμούς, συνειδητοποιεί κανείς ότι δεν μπορεί να μιλά για μια αμιγώς “κυπριακή” αρχιτεκτονική, η οποία να διατρέχει όλες τις περιόδους. Το μόνο σίγουρο είναι ότι η εκάστοτε περίοδος, που έχει μελετηθεί χαρακτηρίζεται από κάποιες προθέσεις εντοπιότητας, από κάποια τοπικά ιδιώματα. Άλλοτε λαμβάνονται υπόψη στην διαδικασία της νέας αρχιτεκτονικής παραγωγής ο τόπος και το δεδομένο του κτισμένο περιβάλλον, άλλοτε πάλι λιγότερο, ενώ κάποιες φορές, καθόλου.

Εντοπιότητα και ο διαχρονικός ρόλος της αρχιτεκτονικής

Μέσα από τη μελέτη της επώνυμης αρχιτεκτονικής της Κύπρου, καταλήγει κανείς και σε συμπεράσματα, τα οποία θα μπορούσαν να γενικευθούν, αφορώντας πιθανά ζητήματα εντοπιότητας στην αρχιτεκτονική δημιουργία οποιουδήποτε τόπου.

Η εντοπιότητα στην αρχιτεκτονική εξασφαλίζει την οικειότητα με τον τόπο και δημιουργεί τις συνθήκες της ιστορικής συνέχειας του κτισμένου περιβάλλοντός του, λαμβάνοντας υπόψη τον χαρακτήρα του. Όπως έχει γίνει αντιληπτό όμως, μαζί με το ζήτημα της εντοπιότητας τίθενται και ζητήματα σταθερότητας και αλλαγής. Οι τόποι αλλάζουν, οπότε τίθεται το ερώτημα για το αν είναι ικανοί κάτω από τις οποιοσδήποτε αλλαγές που επιδέχονται, να διατηρούν την ταυτότητά τους για μακρά χρονικά διαστήματα.

Αυτό σημαίνει ότι η αρχιτεκτονική πρέπει να είναι ικανή ανά πάσα στιγμή να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του τόπου. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι είναι μεν τοπική και με τοπικά χαρακτηριστικά από τη μια πλευρά, αλλά από την άλλη, ότι αυτά πρέπει να “μεταφράζονται” με σύγχρονους όρους.

Δεχόμενος κανείς την άποψη ότι οι πόλεις δεν μπορούν να είναι στατικές, τότε πρέπει να δεχτεί ότι και η αρχιτεκτονική δεν μπορεί, παρά να σχεδιάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να κατανοεί και να αφομοιώνει το παρελθόν και να δημιουργεί για το τώρα, για το δεδομένο περιβάλλον. *“Η βασική πράξη*

της αρχιτεκτονικής είναι, λοιπόν, να κατανοήσει το “*κάλεσμα*” του τόπου”.³ Αυτό το κάλεσμα μεταβάλλεται. Ο τόπος χαρακτηρίζεται τόσο από σταθερά χαρακτηριστικά, που δεν αλλάζουν στο χρόνο, όσο και από μεταβλητά. Η γεωγραφική του θέση, το κλίμα, η μορφολογία του εδάφους είναι σταθερά στοιχεία για έναν τόπο, αφού τον προσδιορίζουν και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, ώστε να παράγεται “*αληθινή*” και λειτουργική αρχιτεκτονική. Αν έστω και κάποιο όμως από τα μεταβλητά στοιχεία του τόπου αλλάξει, τότε ο τόπος μεταβάλλεται και αυτός. Και η αρχιτεκτονική κατ’ αυτόν τον τρόπο, πρέπει να προσαρμοστεί στις νέες αυτές συνθήκες. Όμως η προσαρμογή της αυτή πρέπει να γίνεται ώστε να κυριαρχεί η εντοπιότητα, με συνέπεια να γίνεται σεβαστό το παρελθόν του τόπου, να δίνεται απάντηση στις τωρινές καταστάσεις και παράλληλα, να “*προδιαγράφεται*” το μέλλον, καθώς οποιοδήποτε νέο αρχιτεκτόνημα προστίθεται σε ένα οικιστικό σύνολο, είναι ικανό να επηρεάσει την μελλοντική μορφή του δομημένου χώρου.

Είναι γεγονός ότι σήμερα διαβιούμε την εποχή της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, του πολιτισμού, της σκέψης, ακόμα και της εικόνας, της πόλης και της ίδιας της αρχιτεκτονικής. Η αρχιτεκτονική απελευθερώνεται αρκετές φορές από τον τόπο και το χρόνο και είναι εδώ όπου μπορεί κανείς να μιλήσει για κάποιου είδους “*απώλεια του τόπου*”.

Εντούτοις, ακόμα και κάτω από τις σύνθετες, σύγχρονες αυτές συνθήκες η αρχιτεκτονική μπορεί να παίξει κάποιο ρόλο,

3. Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σελ. 26

λειτουργώντας ως εργαλείο επαναπροσδιορισμού του ενδεχομένως απολεσθέντα χαρακτήρα του τόπου. Αυτό όμως είναι εφικτό, μόνο εάν η αρχιτεκτονική κινείται σε έναν ενδιάμεσο χώρο. Η εντοπιότητα στο σημείο διασταύρωσης της λογικής του τοπικού και της λογικής του παγκόσμιου είναι πάλι αυτό που πρέπει να επιδιώκεται. Είναι επιτακτική η ανάγκη λοιπόν, να δίνεται έμφαση στον τόπο με έναν προσεκτικό όμως τρόπο. Αυτή η έμφαση είναι σημαντική για να προστατεύσει έναν λαό από μια παθητική παρακολούθηση του διεθνούς αρχιτεκτονικού γίνεσθαι. Ταυτόχρονα δε, είναι αναγκαίο να μην γίνεται και μια αποκλειστική προσκόλληση στα “του τόπου”. Άλλωστε, το παγκόσμιο και το τοπικό είναι συστήματα με πολλαπλές επικαλύψεις. Το κατά πόσο όμως μια αρχιτεκτονική που ακολουθεί τα προηγούμενα, θα μπορούσε να συντείνει σε μια “ανάκτηση” του χαμένου τόπου και σε μια επανασύνδεση με τον χαρακτήρα του είναι ένα ερώτημα που πιθανώς τελικά να μένει αναπάντητο, για όσο ο χρήστης του χώρου ζει σε μια κοινωνία καταναλωτική, όπου η πολιτική και η οικονομία επιδρούν στο δομημένο περιβάλλον με εκμεταλλευτικούς όρους, δημιουργώντας συνθήκες αλλοτρίωσης ανάμεσα στον άνθρωπο και το χώρο.

πηγές

σελίδα	144	Βιβλιογραφία
	147	Αρθρογραφία
	151	Περιοδικός τύπος
	152	Μελέτες και σπουδαστικές εργασίες
	154	Διαδικτυακές πηγές

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Κέννεθ Γ. Σιάαρ, Μάικλ Γκίβεν, Γεώργιος Θεοχάρους, *Κάτω από το Ρολόι, Τράπεζα Κύπρου, Λευκωσία 1995*

Παναγιώτης Τουρνικιώτης, *Η Αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, Εκδόσεις Futura, Αθήνα 2006

Kenneth Frampton, *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, Ιστορία και Κριτική*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2009

Παναγιώτης Τουρνικιώτης, *Κριτική προσέγγιση της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομικής θεωρίας και πρακτικής των τελευταίων σαράντα χρόνων στο ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας*, Εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα 2007

Κώστας Καραδήμας, Έλενα Κωνσταντινίδου, *Επιστημονική διημερίδα- Αρχιτεκτονικές Σπουδές & Αρχιτεκτονική Κληρονομιά*, Εκδόσεις ΑΡΧΕ-ΤΥΠΟ, Άμφισσα 2015

Β. Κιντή, Π. Τουρνικιώτης, Κ. Τσιαμπάος, *Το Μοντέρνο στη σκέψη και τις τέχνες του 20^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013

Σταύρος Σταυρίδης, *Συμβολική σχέση με το χώρο*, εκδόσεις

Κάλβος, Αθήνα 1990

Τμήμα Πολεοδομίας & Οικήσεως, Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Κύπρου, Σύνδεσμος Πολιτικών Μηχανικών & Αρχιτεκτόνων Κύπρου, *Μαθαίνοντας από την Κληρονομιά του Μοντέρνου*, Ευρωπαϊκές Ημέρες Κληρονομιάς, Λευκωσία 2009

Άλεξ Ευθυβούλου- Μαρίνα Βρυωνίδου- Γιάγκου, *100 Χρόνια Κύπρος*, Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, Λευκωσία 2005

Π.Ν. Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Πρώτος τόμος, LIBRO, Αθήνα 2001

Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό για το σχολείο & το γραφείο*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2004

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Christian Norberg- Schulz, *Genius Loci, Το Πνεύμα του Τόπου, Για μια Φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009

Juhani Pallasmaa, *The eyes of the skin*, Wiley- Academy, Great Britain, 2005

Ovidio Guaita, *On distant shores, Colonial Houses around the world*, The Monacelli Press, USA 1999

Jan Morris, *Architecture of the British Empire*, Weidenfeld & Nicolson, London 1986

Cyprus 1978, *The journal of Sir Garnet Wolseley*, edited by Anne Cavendish, Cultural Center of the Cyprus Popular Bank, Nicosia 1991

Michael Attalides, *Social Change and Urbanization in Cyprus- A study of Nicosia*, Social Research Centre, Nicosia 1981

Costas Georghiou, *British Colonial Architecture in Cyprus*, En Tipis Publications, Nicosia 2013

Αρθρογραφία

Έλενα Κωνσταντινίδου, «*Αρχιτεκτονική σύνθεση σε ιστορικό περιβάλλον*», άρθρο στα Χρονικά Αισθητικής, Ελληνική Εταιρεία Αισθητικής, 50 χρόνια, 2010 - 2012, Τόμος 46, vol. Β, σελ. 135-150

Αντώνιος Β. Καπετάνιος, *Χάνοντας τοπία, ζώντας σε μη τόπους...*, Φεβρουάριος 2014, <http://www.greekarchitects.gr/gr/γαιας-αναγνωσμα/το-ελληνικό-τοπίο-id8437>

Κωνσταντίνος Παπαθωμάς, *Η αρχιτεκτονική ως στοιχείο και ένδειξη πολιτισμικής ταυτότητας*, Μάρτιος 2014, <http://www.parathyro.com/?p=28239>

Κωνσταντίνος Παπαθωμάς, *Κτήρια οβάλ και κτήρια με τρύπες*, Απρίλιος 2014, <http://www.parathyro.com/?p=28631>

Κωνσταντίνος Παπαθωμάς, *Παλιό λιμάνι και μαρίνα Λεμεσού: Μορφολογικές αντιθέσεις, πολεοδομικές ομοιότητες*, Ιούλιος 2014, <http://www.parathyro.com/?p=30384>

Στέλλα Ευαγγελίδου, *Η παραγκωνισμένη κληρονομιά του Μοντέρνου*, Φιλελεύθερος Οκτωβρίου 2014, <http://www.philenews.com/el-gr/politismos-kritikes-gnomes/391/224301/i-paragkonismeni-klironomia-tou-monternou>

Σάββας Κονταράτος, *Μοντερνισμός και Παραδοσιοκρατία, Η απογείωση του μεταπολεμικού μοντερνισμού*, Ιανουάριος 2009, <http://www.buildnet.gr/default.asp?pid=138&la=1&c atid=115&artid=417&pg=3>

Παναγιώτης Τουρνικιώτης, *Μια διαδρομή στην ελληνική αρχιτεκτονική των τελευταίων 30 χρόνων*, Σεπτέμβριος 2009, <http://www.buildnet.gr/default.asp?pid=136&la=1&c atid=113&artid=883&pg=4>

Αντώνης Αντωνιάδης, *Μετα-Μοντέρνα Αρχιτεκτονική*, <http://www.akx.gr/αρχιτεκτονική/μετα-μοντέρνα-αρχιτεκτονική/>

Χάρης Σόλωμος, *Πύργος του Jean Nouvel ή το πρώτο σύγχρονο τοπόσημο του κέντρου της Λευκωσίας;*, <http://www.cy-arch.com/pirgos-tou-jean-nouvel-i-to-protosihrono-toposimo/>

Ζήνωνας Σιερεπεκλής, *Διαδρομές της μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής στην Κύπρο*, <http://www.cy-arch.com/diadromes-metapolemikis-arrhitektonikis-stin-kipro/>

Βιργινία Σακκά, *Archistory*, Ιούλιος 2014, <http://www.avantgarde.com.cy/archistory-βιργινία-σακκά/>

Αιμίλιος Μιχαήλ, *Το μοντέρνο στην Κύπρο*, http://issuu.com/imarch/docs/_____

Panayiota Pyla, Petros Phokaides, *Virtual Tour- Architecture and Modernity in Cyprus*, http://www.eng.ucy.ac.cy/pyla/ARCHIVE/VirtualTour_209_Cyprus.pdf

Νίκος Πατσαβός, *Κάτω από το Ρολόι: Είναι η αποικιακή αρχιτεκτονική “Κυπριακή”;*, <http://www.cy-arch.com/einai-i-apikiaki-arhitektoniki-kipriaki/>

Νικήτας Χιωτίνης, *Η φαντασιακή διάσταση του χώρου και ο ελληνικός Τόπος*, http://www.teiath.gr/userfiles/eadsa_web_admin/lessons/st_semester/chiotinis/iFantasiakiDiastasiTouXorou_oEllinikosTopos.pdf

Γιακουμακάτος Ανδρέας, *Η σύγχρονη «ιδεολογία» της αρχιτεκτονικής, Από την αποδόμηση στην απλή γεωμετρία*, Νοέμβριος 1998, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=104643>

Πανεπιστημιούπολη: Υπό ανέγερση σύντομα τα νέα κτήρια της Πολυτεχνικής Σχολής, Φίλελεύθερος Σεπτεμβρίου 2015, <http://www.philenews.com/el-gr/koinonia-eidiseis/160/261609/panepistimioupoli-ypo-anegersi-syntoma-ta-nea-ktiria-tis-polytechnikis-scholis-eikones#sthash.0ozOoV23.dpuf>

Γιώργος Τζιρτζιλάκης, *Τοπίο, αρχιτεκτονική και γεωπολιτική: Μαθαίνοντας από την Κύπρο*, Ιούνιος 2009, <http://www.karut.gr/>

Ντόρα Χριστοδούλου, *Παγκύπρια αρχιτεκτονική πρωτιά στα νέα κτήρια της ΑΗΚ στην Πάφο*, Φιλελεύθερος Δεκεμβρίου 2013, <http://www.philenews.com/el-gr/eidiseis-topika/43/176945/pagkypria-architektoniki-protia-sta-neaktiria-tis-aik-stin-pafo>

Εφημερίδα Φιλελεύθερος, [Υπεύθυνος: Χρύσανθος Χρυσάνθου, Γράφουσα: Ανδρούλα Πασχαλίδου], Τεύχος 27, Ιούνιος 2003

Περιοδικός τύπος

Περιοδικό *“Αρχιτέκτονες & Μηχανικοί”*, Συνδέσμος Πολιτικών Μηχανικών και Αρχιτεκτόνων Κύπρου:

Τεύχος 35- Δεκέμβριος 2014

Τεύχος 78, Μάρτιος 2008

Τεύχος 90, Μάρτιος 2011

Τεύχος 91, Ιούνιος 2011

Τεύχος 97, Δεκέμβριος 2012

Περιοδικό *“Συνθέσεις”*:

Τεύχος 188, Φεβρουάριος 2012

Τεύχος 190, Απρίλιος 2012

Περιοδικό *“Μοντέρνο?”*, Συλλόγος Αρχιτεκτόνων Κύπρου
Τεύχος 6, Απρίλιος 2009

Περιοδικό *“Ενδείκτης”*, Πανεπιστήμιο Κύπρου, τεύχος 18,
Δεκέμβριος 2008

Περιοδικό *“Κύπρος. 10000 χρόνια ιστορίας και πολιτισμού”*,
Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού, Ιούλιος 2007

Μελέτες και σπουδαστικές εργασίες

Φεραίος Στέφανος, Φωκαΐδης Πέτρος, *Το μοντέρνο είδωλο της Αφροδίτης*, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα 2004

Κιτρομηλίδου Μαρία, Κωνσταντίνου Χρίστος, *Κύπρος: Η Αρχιτεκτονική της αγγλικής αποικιοκρατίας, 1878-1960*, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα 2004

Αλυγίζος Ανδρέας, Μαντζούφας Σεραφείμ, *Νέες επεμβάσεις σε ιστορικά σύνολα*, Διάλεξη στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π., Αθήνα 2012

Γιώργος Παπαγκίκας, *Πόσο «Μοντέρνα» είναι η σύγχρονη λόγια ελληνική αρχιτεκτονική;*, Ερευνητική εργασία στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 2011

Περντετζή Χριστιάννα, *Διερευνήσεις της έννοιας της αντίληψης του χώρου-“Από τον τόπο στο τοπίο”*, Ερευνητική εργασία στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, Ξάνθη 2013

Σπηλιωτοπούλου Αθηνά, *Δοχεία Ζωής ή Το πρόβλημα για μια αληθινή ελληνική αρχιτεκτονική- Άρη Κωνσταντινίδη*, Σπουδαστική εργασία, https://www.academia.edu/10034973/Δοχεία_Ζωής_ή_Το_πρόβλημα_για_μιαν_αληθινή_ελληνική_αρχιτεκτονική_Άρη_Κωνσταντινίδη

Marko Kiessel, Asu Tozan, *The passenger steamer and the cypriot modernism, 1930-1970*, Scientific Papers, https://www.academia.edu/1616038/The_Passenger_Steamer_and_Cypriot_Modernism_1930-1970

Διαδικτυακές πηγές

Ο άνθρωπος, με λογισμό και μ' όνειρο, η τοπικότητα και η συναισθηματική τοπογραφία, http://cosmoidioglоссия.blogspot.gr/2013/05/blog-post_4710.html

Νεοπτόλεμος Μιχαηλίδης// Ο μοντερνιστής αρχιτέκτονας, <http://www.avant-garde.com.cy/νεοπτόλεμος-μιχαηλίδης-ο-μοντερνιστής/>

Νέες Κτηριακές Εγκαταστάσεις Πολυτεχνικής Σχολής στην Πανεπιστημιούπολη, <http://www.ucy.ac.cy/techsrv/el/building-facilities/university-campus/17-gr-articles/top-menu/building-facilities/105-faculty-of-engineering>

CYPRUS- 100 [MOST] IMPORTANT BUILDINGS, SITES, AND NEIGHBOURHOODS, http://issuu.com/docomomo.cyprus/docs/_importantbuildingsdocomomocy_18_04

<http://www.ktirio.gr/>

<http://www.cy-arch.com/>

<http://www.greekarchitects.gr/>

<http://www.architecture.org.cy/>

<https://el.wikipedia.org/>

<http://www.lexigram.gr/>

Επιτυγχάνονται και σε ποιο βαθμό συνθήκες “εντοπιότητας” στην επώνυμη αρχιτεκτονική δημιουργία της Κύπρου; Σε ποιο βαθμό η αρχιτεκτονική αυτή αναφέρεται στις εκάστοτε ανάγκες των ανθρώπων, πόσο σέβεται και εκφράζει “το πνεύμα του τόπου”; Αλλά και γενικότερα, έξω από τα γεωγραφικά όρια της Κύπρου, με ποιο τρόπο η αρχιτεκτονική μπορεί να παίξει ρόλο στον επαναπροσδιορισμό του ενδεχομένως απολεσθέντα χαρακτήρα του τόπου και πώς τα ζητήματα εντοπιότητας συμβάλλουν στην κατεύθυνση αυτή;